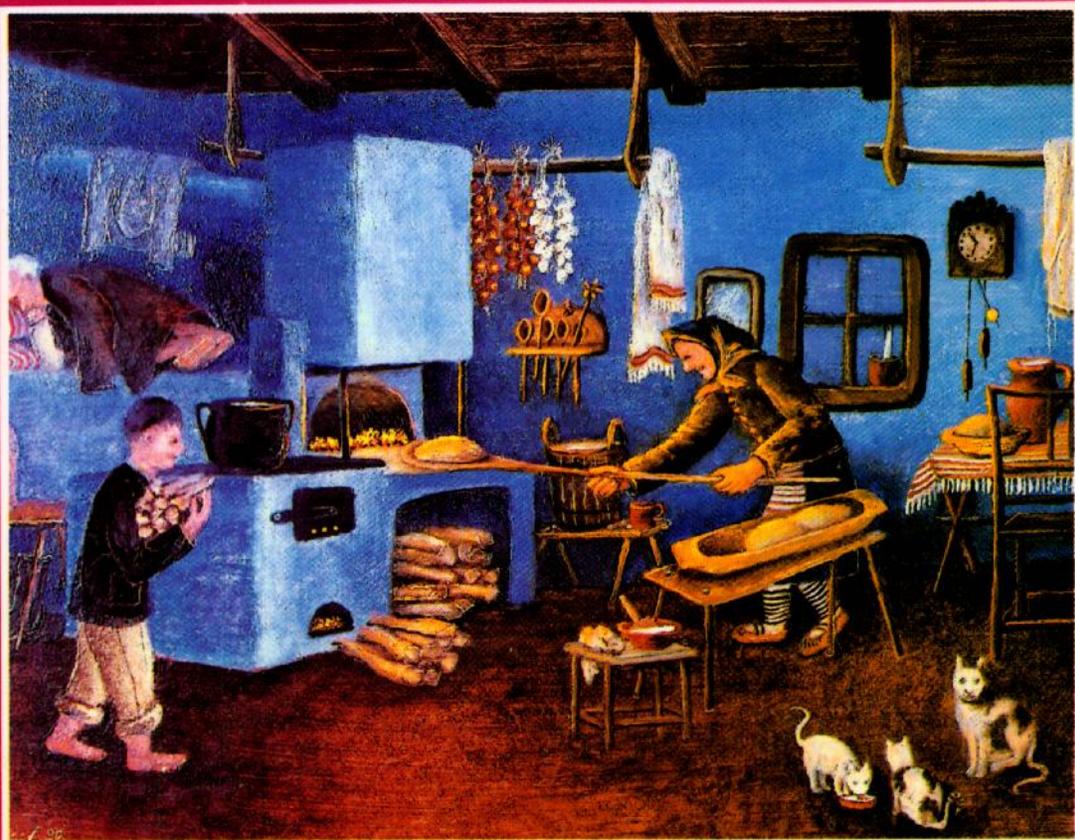
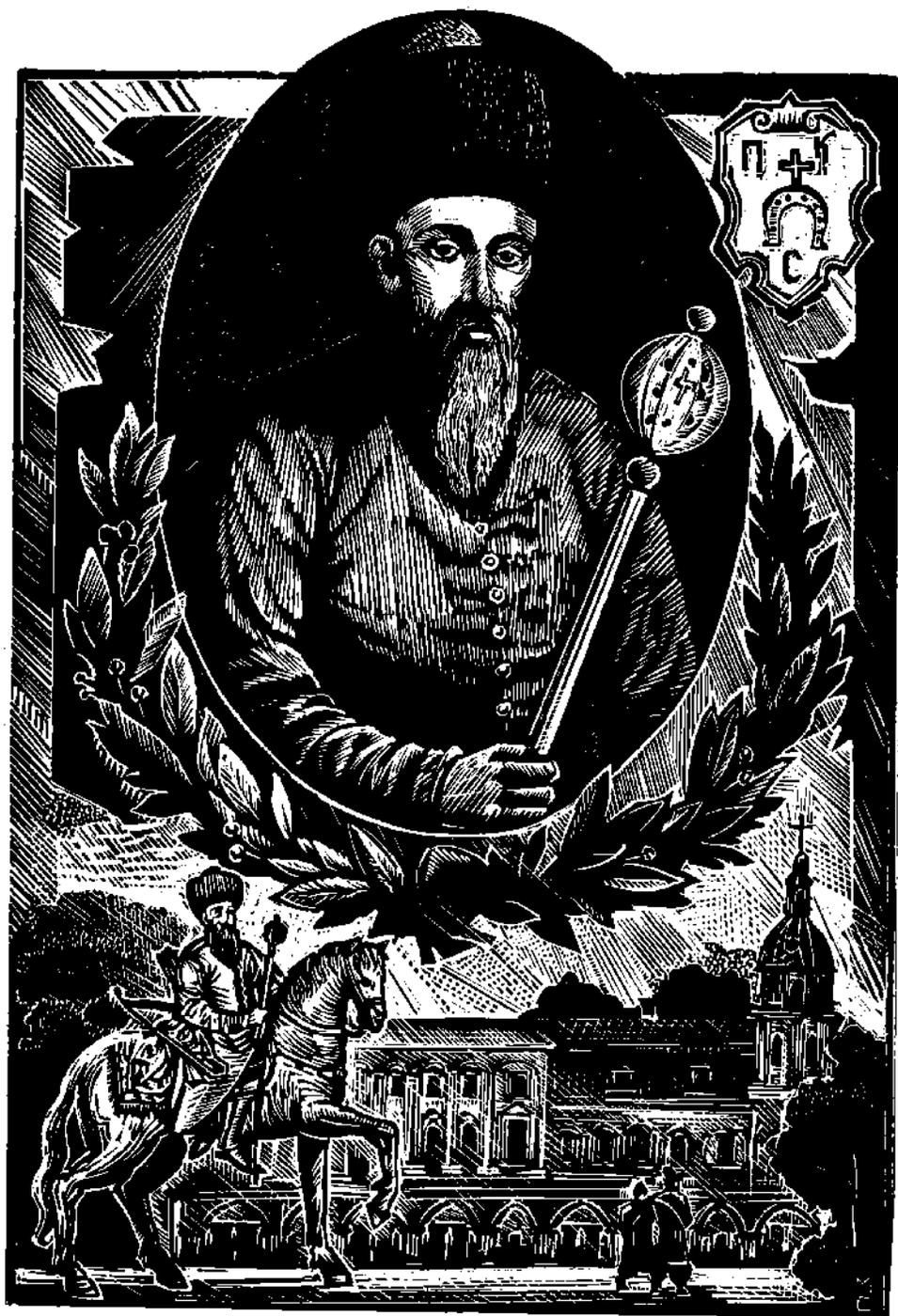

ДУКЛЯ

№ 5

1992

ДУКЛЯ

Рік видання 40 № 5 1992

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKĽA -
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov

РЕДКОЛЕГІЯ:
МІЛАН БОБАК,
ІЛЛЯ ГАЛАЙДА,
ВЛАДИСЛАВ
ГРЕШЛИК,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
ФЕДІР КОВАЧ,
ВІТАЛІЙ
КОНОПЕЛЕЦЬ,
МИКОЛА МУШИНКА,
ЙОСИФ ШЕЛЕПЕЦЬ,
ІВАН ЯЦКАНИН,
відповідальний
редактор

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці
Передплатна ціна на рік -
48 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov, ul. Požiarická 15
телефон: 334 35, 323 38

Комп'ютерний набір
ДАТАПРЕСС Пряшів

Rozširuje poštová novinová služba. Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma každá pošta i doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS - ústredná expedícia a dovoz tlačí, 813 81 Bratislava, námestie Slobody č.6.
Reg. č. 6/45

З М І С Т

Віталій Конопелець	
На камені.....	2
"Не зайді ми і не заброди".....	2
В перші роковини Незалежності.....	2
Мати.....	3
Саркастичне.....	3
Єва Бісс	
Рідня.....	4
Федір Іванчов	
Записки в'язня.....	21
Василь Далець	
Крісто.....	28
Іван Яцканин	
Тіні й праги.....	35
Андрій Червоняк	
Теософія: смисл людини - Людинобог.....	37
Як журавлі з вирю... (ІЯ).....	45
"Русинська" тематика на Весвітньому форумі українців (ММ).....	46
Олеся Рудловчак	
Заповіт Олександра Духновича.....	49
Микола Мушинка	
Достойний пам'ятник дочки батькові.....	54
Михайлина Коцюбинська	
"Година для праці настала".....	59
Микола Дуйчак	
Про що говорять мікротопоніми.....	61
Село з назвою "Меджабрыда".....	64
Ярослава Закревська	
Унікальне дослідження з україністики.....	66
Історичний твір не можна будувати на неправді....	71
У дель ривини Незалежності (-НІП-).....	73
Леонід Талалай	
Осіння елегія.....	73
Покинута кладовище.....	74
Притча про каміння.....	74
Шевченко на Україні 1859 року.....	75
Іван Яцканин	
Зустріч на Хрещатику.....	75
Олекса Різниченко	
На скелях Олекси Довбуна.....	76
Василеві Симоненку.....	77
Михайло Качалуба	
Україно моя!.....	78
"Ангор пекторіс".....	78
Любомир Адамушин	
"Мов квіти поміж бур'янів".....	79
"Я вже забув, як то воно сталося".....	79
Виріс красунь-куш".....	79
"Затушили ми жало твоє...".....	79
"Жити, тільки жити".....	79
Михайло Бицько	
Художник Михайло Сірик.....	80

Є. Бісс

РІДНЯ

Мама переконує мене, що до того часу, поки на порозі нашого розбомбленого помешкання не з'явилася масивна постать тітки Матільди, ми виявляли до її існування майже таке зацікавлення, як до моральних властивостей лохнеського чудища. Стояла, мов привид на порозі, і доки ми спам'яталися, вона вже встигла губами моржа обцілувати ошарашену маму, батька й мене. Зловивши на собі наші розгублені погляди, що нагадували вираз вареної риби, тітка Матільда пророчим голосом спустила: "Як отой час безбожно летить! Невже мене дійсно не пригадуєте? Та ж твоя небіжка бабуся і двоюрідний брат мого небіжчика діда..." І ця фатальна згадка про загадкові взаємини наших забутих предків так міцно подіяла на нервову систему моєї мами, що вона сплеснула руками і раптово пропустила новоявлену тітку з її клунками та дебелою прутяною валізкою до єдиної з наших уцілілих після фронту кімнат. Ще того ж вечора ми покірно переселилися на кухню, розбиті вікна якої чорно зівали на сусідній пустир, завалений обгорілими ребрами потрошеного даху, подібного до обгризеного бронтозавра.

Все виглядало дуже таємно: поява неочікуваної тітки, її клунки та валізка, навіть її усмішка, з якою вона передала ці речі під опіку мого тата:

- Не турбуйтеся, дорогенькі, я знаю, що в такий кепський час не слід приходити в гості з порожніми руками... Правда, я тутечки тільки переїздом, але як тільки викристалізується...

Спочатку ми насправді думали, що вона тільки переїздом, але невдовзі тітка категорично проголосила з нашого балкону двірнику Туліпанові:

- Вік я мріяла про кімнату з оберліхтом... Відчуваю себе нарешті, як вдома!

З її обличчя поволі щезала загадкова усмішка, і вона вже перед нами більше не приховувала, що в її клунках і прутяній валізці, крім старої перини та розтріпаних томів Курц-Малера, нічого немає. Відчуваючи себе, однак, рівноцінним членом нашої родини, тітка Матільда без запиту вдягала мамині суконки, продавала знайомим батькові сигарети і всіх навколишніх сусідів регулярно інформувала про наші "жебрацькі" харчі та про нашу "вопіючу до самого неба" скнарність...

Накінець ми були змушені залишити дорогу тітку Провидінню і переселитися на іншу квартиру. Її це ніяк не образило, навпаки, вона ще до нашого переселення обзавелася новою "ріднею"... Пам'ятаю, як на прощання вона мені поскубала чуприну і мамі сказала: "Коли життя припре, то й сама порозумієш, що без рідні воно не йде... Воно бо ще не зовсім "скристалізувалося"..."

1.

Кристалізація - це дивне й нечуване досі слово мене малого міцно заінтригувало. Не вміли мені його доладно пояснити ні мама, ні тато, хоч він знав багато нечуваних слів, бо вчив грецьку мову на класичній гімназії.

Та ось невдовзі, мені було ще мало років, я сам мимоволі почав розшифровувати те, що мала на увазі тітка, висловлюючи це загадкове слово. Одного дня мого тата "за ворожі погляди", яких, до речі, не помітили на ньому ні мама, ні я, перекинули зі школи на "мануальну роботу". Тоді я ще точно не знав, що ця мануальна робота означає, але якийсь внутрішній голос мені підказував, що ця діяльність вузько пов'язана з тітчиною "кристалізацією"... і що це насправді якась дуже ганебна річ, набагато ганебніша, ніж, наприклад, коли мама змушує мене клячати під фікусом...

Саме в ці дні проткалися на маминих скронях перші сиві нитки, і вона перший раз почала згадувати про свою рідню. Цебто про якогось вуйка Стефана, який десь у

Праці працював особистим секретарем якогось міністра. Мама навіть його фотографію відшукала в шухляді, навіть листа до нього сочинила, що, мовляв, тато почуває себе невинним і що сам академік Павлов був віруючий та й про інших високопоставлених є подібна чутка... Чого саме мій тато ворог? Та все даремно: таємний вуйко з міністерства на мамин лемент не відгукнувся.

Ми жили бідно. Татова "мануальна робота" багато не давала. Мама вдень працювала лаборанткою в аптеці, а по ночах латала чужу білизну.

І тут, як сніг на голову, знову дала себе відчуті та клята "кристалізація"! Прийшла зміна грошей. Мій тато на мануальній роботі так страшно огрубів, що цю зміну назвав просто грабунком. Однак мама і на цей раз не втратила голову. Вилловивши із шухляди якусь нову фотографію, триумфально провістила:

- Це вуйко Тітус, двоюрідний брат мого небіжчика батька! Я раптом пригадав тітку Матильду, але вважав доцільним про це мовчати, бо в маминих очах заблищало щось подібне на скалку розбитого дзеркала...

- Ага, це той самий авантюрист, через якого твій батько на товкучку потрапив, - поглузував тато.

- Який там авантюрист? За те, що після першої світової війни він утік в Америку і там одружився з донькою Форда?

- Невже?

- А ти гадав що? Ось і напишемо йому листа...

Тато дістав із портсигара останній недокурок, встромив його до свого старого бурштинового мундштука і почав уважно розглядати фотографію рекомого вуйка Тітуса.

- Нічого, цікавий... Однак у нас все-рівно адреси немає, - додав він сумно.

- А ми просто до Форда, - захоплювалася мама, не бійся, там розберуться і знайдуть!

І ми написали дуже гарного листа на дуже гарному папері, поклали в дуже гарний конверт разом з нашою фотографією, на якій пепітовий тато тримає під руку смугасту маму, завиту під Марлен Дітріх. Перед ними, схрестивши ноги, сиджу я в матроському вбранні з великим, позиченим у сусідів, плюшевим тигром у руках... Просто не фотографія, а казка! На конверті батько вивів каліграфічним учительським почерком:

Містер Тітус Б.,

зять фабриканта Форда

Нью-Йорк

Сполучені Штати Америки

Під впливом батьківських розмов про великого муфтія - Форда та його спритного й щедрого зятя Тітуса, я зовсім відбився від школи. Уявив собі, що замість книжок і зошитів у мене в торбинці товсті пачки доларів, за які можна купити не тільки неіржавіючі ковзани, не тільки альбом чужоземних значків, але й того прегарного риса з жовтими баками, чучело якого було виставлене в крамниці мисливського приладдя на головній вулиці. Відколи моя торба була набита уявними валютами, я довго тинявся перед вітринами магазинів нашого містечка, знаходячи там для себе сотню цікавих речей, яких раніше зовсім не помічав. О, який то був щасливий період мого дитинства!.. Кожного дня вечором я молився за вуйка Тітуса, йому ж, Боже, нічого не коштує підкинути бідним своякам жменю доларів, гадав я, засинаючи...

У мами також просвітилося обличчя, а в тата, мов під праскою, зникли враз усі зморшки біля рота й на перенісші. Я знав, що вони з мамою живуть сподіваннями на нашого багатого вуйка...

Але це золоте марево швидко розтануло... Однієї ночі подзвонило до нас двоє штатських. Тато їх прийняв дуже ввічливо, хоч у нього при цьому здригалися вилиці, це з ним траплялося тільки тоді, коли він мав настрій тріснути когось в морду. Пробачте за паскудне слово! Кілька разів він дуже лагідно звертався до них, мо-

вляв: "Товариші, це очевидно помилка..." Але вони арогантно й коротко відрубали: "Ваші товариші не ми, але Батя та Прайс, вони вам тепер напевно допоможуть!"

Опісля з найбільшою професійною безоглядністю обтрусили наше помешкання, кричали на маму, яка не могла знайти ключика від піаніно, мовляв: "Ви туди сховали гранати!" Розкуйовджена і бліда, вона тремтіла в нічній сорочці, мов прозябла русалка...

- Віддайте зброю! - наказали.

Розгубившись від безрадності, я вискочив із постелі й приніс із кухні стару залізну кочергу, після чого мій тато, на якого вже наділи наручники, голосно розреготався...

- Пішли! - заревіли на тата і, відштовхнувши ногою кочергу, презирливо оглянули маму.

Один вказав на стіну:

- Це ваш шлюбний портрет? - То була репродукція Рафаелевої Мадонни.

Через тиждень батько повернувся додому блідий, мов крейда, з розбитою губою й запаланими очима. Уже на порозі він гукнув:

- Більше про жодних Тітусів та жодну там рідню знати не хочу!

Після цього випадку він міцно запив, і одного дня знайшли його мертвого на "мануальній роботі". Обнімав руками дроти високовольтного проводу та, наче вибаваючись, всміхався почорнілими губами: "Товариші, це ж очевидно помилка..."

На його похороні, крім вичепуреної тітки Матільди, яка бозна - звідки припленталася, майже нікого не було.

Опісля вже мама зовсім посивіла. Після татової кінчини вона ще з більшим хистом вилловлювала з шухляди фотографії різних там незнайомих тіток та вуйків, ніж рутинований ескамотер білих голубів із циліндра. Звичайно, тепер вона вже їм листів не надсилала, тільки з глибоким жалем вдивлялася в їхні обличчя:

- Ось мамин вуйко. Михайло... Він був колись у Босні начальником залізних доріг. Виховав одинадцять дітей, усіх поставив на ноги, як належить порядному батькові... А це тітка Маша на бал-маскарад. Її чоловік сконструював колись у Високих Татрах першу "зубатку"... А це дідо Антон... Він був клирошанином, і ніхто його за ворожі погляди не того... Помер вісімдесятирічний, сам староста міста вийшов проводити... А цей вусатий добродій, це вуйко Леонтин у формі морського офіцера... Любив жінок, грав на рулетці, водив кораблі і також його на "мануальну роботу" не післали... Дай, Боже, твоєму татові хоч після смерті якусь втіху...

II.

Саме тієї весни, коли я закінчив гімназію, поласився на наше помешкання "смактин жених", тобто сусід Якубчо із сутерену. Він працював у похоронній конторі. Переодягав покійничків. Доки він возився з покійничками, його кривонога жінка годувала в пивниці кукурудзяною крупкою щурів, бо то, мовляв, також живі істоти... При цій нагоді вона гучно лаяла свого чоловіка:

- То гірший за ката, то не людина, прошу... Коли покійник не міститься у труну, то він ламає їй руки, або ноги, чи боком кладе, приспособля.

Можливо, що це брехня, бо в Якубча було гарне, майже жіноче обличчя з великими, вічно здивованими очима. Він читав усі газети, виступав на всіх зборах, підписував усі резолюції і щиро вірив, що мій покійний тато був на перешкоді тому, що не здійснилася іще світова революція. Дітей в нього не було, тому він мав на увазі "інтереси" цілого світу... Мабуть, по цій простій причині він вважав несправедливим, що йому доведеться жити в сутерені, а нам "ворогам" над його головою. В день моєї матури він, підкуражений пляшкою "Альпи", бо жінка йому не дозволяла користуватися іншим трунком, вигукував до моєї мами на балкон:

- Нема й не буде такого Бога, аби вашого синьожилого мопсика прийняли на університет! Звольте, мадам, злізти зі свого неба і коштувати, як смердить наш сутерен!.. Звольте пані, звольте, милостива, не гидуєте наших щурів і щурят!

І дійсно - мене на університет не прийняли. Це було поштовхом до того, що я зголосився на "мануальну роботу" до нашої пекарні. Відтоді Якубчо трохи присмирів, більше не збирався на перший поверх, не тільки смикав перед мамою капелюха,

але й до мене, новошитою робітника, став звертатися на "ти", так, що між нами незабаром почали виникати майже дружні відносини, якщо можна назвати відносини нерівноправних людей дружніми.

- Його ще можна врятувати! - констатував, поплескуючи мене в плечі перед своєю жінкою. - Я поясню йому дещо. І сама побачиш...

Однак довго йому не довелося пояснювати, бо після 19-го з'їзду він остаточно переконався, що ворогів слід шукати не інде, ніж у рядах партії. Відтоді він увесь вільний час присвячував писанню доносів: був би, може, доніс й на самого себе, якби події шістдесят восьмого року не стали поперець його діяльності. Якубчо й сам не помітив як це сталося: одного прекрасного дня більше нікому було доносити.

Зима того року була дуже коротка, і вже в лютому пахло в повітрі уявними фіялками. Як "мануальний робітник", я вже другий рік студіював заочно в університеті. Після екзаменів ходив під руку з дівчатами, вболівав за Руді Дучке, лаяв Де Голя, псував очі біля розпаленого телевізора, витинав із газети уривки з "Незакінченої Революції" і кутиком вуха передчував, що десь там за горами збираються хмари, що невідворітно бути в нас бурі...

Відчували це й інші, та, щоб себе не вронити, ми почали збирати підписи за "людяне обличчя соціалізму"...

Вже третій день я сидів перед будинком культури за старим більярдним столом, на якому стосами росли аркуші з підписами перехожих. Вже й просити непотрібно було, навіть вчорашні "тирани" добровільно приходили ставити свій підпис... Якубчо, хоч у нього, як завжди, були "трохи відмінні" погляди, прийшов також добровільно... Саме ми з ним жваво спорили про те, яка різниця між людським і мавп'ячим обличчям, коли несподівано налетіла буря і, розлючено жбурляючи градом та блискавицею, за одну секунду розкидала по всій вулиці мої дорожочинні підписи...

Доки я їх позбирав, був мокрий, як губка...

III.

- Плеврит! - гукнув лікар Фрідман своїй асистентці.

- Не може бути...

- Як - не може? Гляньте, ось, на ці плями. Це вам не абстрактний Раушенберг, але дійсність.

Я довго пролежав у лікарні, і коли мене виписали, ми з мамою зайшли ще на слово до Фрідмана. Він добродушним дятлом постукав мене по грудях і:

- Ех ти, ювентус - вентус... Та на майбутнє закарбуй собі на чоло, що під самоозрозумілі речі зайво підписуватись. Мусите, пані, свого дивачка міцно взяти в руки, бо коли ця штука ще раз повториться, то вже без Татрів і без скальпелю не обійдеться... Рекомендую хоч на місяць післати його кудись подальше від телевізорів і категорично забороняю читати газети... Йому потрібно зміну повітря, ліс, де ні газет, ні мітингів немає. Йому, як хоче жити, потрібна тепер не політика, але озон... побільше озону й меду... ну, ще там і дівчину, але цього я прописати не можу.

Цілий вечір ми собі ламали голову, звідки нам узяти той далекий ліс, мед та озон... (про дівчину мама мовчала). Ще й наступного дня ми продовжували сушити собі голови, але все зайво. І тут мама знову згадала про свою чарівну шухляду з фотографіями. Та більшість тих, кого вона там знаходила, спочивали вже на цвинтарі, чи просто загубилися десь у широкому світі... Однак, на моє превелике здивування, знайшлася там одна дуже визначна фотографія... Товстої, наче лантух попелу, жінки з чоловіком, обличчя якого нагадувало фільмового Скандербега... Навіть не пригадую, коли ця фотографія до нас притрапила. На зворотній сторінці було чітко виведено скісним, жіночим письмом:

"16 липня 1956 р. я вийшла заміж за пана Рудольфа Кратохвіля. Адреса така й така... Н. С. Він непогана людина, плакає голубів і розводить бджоли. Привіт від Матїди".

- Та вона все ще існує?

- Наше щастя, що існує!

Значить, є бджоли, є мед... є рідня!

IV.

Коли останній нічний автобус викинув мене на край безлюдної шосейної дороги, і я опинився біля довжелезного, як знак оклику, телеграфного стовпа, мені було як мусі, що впала в чорнило. Навколо ні одного розсвіченого вікна, ні однієї рухомої плями, яка нагадувала б людину, чи собаку...

Ще вдома мені мама пояснювала, що вуйко Рудольф живе десь на відшибі під лісом. Але де ж той ліс? Мабуть, тут геть навколо ліси. Мама ще вчора вислала телеграму, і я усю дорогу мріяв, що вийде навпроти тітка Матільда...

Від розігритої шосейної дороги несло густим запахом дьогтю, над моєю головою тремтіли проводи, переказуючи чиїсь невміло висловлені бажання, чи благання... Небо, що звисало наді мною, спускалося усе нижче й нижче... У невидимому горнілі під самим горизонтом почало клекотати, збиралася буря... Враз мене опанувала шалена тривога і, схопивши свою валізку, я вирішив пуститися навмання дорогою. Десь чверть години я крокував, як одразу переді мною щось затупотіло і гукнув на мене дзвінкий дівочий голос:

- Зачекайте! Ви куди?

Перехрестивши дорогу ровером, стрибнула перед мене незнайома дівчина. Я розгубився від несподіванки.

- Вам потрібно було виступити раніше, ще перед тим мостом. Та ви напевно розсіяні і ніякого мосту не бачили, - сміялася, відкидаючи з обличчя світлі струмені волосся.

- Іде буря, - відповів я ніяково.

- Сідайте, - сунула мені енергійно кермо свого велосипеда. - Валізку вашу прив'яжемо. Я сяду перед вас і показуватиму дорогу. Це недалеко. - Дівчина спритно сіла перед мене, і ми поїхали.

- Ліхтарика нема... хтось потягнув...

- Шкода, хоч би місяць світив...

- Маєте рацію, хоч би місяць світив... Ви побачили б тоді моє обличчя з профілю...

В мене голубі очі, такі самі, як море на рекламах туристичної канцелярії. Не вірите? А волосся, самі бачите, світле й трохи підфарбоване... Моя слабкість: люблю чисті відтінки... Ніс, як у Марілін Монро, пікантний... А рот... Не сповільнюйте, прошу, не сповільнюйте! Я знаю, що в цю хвилину посилає мене до біса... Та ж я це все навмисне, щоб надв'язати з вами конаверзацію... ще й вас трішечки подразнити... Молю вас, не притишуйте, бо як розліється, то до хати не доберемось... Нам потрібно ще відбочити на польову стежку. Он там вправо, бачите контури тополі?

Я нічого не бачив, їхав насліпо. Вітер метав мені в обличчя віхті її довгого волосся. Воно пахло роменом, і в мене кружляла голова. Спочатку я намагався не доторкатись навіть до плаття цієї чужої дівчини, але це було неможливе. І накінець, покірно віддавшись долі, я злився з нею в гротескний силует велетанського восьминога, який двома шупальцями відчайдушно натискує на педалі мініатюрної іграшки, яка самочинно летить кудись у пекло.

Нарешті ми дібрались до тієї тополі. Стежка звідти вела полем і вгору під ліс. Довелось злізти з роверу, і ми мовчки крокували у темряві. Я важко пхав по вибоїнах навантажений моєю валізкою ровер і в душі проклинав усю цю мамою придуману історію з ріднею.. Час од часу спалахували блискавиці і небо тріскало громами.

- Боїтеся?

- Боюся, - відповіла просто. - Якби ви були висіли біля мосту, то ми вже могли бути вдома.

- Я погано в п'ятні орієнтуюся, і взагалі мені сьогодні не везе...

- Ваша вина. Треба було хоч шофера спитати, він нас добре знає... Усі нас тут знають. Якби ви спитали про вуйка Рудольфа, тобто про мого батька, вони б вам одразу все пояснили і ви могли б, не доїхавши до нас, переночувати в гостинниці біля мосту і першим ранком автобусом вернутись назад, додому.

- Додому? Як це розуміти?

- Ви дійсно нічого про нас не чули?

- Що я міг чути і взагалі... нічого не розумію. Та ж тітка Матільда писала, щоб я...

- Тітка Матільда - це моя мачуха... Це так, вона дійсно писала. Але якби ви когось спитали, то довідались би, що мій батько божевільний, що тітка Матільда лунатичка... і що я зіпсована дівчина.

- Мені сказали, що ви студентка.

- Так, але зіпсована... В уяві я вже повіялася зі всіма своїми професорами, жила в конкубінаті з небогим Мастосяні, а раніше з Жераром Філіпом та режисером Інгмаром Бергманом...

Не встигла доповісти, як на кілька кроків від нас влучила в дерево блискавиця. З перекошеним обличчям дівчина кинулась до мене й плаксивим голосом заплала:

- Сховайте мене кудись, я страшно боюся, страшно боюся.

Пішов густий дощ, і ми босоніж чалапали по жижі, яка приставала до ніг. Ровер довелося нести на спині і з валізкою. Блискавиці неперестанно полосували небо, і дівчина у відчаї вигукувала: "Ой, рятуйте!" Я знічений цілував її в мокре обличчя і заспокоював якимись банальними фразами... Не розумів, що мені тепер з нею робити.

Перед хатою з гасовим ліхтарем у руці чекав на нас високий чоловік у червоній шапці та в мокрому гумовому плащі.

- Це мій батько - водяник!

Коли я підійшов ближче, він підніс ліхтар до мого обличчя і пробасив:

- Значить, це ти? Ну, годі... Сподіваюся, що ви там на дорозі не цілувалися... Годі.

Та все - рівно в тебе нічого не вийде... Це вона мене навмисно страшить...

Ми увійшли в сні з кам'яними плитами, звідти вели вгору такі ж кам'яні сходи. На сходах хтось сгояв. Коли вуйко розсвітив, я побачив там жінку в довгому купальному плащі. Вона стояла нерухомо, наче монумент.

- Тільдо, проберися, Тільдо! Це твій свояк приїхав!

Вона закліпала очима і, трохи протверезившись, спитала:

- Хто, хто там знову приїхав?

- Твій свояк... той, що з плевритом...

- Ага, ага! Хлопчику мій любий, як довго я тебе ждала! - кинулась вона до мене і в приступі немотивованої радості всією силою пригорнула мене до своєї могутньої фігури. - Це дійсно ти? Дійсно? Сам Бог тебе прислав! Врятуй мене від цих бездушних істот... Вони мене замучили, смертельно замучили...

- Пролог закінчено, дайте завісу!

- Він бувший артист і гадає, що живе між кулісами... О, моя бідна голова. Я тобі все розтолкую, і тоді порозумієш...

- Нічого він не порозуміє, і зрештою - пора спати! - гримнув на неї вуйко і, наче казковий Аладін, зник зі своїм ліхтарем за дверима. Довговолоса дівчина подала мені свічку.

- Ну ось, ви бачили наш паноптикум, а тепер дійсно пора, бо вже перевалило за північ. Як бажаєте помититися, то під сходами є душ. А як хочете наїстися, то в кухні на столі щось залишилося від вечері... Та ваша мама вам того напекла, певно, повен чемодан, так що, рекомендую, поїжте краще мамині тістечка... Завтра продовжуємо... Ваша кімната тут внизу, біля вуйка. Вхід окремих... Вікно на двір. Будильника немає. Будитиме вас наш півень... Вікна наніч не зачиняйте, бо кімнату вже півруку не провітрювали. Тітка Матільда вночі сюди не йде, бо їй зручніше ходити по даху. Так що спіть собі спокійно і не турбуйтеся нічим...

V.

Замість півня, якого я собі уявляв, засинаючи, розбудило мене широко всмінене обличчя Рудольфа в червоній яремці.

- Кинь щось на себе швиденько і приходь на двір! Можеш просто вікном, аби там їх не збудити, бо, чого доброго, обі разом прибігнуть за тобою. Матільда вже тиждень збирає проти мене аргументи. Вона, сину, все собі записує у зошит, чекає тільки на підходячого слухача... А ця моя сполошана Евридика, вірго інтакта, дала собі слово, що буде перед тобою грати пропащого ангела... Ну, гаразд, вилітай швидше, я тобі драбину підставив.

Запросивши мене таким нетрадиційним способом, він щез, наче родинний портрет, зарамований у віконній рамі.

Коли я спустився на двір, вуйко вже там годував голубів та ще якихось сірих, подібних до куріпок, птахів. Вони пообсідали його плечі, руки й голову, туркотіли й кружляли навколо нього. У прозорому світланковому мареві він виглядав у своєму дивному, подібному до старої тоги, лахмітті, мов святий Франциск.

- Ця ярмулка залишилася після ролі кардинала Рішельє, а цей костюм я дав собі пошити, коли Едипа грав... Не звертай уваги... бач, бач, як вони мене розуміють... Птах найкраще розуміє людину і не ображає її... Це моя найближча рідня, це все моя рідня! Тур-тур-тур...

Його горда усмішка прозраджувала в цю хвилину досконале щастя. Мені приємно було з ним наодинці серед голубів, бо під впливом несподіваних вражень вчорашньої ночі, я передчував, що тітка Матільда носить у голові якусь начасовану бомбу... Що їй суджено розірватися саме на моїх очах. Водночас мені дуже захотілося побачити дівчину, яка мене сюди припровадила і яку вуйко назвав Евридікою. Я не знав, як про неї спитати.

- Чув я, що ти там вчора заблудив. А тобі просто треба було спитати про боже, вільного голубаря, й вони б зразу тебе направили...

- Чого глузуєте?

- Всі мене так називають... Раніше називали просто арештантом. Це також пристає до мене, бо я довго сидів у в'язниці через її маму, тобто через... Можливо, це тебе ані не цікавить...

- Навпаки...

- Гм, навпаки... Гм, а чому саме? Гадаєш, що тепер тобі розповім, як там було... як мучили, як допитували по ночах, нігті вивертали, очі повиштрикували і всяке таке? Хочеш порпатися у гріхах батьків? Отих благодійних, отих з орденами?.. В мене й самого є ордени, тільки я їх для прикраси прибив до порогу і кожного дня по них ступав... Ха-ха-ха, тому, що я не в тій армії служив, розумієш? Не вертають ні гроша. Нічого я тобі, дорогенький, про мої в'язниці не повім, бо це тобі не містер Пічкок, бо це не забавка... Ну, гаразд, домовились, і ти більше нічого випитувати не будеш... Ось бачиш, за цього бронзового голуба я дав триста крон... На, на, Альберте... Ти глянь, який він чемний, наче вилитий Швайцер!

- Дійсно гарний, наче металевий.

- Та ти його тільки по дурості хвалиш, ну, гаразд... Я тобі пустив у голову чмеля, і тебе цікавлять не мої голуби, але те, чому я сидів через її матір... Якби тобі моя Евридіка не подобалась, ти б ані дуже моїми справами не цікавився... Так точно: через її матір. Гадаєш, чого?

Мені стало моторошно від такого тону, і в цю хвилину я страшно бажав, аби хтось перервав нашу розмову. Так і сталося. До нас підійшла вдягнена в жалобу жінка з чорними без блиску очима. Вона ними дивилася, наче навколо неї не дійсність, але екран.

Вуйко мене представив:

- Це студент, отой, якого ми чекали, той, що повинен їсти мед...

- Ага. Розумію все, юначе, розумію, - прошептала вона по-змовницьки, і я налякався: що вона може розуміти?

- У вас хороше й відверте обличчя. Передчуваю, що будем друзями. Я вам на каві погадаю і взагалі дам пораду до життя. Це тут недалеко. Я живу сама. Принципово сама. Не вірю в тривалість людських пристрастей.

- Ти, хлопче, не звертай уваги на її принципи. Все це тільки для того, щоби при нагоді розповісти тобі про те, які в неї були цікаві пригоди. У кожного життя цікаве, тільки потрібно знайти точку, звідки його цікавіше бачити. Але це не для тебе. Це забавка для невропатів!

- Рудольфе, як можеш так, - сплеснула чорна пані руками, - як можеш перед ним? Ну, що він після цього подумає?

- Що подумає? Можемо зразу перевірити. Так викладай, що ти після цього про неї подумав?

- Він знітився. Бачиш, як розгубився?

- Хто там знову розгубився? - гукнув на нас неочікувано з вікна мансарди голос тітки Матільди.

Вона була ще в неглиже. Волосся в неї було завите в залізні рурочки.

- О, це ти, радарова голова! А я гадав, що після вчорашнього рейду ти будеш спати принаймні одну добу!

- О, безумний Сократе!

- Я не Сократ, але Єдип. Бач, яка вона тупа, ніяк не може їх відрізнити від себе...

- Хі-хі-хі... в тебе на плечі калька від голуба! В майори тебе підвищено!

- А тебе на відьму!

- О, це ти тут, мій хлопчику? - зраділа мені тітка. - Приходь, приходь до мене на кухню, я тобі чудове какао зварю! Кинь вуйка з його птахами... А ця чорна пані - моя приятелька, ти їй можеш все довірити, як на сповіді! Вона тайно закохана до мого чоловіка, але інакше, як тобі сказати... це справжня дама.

- Трефова дама! - зауважив вуйко і, повернувшись до нас спиною, продовжував спокійно годувати голубів.

"Трефова дама" зовсім не образилася, як я очікував. Вона добродушно всіхнула-ся до вуйка і до Матільди.

- Перестань уже, Матільдо, в нашому віці цього не личить. Я тобі число виснила...

- Я так і знала, що будуть числа... Зачекай, зачекай, я візьму олівець.

Опісля "трефова дама" замружила очі і, мов у трансі, почала тітці диктувати свої числа. А та, не знайшовши паперу, записувала це все просто на підвіконня.

- Сто, шість, вісім, два, шість, звушість й чотири...

Вуйко повернувся до нас, мов його гедзь вжалив:

- Що ти кажеш, навіжена? Та ж це число мого Фелікса! Звідки ти його взяла?

- Котрого Фелікса? Того, що в Голландії?

- Того, того... Невже ти це тільки так угадала? Може, він пропав? Не вірю, аби просто так.

- Це дійсно дивно... Я ж твого Фелікса ніколи зблизька не бачила.

- Дурниці верзете. А я гадала, що ти насправді щось розумне виснила... Я хочу купити лотерейні квитки, а вона мені подає Фелікса, чи Оттона Габсбургського?.. Ходить усі на какао і киньте тих страшних ворон!

Ми всі подалися на кухню. На терасі привидом промайнула вбрана у все біле Евридіка. Мене майже й не помітила...

- Доброго ранку, мадемуазель! Ви мені вчора обіцяли півня, а він забув кукурікати!

- Ваш півень уже покійник, і будете його бачити на обід. Ці варвари його замордували, - відповіла вона холодно і подалася у напрямі лісу.

- Не звертай уваги, - заспокоював мене вуйко. - Евридіку посіли еринії... Та це

все марнота марнот... головне, щоб із моїм дорогим Феліксом не трапилась біда...

Я пив какао, ковтав товсто насмарований медом хліб і не міг дочекатися, щоб знову побачити гарну Евридіку.

VI.

Підбгавши лід себе ноги, вона, мов кітка, сиділа на шпилі скособоченої бурею вільхи. Знайшовши її, я схопився за гілляки і почав добиратися до жовтоволосої дикунки, яка вміхалася до мене очима рися. Я був уже зовсім близько, коли вона спритно зістрибнула і, гукнувши на мене - "Незграбний!", метнулася в хащу. Я метляв за нею, а вона мені щомить зезала з очей, аж нарешті схопив її біля дуба, що нам застав дорогу. Пригорнувши її до себе, я почав її дико цілувати. Вирвавшись накінець із моїх обіймів, вона луснула мене в шоку:

- Як ви смієте? Хто вам дозволив?

- Пробачте, - відповів я винуватим голосом, - я гадав, що це гра і ви навмисне...

- Може, й навмисне, але ви мене не смієте... Ви ж мене зовсім не знаєте...

- Я дійсно вас майже не знаю... Пробачте мені, Евридіко, по необережності я вам розірвав суконку...

- По необережності... Це ви всі добре вмієте, по необережності зривати з нас суконки, а серце ваше, мов та шкатулка сірників, яким забули надати голівки... Немає у вас світла, є тільки чадіння... Не вмієте горіти...

- Це неправда. Якби ви мені не подобалися, то я не прибіг би сюди за вами.

- Хто вам казав бігти, можете пояснити?

- Хіба це потрібно пояснювати?

- Не брешете? Маю вам трохи повірити?... Кажуть, що найкраще вірити в те, чого не можна пояснити... Болить?

- Ні

- Замружте очі.

- Навіщо?

- Я вас поцілую там, де вдарила.

І я замружив очі.

- Пробачте мені, Йоанне!

- Я не Йоанн...

- Знаю. Та ви дуже подібні на Йоанні Хрестителя з картини Прайса... В нього такі темні, вологі очі, як у вас. Шкода тільки, що він живився таким огидством.. сараною... Якби ви не брехали, можливо, що я б вас насправді колись полюбила... Хоч я вже щент зіпсована. Бовуарку ви не читали? Ні? То й не читайте ніколи, бо це також брехня... Хто любить, той не повинен ламентувати, що його підпорядковано волі другого... Я про ці речі написала б краще й правдивіше...

- Це ви для чого?

- А так собі. Не знаю. Гадаю, кожному людину треба любити по-іншому.

- Що мені з вами робити?

- Будьте таким, аби мені приємно було вас бачити і про вас думати... Щоб я вам вірила з першого слова... Так, як мій батько вміє вірити. Це він вам сказав, що я Евридіка?

- Він.

- А завтра він здатний мене назвати Беатріче, або Роксаною... Це залежить від його настрою.

- Він дуже цікавий.

- Так. Він божевільний.

- Я цього не помітив.

- Ні? А про Фелікса він вам ще не розповідав?

- Це хто? Ваш брат, або...

- Голуб.

- Голуб?

- Поштовий голуб. Два тижні тому його вислали в Голландію.

- Навіщо так далеко?

- На змагання. Він повинен звіттам сам прилетіти додому.

- А як не поверне?

- Як не поверне, то мій батько зовсім збожеволіє. Дотепер він тільки наполовину...

- А ваша мачуха, тобто тітка Матільда?

- Вона ж мені не мачуха й не мама, бо моя мама ще живе.

- Живе? А я гадав...

- Що ви гадали?

- Нічого. А де ж ваша мама?

- В Англії, Вона англійка.

- То чого живете тут, а не біля неї?

- Бо я більше люблю цього божевільного... Ось він іде. Бачите, шукає нас у червоній ярулці.

Вона склала руки рупором і загукала:

- Батьку! Ми тут під Андрієм сидимо!

- Яким Андрієм?

- Цього дуба звуть Андрій. Батько всі гарні дерева називає по імені, як людей.

- Чав, татку... Ми тут розмовляли про любов... Він розірвав на мені плаття, але більше нічого не сталося...

- Значить - перший полицник уже за тобою... Ну й гаразд! Я не поліцей, просто хотів тобі показати фотографію мого Фелікса. Ось який!..

VII.

- Це тобі, Евридіко, нецікаво, і можеш нас залишити. Заший там собі суконку, або що, - наказав він Евридіці. - А я йому розповім про Фелікса.

Евридіка послухно віддалилася, і він довго перемагав самого себе, щоб спокійно продовжувати.

- Уявляєш собі людину, в якій вже немає мрій про майбутнє? Взагалі ні про що? Ні, ти не гадай, що це якийсь там інтелектуальне нидіння, або що.

Це просто - людина без тіні. Борони Боже, я не маю на увазі Шаміссо з його чортівщиною, хоч воно там дуже талановито написано... Наприклад, як той чорт просто взяв і скрутив чийсь тільок та й поніс під пахвою, як чуже пальто. ха-ха! Але моєї тіні ніхто не купив і не забрав, просто її немає. Немає, бо на мене сонце вже не світить. Розумієш?.. Бачу, що нічого не розумієш.

- Пробачте.

- Не маю чого пробачати. Ця моя дурненька вже певно тобі похвалилася, що я бувший артист і так далі, і так далі... Воно правда. Я дійсно бувший... А колись... колись я був схожий на Єсенія... Пригадуєш, з Ольбрахта? Це в ті старі часи, коли ми дуже самовпевнено виспівували всіляких відважних пісень: "Ми були й будемо, хай це чує світ"... Коли людині страшно, або в неї масло на голові, тоді вона особливо воістаче виспівує... Як я в тітці Матільди вкрав гроші, які вона виграв в лотереї, то я собі посвистую, як дюссельдорфське страховище... Різниця тільки в тому, що він любив Оффенбаха, а мені вистачить: "А я сам, завжди сам..." Але це все тільки деталі. Продовжую про те, головне. Тоді, як на нас полізли фашистські терміти, я був на гастролях в Англії... Далі все ясно... І опісля в силу оставин я служив у тій закордонній армії, познайомився з англійкою... Це була собі така добропорядна Джейн, з благородної, як кажуть, родини... Батько підполковник. Виховали її, як належить, знала в усьому порядок, не підпадала сантиментам, як ми - слов'яни. Одним словом, ідеальна дівчина. А в той час, як пішли вже інші пісеньки, як "Ми відчуваємо локоть друг друга...", та "Ідуть, ідуть народи", - ми взяли та по дурості приїхали сюди, в мою батьківщину... І тут хтось, декорований саме цими ліктями, почав цікавитися моїми скитаннями по Англії. Мовляв, що ви в тій армії робили? Кажу: "Лжав у гамаку, палив кумарин і від нічого робити кивав правою ногою...". "Що це означає, - питають", - "Нічого, - говорю, - може, то була ліва нога, вже не тямлю", - "Тут щось не того, - кажуть, - А на фронті що ви робили?" - "Грав регбі і теніс", - Брешете! - "Брешу, - відповів я спокійно. А їх від цього в білу гарячку кидає..." "Капіталістична свиня! - кричать на мене, - У вас приступ, говорю, - можу вам у Празі порадити чудового психіатра, це асистент професора Геннера..."

Таких потішних діалогів у нас на початку було багато. Опісля вони почали на квартирі відвідувати мою жінку, - "Напишіть, - мовляв, будь ласка, свою біографію. Та ще не забудьте навести обставини, серед яких ви познайомились з вашим чоловіком..." - "Даруйте, панове, я ще не така стара, щоб мемуарів писати... і взагалі, поки що з вашим видавцем я не знайома."

Отак воно все невинно почалося, поки її не запросили на побачення з "видавцем", тобто потягнули на допит... Я тоді саме був з Евридікою у Празі, їй оперували мигдалі... Як вернулись ми додому, замість моєї англійки я знайшов листа, мовляв: "Далі вже не можу... Ніколи не при звичаюся до ваших порядків. Робіть усе, щоб вас пустили до Англії..." Робив усе, і мене це коштувало сім років яхимівського "санаторію". Вернувся звідти без нігтів. Жінка розлучилася, Евридіку я відшукав на якомусь чужому смітнику... Так ось саме тоді я вирішив ніколи більше не лізти на жодну сцену... Купив бджоли та пару голубів, поселився під цим лісом і, знову - таки по дурості за останні копійки лустив у газету оголошення: "Ще досить бадьорий пенсіонер, 187 см, шукає..." і так далі... Ну, й натрапив на твою тітку Матільду... Вона, брате, чудово варить, але тут, усередині, розумієш, у неї нічого немає. Замість серця - якась рулетка. Рулетка крутиться, крутиться... можеш це назвати життям? Спочатку я й сам сажав ва-банк, але все біля неї програв. Є люди, послухай, бо це

тобі потрібно знати... Є люди літеплі, які чекають тільки на те, аби їх хтось полюбив. бо вони любити не вміють. Вона мені кожного дня влаштовувала спектаклі, мовляв, що вона все життя чекала на мене, і я не вмію цього належно оцінити. Спочатку після таких розмов я цілими ночами не міг спати і каюся, мов той розбійник по правій руці... А потім збагнув, що для неї мучити мене - якась фізична потреба, що вона розводить оці балачки для власної розради. У неї щоденник, до нього вона все записує, усі мої уявні й наявні гріхи. - "Після твоєї смерті, - каже, - надрукують, і тоді світ побачить, хто ти в дійсності..."

Є ще тут Евридіка. Та хіба ж на такому підлинялому тлі личить жити молодій дівчині з розпущеними косами? Вона тільки з жалості сидить біля мене. Хіба я не відчуваю, як у неї ростуть крила? Одного дня усе її милосердя, уся ця зобов'язуюча до батька жалість вивітриться, як камфора. Що тоді? Хіба я не знаю, що вона мене не поважає? Глянь-но сам, й усе порозумієш: чи вартий я поваги, як не вмів нікого knobуувати й опинився поза рингом?

Я цілий рік чекав на Евридіку, мов на те сонечко. Приїхала на канікули додому якась змарніла й розхристана. - "Об кого ти там обтиралася, хто тебе так замацав?" - каже: "Яке вам діло? Як не перестате мене мучити, то більше ніколи до вас не приїду!" - "Гаразд!" - засичав я і прикусив губи. І відтоді в мене все гаразд. Іншого слова для емоцій немає. - "Кину тебе, ідіота!" - вітає мене щоранку Матільда: - "Який ти мені чоловік? Збочений маньяк, а не мужчина. Шкода тобі штанів носити, коли не пам'ятаєш, для чого одружився. Хіба заради твоєї мізерної пенсії я до тебе пристала?" - "Гаразд!" - відповідаю, бо я людина без світла й без тіні. Бач, навіть плакати по-людському не вмію...

- Ви хотіли про Фелікса, - спробував я спрямувати нашу розмову іншою дорогою.

- Та ж це все й було про нього... Ось він, бачиш фотографію. Назверх нічим не відрізняється від звичайних поштових голубів, але ти приглянься уважніше: помічаєш, які в нього особливі очі? Оранжеві, як у орла. Його маму заклював сокіл, він сирота... Це я його відмалку пильную, як власну дитину, сам годую, сам літати навчив... І він, як сяде на моє плече, як загляне в мої очі, розумієш, отак вірно, по-звірячому, як люди не вміють... наче він і не голуб, але моя власна душа. І як з ним там у дорозі щось притрапилося погане, як він до мене не поверне, то...

Він не міг далі продовжувати, його голос засікся й очі зайшлися сльозою. Почав схвильовано проходжуватися по кімнаті, непривітній і темній, наче світло дійсно заклоалося не заглядати до його оброслих густим плющем вікон.

- Бачиш, скільки по стіні понавішувано вінків?.. Це Матільда познаходила і попричеплювала для піднесення мого духу. Гадала, що я дитина: на тобі іграшки, будь чемний і грайся... Пригадую публіку, що колись мені плескала. Замружую очі, і навколо мене бушує море овацій, а я, кривомордий П'єро, розкланююсь на всі боки, роблю реверанси, приймаю квіти й вінки... І, замість того, щоб ридати від сорому, всміхаюся дурною гримасою битого собаки... Все... І як мій Фелікс не поверне, мені вже нічого не залишиться на світі... Бо знай, повернутися можна тільки до того, в кого ти дійсно вдома... Навіть птах це розуміє, навіть простий сивий голуб... Ах, пробач мені, пробач, що від мене несе могилою. Такі розмови не для молодих!

Мене раптом схопила туга побачити Евридіку. Простившись з вуйком Рудольфом, я побіг її шукати. Двері її кімнати на мансарді були зачинені. Тобто я не був зовсім певен, чи це дійсно її кімната. Коли я вдруге марно постукав, мені відчинила тітка Матільда. За вухом у неї стирчав олівець... Її сите обличчя сяяло від гормонального крему і від щастя, що я до неї сам поліз у капкан, навколо якого вже третій день ходив навшпіньках...

- Я шукав Евридіку, - сказав я на самооборону.

- Ну й що ж? Хіба я тобі вже зовсім непотрібна?

Я не встиг опам'ятатися від несподіваної зустрічі, як під вікном пролунав пронизливий свист.

- Це що, кувик?

- Де ж там кувик! Це знову той недоречний sameць, що за нею бігає. Ну чого ти очі витріщив? Кажу тобі, що sameць. З брудними ногами і в подертих сандалях... Це

на неї, на студентку з доброї родини так гарно свищуть. Не віриш? Так глянь, глянь-но сам! Бачиш, там біля бузини з гітарою стоїть. Тільки розкуйовджена махівка стирчить. Сорочка жовта, як у шершня... Минуле приплентався в голубій, на грудях пальма, а під нею горила, чи що, розкіш! А волосся довге, як у Маркса... Це він її так галантино запрошує на побачення. Свисне, а вона йде...

- Звідки він такий узаявся?

- А звідки беруться шерсні і вся ця гидь? Вона виставить у вікно свої принади, і комашня це враз відчує... Б'юся об заклад, що вона тепер сидить десь на терасі, сидить там півгола і вдає із себе Лорелляй... Ах, хлопчику, хоч би вона вибрала когось покраще, ну, хоч би такого, як ти, наприклад. А то їй все-одно. А мені, бідна моя голова, доводиться жити в цьому моральному баговинні... Вір, якби вона не була телепаткою, то я б із нею взагалі перестала розмовляти.

- Телепаткою?

- Так. Вона вмє лотерейні числа відгадувати. Але вже більше року нічого не хоче мені прозradити, сердиться, бо я батькові розповіла, що в неї був аборт... Так, так. Ах, Боже, на якому я смітнику опинилася! Раджу тобі щиро, ніколи, ніяких оголошень не читай! Мовляв "...ще досить бадьорий пенсіонер"... і я наскочила, бо гадала, що він дійсно такий, але вуйко Рудольф просто...

Стуливши губи наперстком, вона подала мені обтріпаний зошит зі спаленими краями.

- Це вона завивала собі волосся, розпалені щипці пробувала... Читай, мій дорогий, все порозумієш... Он тут: "Рудольф знову вкрав 30 корон і двічі забожився на святого Антона, що це неправда...". або тут: "Рудольф знову свище, чи не потяг мені часом якісь гроші?"... І далі, і далі... Він уже мені винен кілька тисяч... Ще почекаю на його реабілітацію, а тоді прощай... Якби не я, подох би й зі своїми птахами, зі своїм славним Феліксом! Він його душею називає. уяви душею! А моя душа що? Моя душа не душа?

Тут несподівано відчинилися навістіж двері, і на порозі з'явився в одязі царя Едипа вуйко.

- Досить тобі! Амба-а! Цю дію ти заграла погано! Хотіла бути суддею і сама себе обвинуватила!

Тремтячими від хвилювання руками він дістав із кишені пожмакану газету і кинув під ноги Матільди:

- На тобі, нічого ти не виграла... і ніколи вже нічого не виграєш! А могла ти виграти... Не гроші, а моє серце... Юда ти.

- Юда ти! Він бреше. Сам злодій! Франкенштайн! Люди, рятуйте! - кинулася вона з кулаками на вуйка. - Голубар скажений! Бадьорий пенсіонер!

На її крик вбігла напівроздягнена Евридіка... Відкинула з обличчя своє довге волосся і на секунду придивилася до оскаженілої тітки Матільди, а потім до мене:

- Так виглядає любов, яку вона вчитала зі своїх червоних романів! Любов, що відбувається перед глядачами... Як вам нецікаво, то можу її припинити...

Піднявши з підлоги газету, вона скрутила її в рупор і міцним голосом перекричала тітку Матільду:

- Сімнадцять, двадцять два, трійка, сорок один, сорок два, тридцять три!

Тітка Матільда на хвилину остовпіла. Її багрове обличчя раптом зблідло, і вона кинулася до Евридіки:

- Сімнадцять, двадцять два... ще раз, ще раз повтори! Повтори, Евридіко...

Тим часом вуйко Рудольф стомлено стулився на старому дитячому кріслі і, наче для власної втіхи, тихенько схлипував...

Я підійшов, щоб його заспокоїти, та коли я доторкнувся до його слітнілого волосся, він підвів до мене очі:

- Усе лотерея, мій сину, і мій Фелікс лотерея. Усі ми граємо. Навіть і ти, який ще цього не розумієш... Фелікса двадцять днів тому випустили, і він ще не вернувся... Адже я його сам літати навчив, - заскавулив він і безсило замахав руками. - До таких, як я, вже ні для чого вертатись.

VIII.

Квартира "трефовой дами" була на пагорбку у старій, напіврозваленій вежі, що вціліла після пожежі мисливського замку. Все тут було сповите мороком: махагонові меблі з перламутровою інкрустацією, важкі, кармінові штори на вікнах, і сині японські ширми зі струнками, наче ліани, птахами, за якими "трефова дама" варила каву. Коли зі своїм срібним кавником вона сховалася за свої ширми, Евридіка приснула від сміху в кулак.

- Побачимо, який ви герой!

- Вона глузує, але мене це не може відрадити. - обізвалася "трефова дама" за ширмою. - Глузує, щоб заглядати своє власне хвилювання. Чого ж ти боїшся? Я все-одно бачу твоє серце і все наперед знаю...

- Моє серце? Помиляєтесь, бо я нікого не боюся.

- Нікого, тільки себе. Ну скажи, чого тобі ще потрібно? Коли жінка вродлива. Бог їй дав усе для щастя... Хіба ти в це, Евридико, не віриш?

- Ні.

- Так чого тобі ще бракує?

- Я хочу знати, яка найвища міра щастя?

- Міра щастя, або любові? - спитав я, зачарований її очима, які мені нагадували старого голубаря того ранку, коли він був так дуже схожий на мою уяву про святого Франциска.

- Любов і щастя - це одне й те ж. Поза любов'ю не існує жодного щастя.

- Не шукай, Евридико, цю міру, бо вона поза нами.

- Це неправда, це не може бути правдою! Це все вигадано маловірними людьми...

Ну, що ж ви мовчите, Йоанне? Я хочу знати, про що ви думали в цю хвилину. Хочу знати, де ваша, чуєте, де ваша особиста міра?

- Не знаю, Евридико, я ще дуже мало жив для того щоб це знати... Ще кілька тижнів тому я був певен, що міру щастя потрібно шукати в політичних категоріях... Може, ця міра десь посередині...

- Не вірю. А що, як міра в самих нас, в нашому бажанні безмірності?

- Мені не хочеться двадцять метрів щастя і сорок метрів любові... Я хочу все, все й до дна. Є речі, яких завжди замало. Я знаю, що є речі, сила яких в їхній невичерпності й безмірності і вам це, Хрестителю, потрібно буде знати, поки ще не стили вашу голову...

- Ну, що ти? Хіба можна так: він приїхав у гості, а ти...

- О, я й забула, що він гість. Спочатку він виглядав, як лицар! - гукнула ображено і вибігла з кімнати.

Я хотів податися за нею, але "трефова дама" мене зупинила:

- Стривайте, стривайте! Вона це навмисне. Вони там вдома усі люблять сцени...

Долейте спокійно вашу каву і на хвилину про Евридіку забудьте. Не варто себе скидати з трону, на який вона вас посадила.

Коли я допив, вона перевернула мою чашку догори дном, накрила її руками й уважно подивилася на мене.

- Хвилюєтесь?

- Ні.

- Тоді гляньте в чашку: що там бачите?

- Плями від гуцці...

- Так, А далі? Подивіться ще раз!

- Не знаю.

- Вам ці плями нічого не пригадують? Ось ця, наприклад?

- Жіночу голову.

- Так.

- Це Евридіка?

- Ні... це жінка, якої ніколи не зустрінете. Вона-бо існує тільки у вашій уяві. Ви її виснили... як лотерейне число... Виснили тільки себе. Це наречена вашого серця, та, що ніколи не прийде...

- А це... це тут що?

- Це танк.

- Танк? Навіщо?
- Та хіба хто скаже - навіщо?..

IX.

Ніч. У кожного з нас своя. Тітка Матільда минулого тижня подала на пошту лотерейні числа, які для неї виграла Евридіка. Тепер вона чекає на завтрашні газети. А я газет навмисне тепер не читаю, їм мед. дихаю чистим повітрям, живу життям інфузорії... Тітка вчора цілу ніч не спала, бо чогось шукала свої свадб'яні рукавички... Кожної ночі вона щось пригадує й шукає. Сьогодні вона в дуже піднесеному настрої: стоїть у рожевій сорочці край відчиненого вікна і мріє про найбільший виграш свого життя...

Вуйко Рудольф сидить перед хатою на перекинутій драбині і до кожного шелесту уважно вслухається, підводить до неба обличчя, наче когось між хмарами шукає... Не знайшовши там нікого, знову впадає в оціпеніння атомленої долею людини. Я вже двічі пробував з вікна до нього заговорити, але він мене навмисне не слухає.

А Евридіка? Хто знає, де Евридіка? Хіба можу спати, коли згадаю про неї і про того жовтого шершня. Вона ще вчором зникла з дому, навіть ровера з собою не взяла...

Виходжу на двір. Сідаю на драбину біля вуйка. Не звертаючи на мене уваги, він вистукує пальцями якісь дивні ритми...

- Евридіка пішла в село?
- Хіба ж я знаю?

І далі вже з ним жодної розмови немає...

- Ходи-но спати, - каже, коли я підводжуся.

З лісу тягне приємною прохолодою, пахне папороттю і ще чимось чистим і непідробленим... Як мені спати, коли мій сон забрала з собою Евридіка?..

Блукаючи білою стрічкою польової стежки, я навмання завертаю у ліс. У густих заростях шипшини, що лямає ліс, щось шухнуло... Евридіка, - вимовляю ім'я зі старої легенди... А, може, її справжнє ім'я не Евридіка, але Сарах, Рут, чи Суламіт? Чого це граби так застережливо махають на мене? Не так уже багато я бачив білих дівочих рамен... Хіба існують десь на світі кращі, синіші очі, ніж у неї?... Віє вологим запахом нічного лісу... Можливо, що саме в цю хвилину витикаються з-під торішнього листя слизькоголові гриби... Щось тріснуло... Чи ця птаха вмощується на ніч, чи лисичка вилзла з нори? А, може, сотня невидимих лисичок зиркає тут на мене неоновими очима? Іду лісом, без компасу, тільки так, за стукотом серця... Чи знайду ту, яку я собі виснив?.. Рій дрібних мушок розписує мені перед очима знаки моєї долі... і я не знаю, яка вона буде, знаю тільки, що немає перед нею сховища...

Ось і поляна, наче зеленим рефлекторами освітлена сцена... А місяць схожий на велику проскуру... Мов білі воли, спочивають на поляні вапнякові глиби...

- Евридіко! - невже, там на тому камені сидить вона, чи це привид? Вона, вона!

Ось повернула до мене голову. Біля неї на траві розкидано її плаття.

- Евридіко, це ви?

- Я, - простягла до мене руки.

- Можна до вас підійти ближче?

- Ближче? Ходіть, ходіть до мене... Тепер, тепер я зовсім інша, ніж удень, тепер я зовсім така, як у дійсності... Але в дійсності ще ніхто мене не знає...

Боюся власних думок й мовчу, бо мені страшно, що це диво тільки сон, голуба й зелена мара...

- Чого мовчите?

- Люблю вас, Евридіко.

- Всі так кажуть.

- Не вірите?

- Не вірю.

- Як це справдити?

- Поцілуйте мене.

Доторкаюся до її легкої руки губами, замружую очі, щоб не прокинутися. Другою рукою вона ніжно гладить моє волосся, і в цю секунду я знаю, що ніколи більше в житті щастя так не наблизиться до мене, як тепер.

- Не так, Йоанне. Ви поцілуйте мене в губи, так, як цілуються тільки двоє на світі!

Стою перед нею, мов навіжений, всміхаюся до неї, мов сліпий, коли на його повіки засвітить сонце, і все ще не вірю, що це Евридіка, але якийсь ідол, до якого заборонено доторкнутись рукою. Водночас мені прикро за свою приреченість і підлеглість... Відчуваю, що приростаю до землі, мов оте дерево й на одній нозі вже більше не могу до неї рушити...

- Так, як ніхто нікого на світі, - лепече вона, все більше настоюючи.

- Ні. Евридіко, - я вас не поцілую... Я хочу від вас чогось більшого...

- Чого, чого, божевільний, хочете?

- Не знаю...

- Не вмєєш, не вмєєш так поцілувати?

- Ні.

- Тільки так, як у фільмі бачив? Як у телевізії показують? Тільки так? Усі тільки так.

І ти, Йоанне? Боїшся перекрочити самого себе. Ах я знаю, знаю вже тебе, усіх вас знаю! Ти той, що шукає середньої міри, бо своєї немає. Маєте мільйон поцілунків для всіх, тільки для однієї не маєте. Вмієте обніматися всіх однаково, тільки для однієї ваші обійми не приспособлені. О ви, безголові сірники, що тільки чадють і не горять. Зачаджуєте життя. Забуваєте, що в житті кожна хвилину дано тільки раз, тільки один-однісенький раз, - кричала вона, вдягаючись. - Ви її прогаляли... А я ще вчора гадала, що ви лицар, та ви тільки звичайний гість! Що ж, не дивіться так на мене... Відверніться, прошу відверніться, поки я вдягнуся...

Я стою, наче спійманий злодій, і не мав сили навіть відвернутися.

- Так що ж нам тепер робити? - спитала охололим голосом. - Ходім додому, спати пора. Незабаром світати почне. Чуєте, десь там ніби буря збирається?

Я глянув на небо. Воно було скрізь засипане зірками. Гримнуло...

- Може, це й не буря?

- Послухайте, може, це дійсно не буря?

Коли ми дійшли додому, в повітрі гуло й клекотало, як у пекельному горнилі. Тітка Матільда стояла в довгій нічній сорочці серед двору і перелякано дивилася на небо: - Це напевно якась там ракета на Місяць летить!

Зустріла нас, не дивуючись, звідки ми взялися в таку пізню пору.

Вуйка Рудольфа я знайшов біля голуб'ятника. Він похитувався з ноги на ногу, наче п'яний, і підборіддя в нього сіпалося, ніби він стримує сміх, або збирається заплакати.

- Що це, вуйку, діється? - спитав я, відчуваючи, що він самотній міг би на це правдиво відповісти. Але вуйко мовчав.

Одразу, неначе чорний прапор, затріпотіло щось на стежці перед хатою. До нас бігла "трефова дама". Бігла зі сповненим пророцького повнознання обличчям:

- Танки! То танки гудуть!

X.

Настав ранок. Ніколи мені не забути того ранку, оповитого димом спаленого го-рючого...

Тітка Матільда опам'яталася перша:

- Я це знала... Я це давно знала... Можна вірити тільки в те, що тримаєш у руках... а решта все ідіотство й брехня! Мов у тому оголошенні. Назверх воно ніби так, а всередині гадяча голова, завита у шовковий папір!

Після своїх ретельно продекларованих слів, вона вдяглася і спустилася стежкою у село по газети...

- Якби і я втратила голову, то хто тут залишиться тверезий?

Евридіка ще після ранкових подій зачинилася у свою кімнату. Даремно я до неї стукав. За дверима було чути, що вона плаче... навзрид плаче.

Вуйко Рудольф сидів нерухомо на своїй драбині і, підперши сиву й розкуйовджену голову кулаками, скляними очима дивився на шосейну дорогу під лісом. По розпеченому асфальті ринули й ринули схожі на передпотопних, вагітних заїрів, танки... Здавалося, що мої руки, моя голова, мої ноги й увесь я перетворився в липкий, посічений гусеницями коліс, асфальт. Що ці танки ідуть по моєму власному тілі. Не хотілося мені зблизька побачити тонни байдужого до нас заліза, ні тих, хто ними керує...

"Трефова дама" час від часу прибігала до нас зі своїми чорними вістями, але її вже ніхто не слухав...

На подвір'ї, де звичайно кружляли й туркотіли голуби, не було тепер ні одного птаха. Всі поховалися до голуб'ятника, висовували звідти гладенькі голівки і зиркали на нас переляканими бісерними оченятами.

Скрізь панувала нестерпна, все паралізуюча спека. Гадалося, що навіть каміння не витримає цього напруження і спалахне від жару, який розчинив у повітрі все, чим ще можна було дихати.

Була вже обідня пора, а тітка Матильда все ще не верталася. Це мене більше дивувало, ніж драгувало. Бо, мабуть, з нас ніхто сьогодні нею не цікавився.

Нараз, ми з вуйком не помітили, коли це сталося, небо над нами покоровилося, вкриваючись брудними зловіщими хмарами.

Із гір покотився рев грядучої бурі. Важкі вибухи грому перекрыли скажений гуркіт танків, які все ще валилися шосейною дорогою. Вихор немилосердно тріпав гілками, силоміць пробував зубами бляшаний дах нашої хати, навалився бісом на димар і в безсиллі покружляв біля нього. Розгойдав хвіртку на плоті і, мов отара переполошених мустангів, гнзвся долу грунем, толочучи траву й квіти, щоб знову перекинутися на наш двір. І тут несподівано гострий скальпель блискавиці влучив усією силою до бука біля голуб'ятника, розтинючи надвоє його чисті груди. Голуб'ятник покосився абік, і перестрашена згряя голубів пурхнула вгору мов кольорова фіранка, яку невидима рука силкується розірвати на шматочки. Ледве я встиг затагнути вуйка до хати, як сліпуча блискавка влучила в самий голуб'ятник, і він повільно падаючи, мов застрелений солдат, гепнувся усією вагою на двір.

- Кінець! - просичав вуйко. - Кінець усьому!

Вікна залило потоком дощу, і густа картеч граду посипалася на шибки й підвіконня.

- Де Евридика? Я її від ранку не бачив, - занепокоївся старий.

- Вона в своїй кімнаті. Замкнулася, я пробував її двері.

- Ходи ще раз подивися. Вона страшно боїться бурі. Поклич її сюди!

Коли я побачив, що двері її кімнати навстіж відчинено, мене прошило важке передчуття. У ту секунду спалах блискавиці освітив на її столі аркуш білого паперу.

"Дорогий мій батьку!" - починалося в листі і я, неначе співвинуватець, передав його вухові.

"Дорогий мій батьку! Не можу я далі жити в цьому домі та між вами. Не можу далі жити, очікуючи чуда та простягаючи руку до всіх, хто проходить мимо... Піду сама назустріч життю, хоч і не вірю в нього, бо ніякої надії воно дотепер не давало мені, піду назустріч людям, хоч їм також не вірю... Бо найбільше чудо на світі - те, що людина носить у власному серці.

Прощайте, мій батьку, прощайте всі, кому я не могла дати більше радості, й не шукайте мене. Може, колись ще зустрінемося і тоді краще порозуміємо одне одного. Будемо мати для себе більше ніжності й більше ласкавих слів, ніж дотепер. Евридика".

Не пригадую, як довго він стояв у кімнаті з гримасою висвистаного клоуна, і по його зморшкуватому обличчі тихо стікали каламутні, старечі сльози.

Буря поволі вщухала. Надвір'я почало яснішати. Я відчинив вікно, і мене вразила велика тиша, що розпростерлася навколо. Не чути було більше моторів.

Одразу по шосейній дорозі прокотилася бричка і зупинилася під нашою хатою. Передчуття мені підказувало, що люди, які біля брочки розіовляють, мають до нас діло. Я впізнав тітку Матильду з двома дебелими, як циркові борці, мужчинами. Під-

нялися до нашої хати. Увійшовши в хату, тітка їдким поглядом обміряла вуйка. мені кинула повітряний поцілунок і подалася зі своїми культуристами на мансарду. Після страшного гармидеру, який там зчинили, тітка Матільда знову з'явилася на сходах. Обличчя в неї було багрове від перечулення. Махала руками і подавала накази двом, навантаженим клунками та валісками мужчинам, які спускалися сходами за нею. Перед нами вона маєстозно виструнчилася:

- Віднині мені жодної рідні не потрібно... Ось тобі, на, читай! - вийняла з торби газету й подала вуйкові. - Я виграла півмільйона, і мені більше ніхто не потрібен! І ніхто мене більше не буде мучити своїми вигадками. Нехай там увесь світ завалиться. - мені яке діло? Прощай Рудольфе, та більше ніяких оголошень у газеті не публікуй! Прощай і ти, хлопче мій любий, не забудь від мене вітати маму. Пришлю вам усім привіт від моря, але найсамперше мушу від усіх вас відпочинути. Вітайте Евридіку... й усе. Прохання про розлуку подай ти, бо мені ніколи цим займатися. Прощайте, хлопці, світ широкий, і спільних доріг у ньому немає!

- Гарзд! - відповів меланхолійно вуйко.

Спочатку я гадав, що це якийсь безглуздий жарт, але бречка, до якої всілася тітка Матільда, обложена чемоданами та клунками, була дійсністю.

Коли вона рушила від нас, якимось раптово, наче хтось відсунув ширму, проявився горизонт, і через умитий дощем ліс, перекинулася високим мостом райдуга...

А вуйко стояв усе блідий та нерухомий. У його тремтячих руках тихо шелестів лист Евридіки. Виглядало, що відхід тітки його ніяк не доторкнувся.

- Про що, вуйку, думаєте?

- Всі мене покинули, бо чують, що мій корабель тоне... Що на тому кораблі мертвий капітан...

Мені стало невимовно жаль цієї людини. Судячи з виразу його обличчя, я не міг розпізнати, чи він більше божевільний, чи нещасний.

Хотілося його чимось розрадити, погладити якимось добрим словом, та цього, дуже потрібного слова в мене тепер не знайшлося.

В уяві я бачив нашу Евридіку, як вона простує сама крізь бурю у далекий світ, до нових людей, в яких її ще ніхто не навчив вірити... Крокує з розпущеними, золотими косами, з голубими, як море на плакаті туристичної канцелярії, очима... Мені й самому хотілося слів ласкавих і правдивих...

- Ходім-но, вуйку пройтися, ходім подивитися вниз, у село.

На вдяг його насили в піджак, і він мені машинально підкорявся, як мале хлоп'я. На стежці, якою ми йшли, ще помітно було сліди тітчиних черевиків з високими каблукками. Місцями град притоптав до землі траву, що лямувала наш хідник, і вуйко постійно схилявся і пробував її підняти.

Так старанно це робив, ніби воно було його обов'язком. Він покійно крокував переді мною, час од часу витираючи заболочені пальці об свої чудернацькі театральні штани з лампасами. А може, це була колісія його фронтальної форма? Я соромився спитати. Не хотів я спогадами про минуле муляти його поранене серце. Дійшовши до шосейної дороги, вуйко спинився і перший раз після довгої мовчанки заговорив до мене твердим, мужнім голосом:

- Невже людину створено тільки для того, щоб її насилувати?

По асфальту, наче довгі рани, повзли смуги, вириті гусеницями танків. На мить я пригадав рани на обличчі Ченстохівської Божої Матері, яку я бачив колись у маминій шухляді з фотографіями.

Вуйко зігнувся і погладив рукою колію, в якій виблискувала вода, зафарбована червоним промінням западаючого сонця.

- Дивіться, вуйку, навколо наче все вимерло...

Та ураз, між смугами розритого асфальту замигтіла якась дрібна пляма.. Вона рухалася і наближалася до нас.

- Це він, він, він! - гукнув вуйко у приступі шаленства, чи радості і побіг за плямою. Я подався за ним.

Між коліями пораненого танками асфальту йшов, дрібно крокуючи червоними ніжками, голуб. Вертався здалека додому, вертався пішо з поламаним крилом...

ЗАПИСКИ В'ЯЗНЯ

(Табірні спогади)

Прощавай, свободо...

Сира камера станіславської тюрми переповнена нами - закарпатськими перебіжчиками, українцями-галичанами та поляками. Це всіх нас кинуто тепер у сліпе, вологе, сире, холодне приміщення з бетонною підлогою. Сморід ніздрі носа розтягує, затхле повітря, важко дихається. Болюча тіснява, душимось від нестачі повітря. Отак мучимось уже десяток днів. Спимо в своєму, що з дому принесли. Зодягнутими днюємо й ночуємо. Спимо по черзі на голій бетонній підлозі, без прикривала: одні лежать, дримають, друга половина стоїть і чекає своєї черги. Через годину-дві лежачі встають, а стоячі лягають. Чергування проходить три й чотири рази за ніч. Пробуджені, рясно лаючись, вирівнюють кості, а другі швидко займають скорчену позицію на холодній підлозі.

Протягом коротких грудневих днів сидимо на підлозі, а хто має - на речовому мішку, бо це найбезпечніше, щоб хтось із голодних в'язнів не вкрав і те останнє у свого спів'язня, бо тут нас до просторої камери натисли кілька десятків. Взаємно знайомимось і впіголоса, бо лише так дозволено, розмовляємо, у пам'яті повертаємось до рідного дому, міркуємо, що нас чекає попереду...

Залізні двері з "оком" нашої камери протягом дня лише кілька разів відкриваються: двічі подають мізерну їжу, один раз - кусник чорного хліба, а регулярно двічі вони відкриваються при надодільних - ранковій і вечірній - перевірках. Проводяться вони так: двоє наглядачів (військових НКВС) вишикують всіх в'язнів у довгий ряд посеред камери й за поіменним списком один із них зачитує прізвище кожного в'язня, який відповідає найменуванням власного імені й по батькові. Така перевірка триває подеколи й більше години. Чорт його знає, нащо вона потрібна! Адже, куди може дітись бідолашний в'язень з-поміж чотирьох товстих мурів з загратованим вікном та залізними дверима, за якими безперервно собакою чатує озброєний вартовий!

Щоб не забути: двері камери відкриваються й тоді, коли наглядач, тримаючи в руках поіменний список, викликає нас по одному і водить до тюремної контори. Тут нас-новачків - фотографують спереду і з профілю та беруть відбитки пальців.

Наївні в'язні міцно напружували мозки, й ніхто з нас не міг второпати: навіщо комусь потрібні наші знімки і тим більше - відбитки пальців!..

Перший допит

Церемоніал з фотографуванням та відбитками нарешті закінчився для всіх нас - "мешканців" камери. Тоді вже двері камери все частіше стали відкриватися, особливо в нічну пору. Це наглядачі по одному викликали нас і, перевіrivши особисті дані, ввели нас на допити.

Допити, які виключно проходились в нічну пору й тривали по п'ять-шість годин.

Однієї грудневої ночі надійшла й моя черга.

Наглядач став у відчинених дверях, наче портрет в рамі, і назвав моє прізвище, поспішно перевіriv мої особисті дані й скомандував:

- Пашлі са мной, без вещей!..

Тільки пізніше свій тюремний і табірний словниковий фонд я доповнив поняттями "без вещей" і "с вещами". Перше поняття означає, що після допиту вас повертають у ту саму камеру, звідкіля вас викликали, а в другому випадку - вас дають в іншу камеру. Однак, прибуття в нову камеру, морально вбиває вас: нові спів'язні відвертаються від вас, неохоче контактують з вами. І все це з побоювання, як це в сталінських тюрмах водилось, що вас приймуть за агента-провокатора.

Отож, вийшов я із камери і пішов попереду наглядача, озброєного пістолетом. Пробравшись по сходах й по довгому напівтемному сирому коридорі, наглядач привів мене до просторого кабінету. Посередині цього кабінету - широкий стіл, а за

ним уніформований чоловік - слідчий, середнього росту, корнастий, років до п'ятдесяти, у тонких окулярах, офіцер НКВС.

Слідчий пильно пробіг спалоючим поглядом по всій моїй виснаженій постаті і сухо промовив:

- Присаживайтесь... - і ліниво кивнув рукою в бік залізного стільця, що навпроти.

Допит не зразу розпочався. Гнітючу для мене хвилину слідчий мовчав, пальцями постукував по столу й строго колов мене проникливими очима. Його мовчанка напружувала мої нерви. Нарешті із шухляди стола дістав папку "Дело", відкрив її, і тут розпочався перший мій допит у сталінсько-беріївських тюрмах.

- Ваша фамілія?

- Іванов.

- Ім'я, отечество?

- Фйодор Васіл'євич.

Слідчий за потребою мочив перо в настільну чорнильницю і, очевидно, все мною сказане заносив фіолетовим чорнилом на листи паперу, що діставав і записані вкладав у папку "Дело". Та й далі початок допиту спрямовувався на мої особисті дані.

- Ваше громадянство?

- Чехословацке, - все ще гордовито відповідаю.

- Національність?

- Русский, - щиро заявляю.

Над цими останніми особистими даними слідчий якось зупинився, призадумався.

- Угм... - по хвилині промимрив він і, колючи мене строгим поглядом, далі цікавився, а в його запитаннях відчувалась нотка сумніву. - Гаваріте - ви чехословацкий громадин...

Я притакнув.

- А такой страны нет!.. - однозначно відсік слідчий і далі вів: - Приходіте к нам с Венгрии, но харашо гаваріте па-русскі. Аб'ясніте, где ізучілі русскій язык? Интересно послушать...

Запитання слідчого приголомшували мене. Намагався я щиру правду розповісти про все. Своє чехословацке громадянство обгрунтовував тим, що виростав і вчився в часи існування Чехословацкої Республіки. Пояснював, що народився й виростав на Підкарпатській Русі, яка була складовою частиною бувшої Чехословацкої Республіки, і яка п'ятнадцятого березня тридцять дев'ятого року була загарбана фашистською Угорщиною.

З питанням розпаду Чехословацкої Республіки, видно, слідчий був обізнаний, бо тут, доповнюючи мов розповідь, згадав президентів Масарика і Бенеша.

Розповідь про мою національну належність слідчий уважно слухав й підбадьорював мене вставками: "Интересно, прадалжайте".

У нас, говорю, на Підкарпатській Русі, в часі існування чехословацкої влади існували два мовні й національні напрямки: духновичівський і просвітянський, тобто - "карпаторусский" і український. Таким чином на Підкарпатській Русі в школах навчання проводилось в одних на російській, а в других - на українській мовах. Мені особисто, кажу, доводилось вчитись в Мукачівській гімназії та російській учительській семінарії. Тут в обидвох школах викладовою мовою була російська. От тому - то і я по національній належності зараховував себе до "русских".

Слідчий, видно, з зацікавленням слухав мою розповідь, тут-там перебиваючи її своїм протяжним "да-а" і "панятно".

Я вже все розповів, що вважав потрібним.

Лягла довга й напружена для мене павза.

- Ви знаєте таких людей, - металевим тоном продовжував слідчий, - какімі есть Васілії Добош і Андрей Патрус?

Несподіване запитання слідчого щент приголомшило мене. Хоч і не догадувався, куди слідчий митьє, я швидко заявив, що обидвох дуже добре знаю: з Добошем учився в Мукачівській гімназії, а з Патрусом в Мукачеві по сусідству жили в піднаїомних квартирах.

Вуста слідчого розтялись у скупу усмішку.

- Оба ані - ваші землякі, - інформативно продовжував слідчий, - Тоже оба ані счітают себя русскими. Да-а... недавно пабивали у нас. Ані уже - на свабоде, работают...

Слідчий кількома реченнями ще висловився про Добоша і Патруса. За його словами неважко було встановити, що послужило джерелом для познайомлення з цими початкующими "карпаторускими" поетами, Добошем і Патрусом.

На прикордонній заставі при кишеньковому обшуку прикордонники, між іншими особистими речами, взяли від мене власний мій збірничок оповідань "Под соломенною стрехой". Цей збірничок я захопив із собою, що на прохання подарував мені мій приятель, учитель Іван Маринець, у якого я під час втечі зуупинився в нього, в селі Бабиці, де він тепер учителював.

На останній сторінці цієї книжечки наведено імена авторів, твори яких у тридцять роки вийшли в Ужгороді, у видавництві газети "Русский народный голос". А тут між шести авторами наведено теж назви збірок поезій Василя Добоша - "Святая злоба" та Андрія Патруса "Плетью по совести".

Ледь здивував мене факт, що моя книжечка супроводить мене й по тюремних стежках.

Перший і останній допит у станіславській тюрмі тривав не менше п'яти годин. На цьому допиті я не міг тоді порозуміти того, чом слідчий випитує про причини розпаду Чехословацької Республіки, про внутрішнє становище в Угорщині, про причини нелегального переходу закарпатців до Радянського Союзу.

Слідчий зробив коротку павзу і, м'яко дивлячись мені в очі, запропонував:

- Ви сагаласни, штоб ми вас по заданію вислалі абратно дамой?

Мене проиняв дрож: я не порозумів, про яке завдання йде мова. Досвідчений енкаведист вмить збагнув мою розгубленість, то пом'ягшеним тоном став пояснювати. Мовляв, отримаю розвідувальну підготовку, отримаю паспорт на інше прізвище, а з цим самим паспортом повернусь до Угорщини і буду утримувати зв'язок з радянськими органами та, мовляв, буду давати інформації про внутрішнє становище в Угорщині...

Така пропозиція слідчого буквально налякала мене: наполегливо став відмахуватись, посилатись на те, що я нездатний для такої діяльності.

Слідчий, здавалось мені, спокійно вислухав моє відмахування, і ледь лагіднішим тоном радив:

- Вам неабязательно сразу согласіться с нашим предлаженіем... Ви падумайте...

Через несколько дней ми визавіом вас...

На завершення першого тюремного допиту слідчий простягнув мені папір. На ньому його ж рукою фіаловим чорнилом було виведене, що ніколи й нікому ні слова не скажу, про що між нами йшла мова.

Пред'явлену заяву підписав тремтячою рукою.

Слідчий потиснув кнопку на столі. Вмить у дверях стояв наглядач, якому він наказав:

- Атвесті в прежнюю камеру!..

Непередбачена пропозиція слідчого боляче мучила мене: ні вдень, ні вночі немає спокою. Напружено роздумував, радився із спів'язнями. Радився з земляками-закарпатцями, з поляками, галичанами, які після німецько-польської війни вже встигли попасти у станіславську (тепер - іванофранківську в'язницю), у них, особливо у галичан, цікавився... не згадуючи пропозиції слідчого, що нас може чекати попереду. Більшість із них, що вже за кілька місяців радянської влади мали певний довід, передбачали, що всіх нас, ув'язнених, чекають тюремні ґрати й табірні катівні.

Страшні прогнози моїх співстраждальців про прийдешні дні у моїй пам'яті викликали жахливі картини. Незабутні картини із роману російського письменника в еміґрації Івана Солоньвіча, якому пощастило вирватись із сталінсько-берієвських концентраційних таборів. Тепер загадалися страшні картини з його роману "Россия в концлагерях", що в тридцять роки з захопленням читав, позичивши оцю книгу в молодого тут вже згадуваного поета Андрія Патруса.

Безсонні ночі й душу гнітючі дні, з побоювань з чорного майбутнього, нарешті заводились до того, що вирішив таки прийняти пропозицію слідчого: з завданням повернутись до рідного Закарпаття. Відсутність життєвого досвіду, довіра до людей та особиста наївність, в інтересі повторного врятування життя, вели мене до прийняття такого рішення.

Наївна уява дозволяла накреслювати собі такий план: лише б вирватись із рук тих, що готують для нас, в'язнів, табірну неволю; лише б повернути до рідного

краю, а там - зроблю те саме, що й численні із моїх земляків негайно після загарбання Закарпаття хортистськими військами: через Румунію добратись до Югославії...

"Холодна гора"

На подвір'я в'язниці спускався січневий морозний вечір сорокового року. Саме в цей вечір із Станіслава прибув сюди черговий ешелон з виснаженими в'язнями. Пішло розвантаження. Під лайливі оклики конвоїрів і наглядачів ми, в'язні, спритно зіскакували із кузової вантажної машини, прикритої брезентом. По довгому й напівтемному коридорі охорона проводила нас та розміщувала по окремих камерах.

Спливло кілька днів, поки ми довідались, що знаходимось на Україні, в місті Харкові, одній його частині, що називається "Холодною горою". На цій же горі розташовано щось вісім поверхових будинків колишньої Катерининської тюрми. Всі ці будинки і в час нашого прибуття служили тюремним цілям.

Особисто я потрапив у простору камеру, куди тюремні власті втисли нас щось шість десятків ув'язнених. Теперішня наша камера різнилась від камери станіславської тюрми хіба тим, що тут на бетонній підлозі біля стін займали місце солом'яні матраци. Правда, стіл і тут бракував, а простору камери вистачало засмердіти й одна залізна бочка з вухами по боках, яку парашею називали, і яка служить для обидвох потреб і для всіх мешканців камери. Камера велика, але має лише два заготовані вікна. Світла багато вони нам не дають - застеляють їх бляшані так звані козирки, крізь які видно лише невеликий прямокутник голубого неба.

Вирвалось із пам'яті, як довго в цій камері мучили нас, незасуджених. Та й важко порахувати, скільки разів уніформовані проводили двічі вдень настирливі перевірки й переклички, і коли настав той момент, що наглядачі почали по одному нас водити на допити.

Одної січневої ночі звично заскреготів ключ у замку, і в дверях, наче портрет у рамі, з'явився наглядач, з папером у руках, та, як прийнято при виклику на допит, звучно спитав:

- У каво фамілія на букву "І"?

Майже всі ув'язнені, лежачи без прикривки на матрацах, насторожено підвели голови.

Наглядач ще звучніше повторив, щоб і решта ув'язнених прокинулась.

Посипались прізвища на букву "І".

- Ільтьо.

- Іванина.

- Ігнат.

- Іванчов.

- Іцкович.

- Іванчов? - почав строго встановлювати особисті дані.

Я швидко став на ноги.

- Імя, отчество? - продовжував наглядач.

- Фйодор Васіл'євіч, - кажу.

- Год ражденія?..

Встановивши решту моїх особистих і потрібних даних, щуплий наглядач заревів писклявим голосом:

- Іванчов, пашлі са мной - без вещей!

Наглядач, тримаючи пістолет на поясі, гнав мене по довгому коридору і завів у інший корпус в'язниці.

Перед вхідними дверима сусіднього будинку, ми на хвилину, не знати чому, зупинились. Тепер мене охопив страх: невже ж веде мене на розстріл, і без суду. Така думка охопила, бо по камерах, для вбивання часу, і про такі випадки розповідали в'язні.

Наглядач завів мене до просторого кабінету, на чільній стіні якого висів портрет Сталіна. За столом сидів низький товстий у чорному мундирі з позолоченими на рукавах манжетами слідчий, якому б не дав більше сорока років.

Слідчий спершу суворим поглядом змряв мене з ніг до голови і, тицьнувши вказівним пальцем, казав сісти на стілець, що навпроти нього. Хвилину він мовчав, замислено заглядав то на папку "Дело", то зазиравав мені у вічі.

Гнітюча мовчанка і зазиркування слідчого мене буквально розлашнували.

І розпочався мій перший допит у харківській в'язниці на "Холодній горі".

Як у берівських тюрмах було прийнято, слідчий допит розпочинав тим, що пови-питував і вніс у протокол мої особисті дані. Власне, слідчий тільки перевіряв і уточнював ці особисті дані, які вже були в його руках з попереднього проколу, запи-саного на прикордонній заставі. При деяких даних він з особливою зацікавленістю зупинявся. Сумнівним для слідчого виявилось і моє громадянство.

- Гм... - процідив скрізь зуби, - гаваріте: гражданство у вас чехословацкое...

Я поспішно, не чекаючи на згоду слідчого, пояснив, що жив, виростав й учився в бувшій Чехословацькій Республіці.

Слідчий мене перебив у пояснюванні, іронічно відсікнувши:

- На карті нету такой страны!..

Мене аж вколало, що слідчий якось не вірить моїм признанням. І наче домовився з слідчим станіславської в'язниці, бо такою ж мовою й способом, як і станіславський, веде допит.

До великого недорозуміння між слідчим і мною дійшло теж у випадку моєї націо-нальної належності.

При запитанні "національність?" слідчий зробив довгу павзу, а згодом наказав мені пояснити й точно розповісти про своє громадянство та національність.

- Саветую гаваріть правду! - у голосі слідчого звучав метал і додав: - перед нами нічево не скроеш...

Тут, як і в станіславській тюрмі, я повторно й детально розповів про своє життя-буття: проживав і вчився в середніх школах на Підкарпатській Русі, де викладовою мовою була російська, а Підкарпатська Русь була складовою частиною до-мюнхенської Чехословацької Республіки.

Намагався пояснити слідчому й те, що в мої часи на Підкарпатській Русі існували два ворогуючі між собою національні й мовні напрямки - український і російський, а я, мовляв, зараховую себе до "русских".

Моє пояснення, як мені здавалось, не зовсім було зрозумілим для слідчого. Він посерйознішав і засудливо мовив:

- Даа... ви чехословацкій гражданин... Перебежник із Венгрії, а говорите - сам русскій... Значіт, патомок белогвардейца...

Я знову наголосив на тому, що я корінний житель Підкарпатської Русі, що не маю нічого спільного з російськими білоемігрантами, хіба те, що деякі із них учили мене в мукачівських школах і що вони, не заперечуючи правди, прищепили мені при-страсну любов до російської класичної літератури. Любов до творів Пушкіна, Чехо-ва, Гоголя, Достоевського, Толстого.

Слідчий уважно вислухав моє пояснення. Деякі свої примітки заносив у протокол - на папери з папки "Дело". Вмить повільним рухом із палки дістав мою книжечку "Под соломенной стрехой" і, повернувши її титульною сторінкою в мій бік, зау-важив:

- Значіт, ви автор этой книжонки.

Я згідливо й самовдоволено притакнув.

- А на каком языке она написана? - далі цікавився слідчий.

- На русском, - швидко я запевнив слідчого.

Слідчий в обличчі посерйознішав і, похитуючи головою, засумнівався й затверд-жуючи становив:

- Русские так не пішут...

Я не здавався - спробував і далі переконувати слідчого. Але дарма я пояснював, що книжечка написана на російській мові, за старою орфографією...

Минуло чимало років аж я порозумів, чому слідчий не погодився з тим, що моя книжечка написана на російській мові. Давно після другої світової війни, знову уважно прочитавши свій збірничок оповідань, я порозумів, що він, збірничок, дійсно написаний на мукачівській говірці за російською граматиною Смірновсько-го.

Під кінець, цього першого на "Холодній горі" допиту, слідчий спитав, на яких мовах розмовляю.

Я за чергою перерахував мови, на яких можу розмовляти й писати: російську, чеську, угорську й лемківський закарпатський діалект. Зрозуміло, що тоді, на допиті, я ніяк не припускав, що цей діалект саме і є українською мовою.

На заключення допиту, що в нічну пору тривав не менше п'яти годин, слідчий на хвилину замислився, а вміть протяжно наголосив:

- Даа... значіт, ви гаваріте і по-венгерски... - хвилину подумав і цинічно додав: - Ну, ладно... На сиводня хватіт...

Слідчий натиснув кнопку сигнального апарата. У дверях з'явився той самий наглядч, котрий і сюди мене привів.

Прикро засмучений, я знову опинився в попередній камері, де атмосферу наповнював сморід од параші та довог немитого тіла.

Уві сні й цілими днями мою душу гнітив той факт, що слідчий не захотів признати мене "русским". Та дратувало мене й те, чом слідчий не радіє тому, що в Росії (а тоді Росією я звав весь Радянський Союз) одним "русским" стало більше...

Новий допит

Як і раніше вже кілька разів, так цього вечора, і таким же способом на букву "І", наглядч взяв мене з камери. На цей раз - теж "без вещей", що означало: після допиту повернутись у ту саму камеру. І привів мене до кабінету слідчого. В цьому адському приміщенні доводилось мені вже не раз тремтіти. Тут вже до осточортіння засипали слідчі питаннями, на які я не міг відповісти, бо зізнався би до злочинства, якого я не зробив.

Переді мною за столом сидів новий слідчий. Виходить: слідчий на допитах все новий, а жертва постійно одна й та сама. І завжди кожний слідчий записував новий протокол.

Новий слідчий, по шаблону допиту, випитав і помітив на паперах з папки "Дело" всі мої особисті дані.

Як і на попередніх допитах, так і цей добробутно відгодований слідчий посадив мене навпроти себе. Добру хвилину палив мене своїм поглядом. Хмураво дивився мені в очі й розпочав допит.

- Відно, харашо гаваріте па-русскі. - похвалив слідчий, - но, как відно, гаваріте тоже па-венгерскі...

На моє притакнуття він далі вів допит.

- Это харашо... А сколько раз вы пабивали за границей?..

Таке запитання буквально приголомшило мене. То поспішно відповів, що я вперше в житті опинився за кордоном. Та й то лише тому, що втік від хортиївських загарбників, а порятунок шукав у руських братів...

Слідчий, видно, не дуже слухав моє пояснення справи, а, мабуть, і не дуже цікавило його, то й далі наполягав.

- Палучається так: венгри научіли вас разгаварівать па-русски, штобы у нас вьсо панімалі... - тут слідчий зробив довгу павзу, перебиваючи її слівцем "да", й далі вів: - Какое задание палучили в связи с нелегальним переходом границы?..

Незрозумілі для мене слова слідчого про якісь завдання, мене буквально збили з ніг. Я не знаходив слів для відповіді на збочно ставлені запитання.

Слідчий знову хвилину помовчав, заглядаючи то на мене, то до протоколу, а потім сердито просичав:

- Да... ти, гаваріш, без задания прибил к нам... Ми далі тебе падумать...

Дарма намагався я пояснити суворому слідчому, що, мовляв, прийшов я до руських братів, і з добрим наміром, з любові до руського народу і до його літератури.

Слідчий набрав сердитий, гіпсовий вигляд й іронічно вів:

- Это всяк может так гаварить... Вроде все нас люблят, уважают наш народ, нашу літературу. Даже гатови декламировать "Русский язык" Тургенева. А в результате палучається, што шпіони приходят к нам, - слідчий знову зробив гнітючу для мене мовчанку, наказово дивлячись мені в очі, і продовжував: - Советую тебе признаться ка вьсему - лучше будет для тебя... Признайся, ми вьсо знаем: тебя к нам вьслала венгерская контрразведка! Верно?..

Запитання й настоювання слідчого буквально збивали мене з пантелику. Не міг я порозуміти, з яким наміром змушують мене зізнатись до злочинів, про які в мойй голові й поняття немає.

На закінчення напруженого допиту слідчий простягнув до мене густо написані папери протоколу й сердито ревкував:

- Читай і расписывайся!..

Уважно прочитавши протокол, я категорично відмовився і заявив, що не можу його підписати, оскільки я не є угорським шпигуном.

Слідчий, нахмурившись, цинічно зауважив:

- Не підпишешся - твайо дело!.. Ми не пспешим...

У випадку, що в'язень не хотів підписати протокол, слідчі лютували, губили при- томність, били, катували, змушували підписати зізнання - ними спрямовано напи- саний протокол про закінчення слідства.

Морально підломленого, озброєний наглядач по довгому сивому коридору завів мене до попередньої камери.

Змучений фізично й душевно, я швидко натягнувся на матрац, щоб ще хоч кілька годин поспати до "підйому", який був у силі як в літню, так зимову пору - о п'ятій годині, і сподіватись на черговий, а може останній, гнітючий допит...

На суворих допитах ув'язнення, порівняно, за короткий час людина стає зломле- ною морально й фізично. Та й не диво, бо до ламання людини тут беруться люди з знищувальними заходами, люди бездушні, слідчі-садисти.

На кількох допитах, які завжди проводились по ночах і тривали й по п'ять-шість годин, я збагнув що слідчі безжалісно знущались над в'язнями, люто вбивали в них людську гідність. намагаючись добитись у в'язня "зізнання".

Вирок

Десятого липневого дня сорокового року наглядач викликав мене з камери, але на цей раз - "с вещами". Хоч фізично й морально вже був знищений, я догадався, що в цю камеру не повернусь, то й розпрощався зі своїми співстраждальцями, з де- котрими з них й півроку провів за ґратами на "Холодній горі".

На цей раз наглядач завів мене не до кабінету слідчого, але в якесь нове приміщення. Тут за одним столом сиділи офіцер-суддя, дівчина у формі - секретар- ка та солдат-засідатель.

Пізніше я довідався, що це й була так звана Особлива рада при НКВС СРСР.

Ця Особлива рада, як говорили спів'язні, не часто приходила в тюрму, може, двічі за місяць. А тоді за день розглянула сотні справ й виносила суворі вирокки. До судового приміщення закликали по одному в'язневі.

Надійшла й моя черга: наглядач завів мене в судове приміщення. Тут за столом ліниво підвіся суддя в цивільному одязі, видно, такий самозакоханий патлатий товстячок, який швидко зачитав моє обвинувачення. В обвинуваченні виявились страшні злочини, які мені приписували, зокрема шпигунство.

Судовий процес, правда, тривав щось десять хвилин, а потім суддя зачитав вирок. Холодно й цинічно прозвучав його голос:

- Заключонний Іванчов Фйодор Васілі'євич по статі 80 Карнаво Кодекса УССР пригаваривається на срок п'ять лет.

Особлива рада поставила мені за нелегальний перехід кордону вирок п'ять років, які мав провести в сталінських так званих трудово-виправних таборах.

На завершення судового процесу, секретар, яструбом дивлячись мені в очі, хо- лодно підсунув папір з вирокком, щоб я підписав. Правда, як на допитах, так і тепер, вирокку я не підписав, а суд і не дуже вимагав цього, бо мій підпис не мав жодну ціну...

На кивнуття рукою судді в бік дверей, наглядач взяв мене і завів у окрему камеру, де я знайшов щось десятку вже засуджених в'язнів. Всі вони пригадували собою кам'яні стовпи. Перелякано й питально мовчки дивились один на одного, ні слова не проговорюючи. Таким же і я приєднався до них. Перелякано зором кинув я по сирій і холодній камері. Як звичайно в тюрмах буває, тут нема ні матраців, ні нар. Засуджені в'язні сидять на підлозі. Тепер я разом з іншими нетерпеливо чекаю на момент, коли наглядач у дверях з клямкою на зовнішній стороні залізних дверей зареве:

- Заключонний "Н", вихаді, с вещами!..

(Уривок із готованої книги спогадів "Записки в'язня").

КРІСЛО

Я не хочу пав'язувати вам свій погляд, хоч не знаю, як собі поясните цю розповідь. Обмежуся лише на голу пригоду. Це навіть не пригода в точному розумінні цього слова, скоріше випадок. Признаюся, коли б мені розказував хтось інший - і та пайєолідішна людина, - я б не повірив. Я підозрював би, що безбожно бреше. Та я був очевидним свідком, співучасником, ба, можна сказати, що був співтворцем усієї справи. Тут мені кортить вжити юридичний термін "діло", але в такому випадку справою повинен би зайнятися поважний сенат і винести відповідний вирок.

Здається, забігаю далеко вперед. Повернуся на початок. Йдеться про мого приятеля, а згодом начальника. Обмежуся лише тим, що Михайло Панкух був нормальною посередньою людиною. Він нічим не відрізнявся від інших. Після закінчення вищої школи ми час від часу зустрічалися, але я не помічав, щоб він якось мінявся. Як можна було передбачати: на роботі був послухним і дисциплінованим, тихим, у компанії непомітним, йшли чутки, ніби вдома він під пантофлею.

Недавно Панкух здивував мене своїми відвідинами.

- Не знаю, з чого мені починати... - він насправді виглядав безпорадно, ба навіть нещасно.

- Вип'ємо винця? - хотів я допомогти йому.

- Я радше уникаю його... Зараз іду... Я тільки... Мені потрібна така порада...

У мене й гадки не було, про яку раду йому йдеться. Неприємну паузу я перервав загальною констатацією:

- Ми давно не бачилися...

- Ти ж розумієш: сміт треба жертвуватися, робота... - Він знову замовк, згодом махнув рукою: - Це ж не виправданія...

- І я не шукав тебе...

З буфета я добув пляшку вина й два стакани, але ще мить вичікував його згоди. Сказав, щоб я трохи палив - на примирення.

- Не хочу тебе сизувати.

- Я не є запеклим абетинетом. Вип'ємо на... - він знову зашпуряв й хвилинку дивився на піднятий стакан. - На дружбу, на її скріплення. Це, мабуть, той точний вираз.

Ми відпили, поставили стакани на стіл. Я підозрів, що в Панкуха не забереється еміюсті довіряться зі своїми муками.

- Яркославе, я не можу рипитися... Мені пропонують посаду директора у вашому інституті.

- Чого вагаєшся, приходи! - вистрілив я.

Моя готовність здивувала Панкуха. Щоб продовжувати, він мусив відпити кілька кювків вина.

- Для мене це до певної міри неприємна ситуація. Ми ж знайомі з пкільної парти. Я не хотів би тебе викидати.

- Михайле, чим ти не турбуєшся, - я посміяв його і, здається, навіть посміхнувся при тому. - Це була моя пропозиція. Я хочу видатися творчій роботі.

- Ми передбачали, що ти зробиш кар'єру науковця, - Панкух віддячився мені похвалою.

- Ну, науковець... Робота мене цікавить і хочу спокійно продовжувати.

Панкух узяв стакани у руки, поглядом спокійнув і мене, а відтак випив лодна.

- Ну, і полегшало мені. Ми з дружиною хвилювалися. Вона знає, що ми були найкращими друзями... Коли прийму посаду директора, забезпечу тобі ідеальні умови, - наперед обіцяв мені.

І так, він поступив до нас. Без будь яких церемоній. Тихо ввійшов у механізм інституту. У мене виникло враження, що він показався ледь серйознішим, ніж я його

знав. З секретаркою, казала, поводитья цілком нормально, навіть по-дружньому. Зразу першого дня почав з її ім'ям: "Роза, ім'я вам личить. Ви справжня прикраса інституту. Я повинен зізнатися, що на думку мені справ нескромний залум. Уявляю вас у себе на столі - у вазоні - ароматною прикрасою".

Роза опустила очі.

- Я напевне почервоніла.

- Як роза на сонці, - залився Панкух.

Вода на плиті закипіла, і Роза спонукнула його кавою. Панкух призначався, що він не привик так рано пити, але секретарці не відмовив, хоч та не наполягала - вона зварить пізніше.

- Ваш попередник день починав з сильною кави, - на виправдання проказала Роза.

- Я не стану міняти освітлений режим. Якщо у вас є крихта часу, можемо випити разом.

Роза завважила, що давно не чула поєднання: крихта часу. Панкух похвалився, що час від часу згадує маловживані слова. Найбільше запам'ятав від бабусі, він навіть записував їх у словничок. Розмовляючи, він підійшов майже впритул до Рози, але потім повернувся до вкля і провінтив його - провітрити приміщення.

- Бувший товариш директор боявся прутягу, - прозрадила секретарка, але одночасно це мало бути й виправданням. - Назавтра вже вивітряю.

- Не треба, Розочко. Ви радніше прозрадіть, що мій попередник любив і чого не переносив, щоб я міг зорієнтуватися.

- Кожен новий директор впроваджує свої порядки, - уклала прямої відповіди.

- Гадаю, що не чекаєте від мене революції, - сказав Панкух.

- Революції ні! - промовила Роза тоном, немов заприсягла його і пояснила: - Товариш директор, бувний, розказував мені про вас. Згадував, що він добре знайомий з вашим батьком.

- Він це сказав прилюдно? - злякався Панкух.

- Ні! - заявила впевнено, але згодом все-таки завагалася: - Думаю, що ні...

Панкух розгубився.

- Щоб люди не надумували собі... Роза-квіточка, скажіть, прошу вас, але правду, тут в інституті ніхто не ласився на цю посаду? Імені не мусяте називати...

- Та ні. Бувний директор радився з товаришем Вашком.

Панкух сказав їй, що ми були однокурниками.

- Товариш Вашко підтримав вас.

- А він сам? - вивідував Панкух.

Роза запевнила, що я від досліджень не відійду і коли б мені пропонували міштерське крісло.

- Я завів про це мову, щоб бути інформованим. Я вирішив працювати і не бажаю, щоб хтось кидав мені погіна під ноги.

- Люди раді, що згодилися прийти до нас. Старий шеф... Ну, про нього радніше не говорім.

Але Панкух вивідував далі:

- Мені здається, що дехто з працівників задоволюється.

- Я побоююся... - Роза не докіпчила думку і перевела мову на зовсім іншу справу. - Мені сакій приходять в голову різні думки, починаю страхатися...

- Чого, прошу вас?

Роза посміхнулася.

- А що коли я вам не сподобаюся, або у вас є на прикметі якась інша... Це ж цілком нормально.

Панкух підійшов до столу - мабуть, хотів надати більшій серйозності своїй заяві. Він навіть голос понизив. - "Роза, ви не бійтеся", - насамперед запевнив її, а згодом розвів: "Я не збираюся міняти людей. Правда, щось вигадано, щоб відчули мою присутність. Хоч би... Та ні... Найрозумніше буде, коли виминимо меблі. Не без вашої допомоги і поради. Не будемо міняти в усьому інституті. Почнемо з неспокійних. У кожної люди-

ни є свої примхи... У мене... Поки що все залишимо по-старому. Я сам скромний. Хоч я не влевнений, чи то та найпригідніша риса сучасного завідуючого. У мене хіба.. крісло. Оце теж зручне, але подивимося за комфортабельнішим, відповіднішим... Розочко..." - Панкух замовк і довго міряв секретарку від голови до п'ят і нарешті вирішив: "Ви могли б змінити зачіску. Не тому, щоб оця не пасувала вам, але заради зміни. Ну, яка б вам личила? Моя дружина стрижеється накоротко. Не маю при собі фотогографії. Зачіска на мої витрати, Розочко".

На столі задзвонив телефон. Панкух шарпнувся, але до слухавки не торкнувся - головою кинув на Розу, щоб узяла. - "Коли не з генеральною, то мене тут нема", - ідітичів секретарку.

З приходом Панкуха для мене розпочався найкращий період, справжня оаза для творчої роботи. Я цілими днями займався лише своєю працею. Ніхто не турбував мене, письмові звіти я давав лише ті найнеобхідніші, відпали ялові дебати, до яких змушував мене попередній дирек гор. Я б кривдив Панкухові, коли б сказав, що він не признався до мене. Навпаки. При першій нагоді сказав усім, що ми найвірніші друзі. Правда, з тим найвірнішим трохи перебільшив. Одного разу ми зустрілись у вестибюлі, і він дорікнув, чому не заходжу до нього. Я виговорився, мовляв, не встигаю з роботою - терміни тиснуть. У нього на обличчі заграла радісна усмішка, і зразу пообіцяв, що ніколи не стане гнати мене.

Внедвові я зголосився в секретарки. Вона запевнила, що в неї є наказ директора впускати мене досередини, хоч би в нього був сам міністр.

Панкух простягнув руки, немов хотів мене обняти, але я зівстав посеред приміщення і здалеку почав:

- Мушу визнати, що директорське крісло тобі пасує...

- Привикаю... - Панкух вдав скромного, потім випростався і вишпуг груди. Мені промайнула головою думка: привикає володіти. Але він продовжував:

- Щоб не забути, коли ти вже згадав крісло. І в тебе виміню меблі. Підпукай щось шикарне і скажи економікові. Кажеш, що пасує. Мені навіть вставати з нього неохота. Дивись, я дав оббити його.

- Нефальшована свиняча шкіра, - похвалив я.

- Імітацій не перенешу. Зреїттю, це негігієнічно. На сидінні скоро висиплюються прищі. А оце й тепле. Під шкірою є верства пуху. Все зготовлено за моєю пропозицією. Я міг би зажадати ліцензію на ту ідею. Спінка міцна, на поручні можна зручно покласти руки.

Мене сердило, що зайво марную час, тому запротестував: напевно, існують ще кращі крісла.

- Та оце моє. Я аж приріє до нього, - і з помітною ласкою погладив спинку.

- Ще чого доброго запустиш коріння, - сказав я, та Панкух не заперітив іронії в моєму голосі, бо спокійно, аж самовпевнено засміявся. - Інші міняють людей на кріслах, а я вимінюю крісла під людьми.

- Уникнеш неприємностей, - сказав я байдуже і стулив назад до дверей.

- Коли вже говоримо про людей, прорадь, що кажуть про мене?

- Люди? - я ледве видобув з себе одне словечко, весь заскочений, чи Панкух не буде жадати доносити йому.

- Що думають працівники інституту? Щоб ти мене не порозумів погано - я не вимагаю від тебе доносів. Весь час діє, що я тобі у всьому виходжу назустріч, задовольню кожне твоє прохання. Без нагороди чи служби. Я ніколи б не зловжив нашою дружбою. Хіба... На думку мені спала така дурість, що можуть говорити поза моєю спиною. У мене вже є кілька попереджень... Розумієш, є різні люди. Всюди знайдуться такі, що охоче поінформують начальників. Але ми говоримо як приятелі.

- Я сиджу в лабораторії, і ніхто до мене не заходить. Я сам не едіккую за твоєю роботою, то навіть власної думки не могу сказати. Хіба що...

- Все-таки! - насторожився Панкух і жєстами рук спонукував мене:

- Лише говори!

- Інакше одягаєшся, та це, напевне, заслуга дружини.

По виразу обличчя я встановив, що розчарував його. Та він спробував знайти вихід з неприємної ситуації.

- Дбає про мене. Котру жінку не потішить, коли її величають пані директоровою. Я довів їй, що щось означаю. Відчула те і в фінансах. Та тепер маю обмаль часу для сім'ї. Не сядеш?

- Дякую, вже піду...

- Не експериментуєш з вибухівкою, щоб спішив. Вип'єш каву? Секретарка варить дуже смачну. Інституту.

Я згодився. Панкух покликав секретарку, але та не озвалася. Після хвилини спитав, чи була в себе, коли я приходив.

- Товаришу директор, могу подати обід? - увійшла до приміщення Роза.

- Я тільки-що кликав вас, - майже ображено проказав Панкух.

Секретарка виправдалася, що пішла на кухню без його дозволу.

- Приятель вип'є каву. Обід вже можете поставити сюди на стіл.

Секретарка вийшла і повернулася з підносом. Аромат смаженої свинини заповнив весь кабінет, але Панкух зостав байдужим. Це я запримітив лише тому, що сам проковтнув слипу.

- Їжте, поки тепла, - спонукнула Роза. - Смачного. Кава буде через хвилинку, - кинула мені через плече і знову мило посміхнулася до директора. - Зварю і для вас?

- Можу? Я не знаю, скільки уже випив.

- Та буде лише третя. Сподіваюся, що вдома ви не пили.

- Я би це вважав вашою образою, Розочко.

- Товаришу директор, ви завжди вмієте потішити людину. - Секретарка ще раз вдячно посміхнулася до нього і вийшла приготувати каву.

- Я не марную час на дорогу в Дальнюю і не мушу вистояти в черзі, - пояснив Панкух. - Без черги я б не пішов. Пробач, щоб не виходив суп.

- Зрозуміло, їж спокійно.

Зі стравою в устах попросив:

- Ярослав, забудь про те, що я питав про людей. Я не хотів шпигувати. Зрештою, сам знаєш, як воно в нас прийнято. Про директорів вирішують на верхах, - Панкух вивернув очі і задивився до стелі - вдавав, ніби в устах має гарячу картоплю. - Я сам, може, не повністю погоджуюся з тим, та що ми, смертнічки, вдіємо? А може, так і правильно. Скажи, котрий підлеглий похвалить свого директора? Ми навіть не усвідомлюємо собі, як глибоко закорінена в людині зазисть.

- Я забув побажати тобі смачного.

- Дякую. Ярославе, коли б ти хотів, то міг би до мене ходити на обіди. Я не був би сам.

- Часто пройде день, а я навіть не згадаю про обід.

- Кажу ж, ти тут для мене немов власний брат.

Я подякував йому за довіру. На обіди я до нього не ходив, ба і від кави відмовився, коли запросила мене секретарка. Я ні разу не відвізся з ним автомашиною додому. Я був вдячний йому за спокій, який мав у інституті. Нарешті в мене почали виходити експерименти, з успіхом пройшли й перевірки, і я міг повідомити про виконане завдання. Колеги прийшли привітати мене, директор визвав мене на ціле післяобіддя і на моїх очах підписав наказ виплатити мені відносно високу нагороду. Та це ще не було все. Через кілька днів дав знову покликати мене. Роза прозрадила, що директор, може, обцілує мене від радості.

- Ярку, ти не уявляєш, яку радість зробив мені! Я б найрадніше обцілував тебе! - привітав мене Панкух з розкритими руками в своєму кріслі. - Підійди ближче, щоб я обняв тебе. Уяви собі - кликав генеральний. Поздоровляв мене. Дістану нагороду. Крім того, запропонував мені командировку за кордон. Я повинен був зрєктися.

- Я б охоче поїхав, - прошептав я тужливо, але Панкух немов не чув мене. Він продовжував:

- Я щасливий. Признаюся тобі, що зі мною сталося щось неймовірне, немов мене осяяв флюїд - я опинився в стані невагомості, а потім - не знаю, чи зумієш представити собі - я впустив корішня. Отут - до підлоги.

Він був схвилюваний. Мені метафора сподобалася. Але він це не сказав як влучне порівняння. То була правда. Люди вневдовзі заприкрили, що директор ані г'яти не витягає з канцелярії, і зразу стали гомкати. Одні казали, що весь відданся праці, інший кинув, що почали гуляє, а в інституті досинає: коли встановили, що директор і додому не ходить, жінки розтрусили, що з дружиною розійшовся. Але найбільше с'м'яття викликала вістка, що директор готується переорганізувати весь інститут. Бійкині зразу палаякалися, чи не втраять місце. Тоді я знову навідав Панкуха:

- Мишо, що ж ти тут так закутався - піде тебе не видно.

- Робота, - ледве проказав, вистажений.

- Яка? - здивувався я.

- Міркую...

- Про реорганізацію?

Він перозуміюче глянув на мене.

- Я довідався, що хочеш геть усе міняти.

- Меблі я дав виміняти, де треба було, минулого тижня закінчили з дверима. У вікна пзану димчасті скла, але вони дефіцитні. Більше нічого...

- Ти, може, незадоволений результатами, - я став вивідувати, та Панкух перебив мене.

- Паньки. Стідкую за звітами, усе в найкращому порядку. У мене нема найменшої причини бути незадоволеним. Дехто може сказати, що я нескромний, але я гордий на свою роботу. Бачу, що я тут на правильному місці.

А корішня? - пригадав я певпевнено. - Останній раз ти згадував про нього...

- Все глибше впускаю.

- Мишо... Я спочатку не вірив... Розумієш...

- Ти не можеш забути, якими ми були в школі, - почав говорити про зовсім інше, ніж я мав на думці. Він став переконувати:

- Але ж люди міняються... Все розвивається - закон діалектики. Мені не треба пояснювати його тобі. Я порозумів, що суспільству я якраз отут найбільш корисний. Коли щось таке встановили, порозумієш, що це твоє послання - потім за справу поставився тілом і душею. Ти злібний і життя пожертвувати. Так, життя! То це фраза. Нашому інституті я жертвую все...

Його відданість вчасно перервала Роза. Вона без стукавля вбігла досередины: "Ви-бачаєш, що турбую, товаришу директор, мені здалося, що ви підвищили голос..."

- Я трохи розгарячився. За діло... - і хустиною витер піт з чола та ший.

- Щоб ви не надірвалися, - стурбовано попередила Роза.

- Колись і те станеться. Людина забуває про власне здоров'я.

Роза обійшла стіл, пильно оглянула крісло і заспокоїла Панкуха, що все в порядку, а для вневпеності ще додала:

- І в інституті тихо.

- Я це бачу причини для бунтів. Кажете, тихо? - Все-таки завагав.

- Тихо. Лише відділення органічних речовин домагається прийому.

- Органічних речовин? - Панкух на хвилину замислився. - Не пригадую, щоб вони скаржилися. Недавно бачив їхній звіт... Розо, ви вже якось даєте собі рати з ними.

Роза відчула підтримку директора.

- Дошкулудяли, як мухи!

- Коли б ще раз прийшли, пообіцяйте їм дещо. До мене не допускайте їх... Ну, а вдома все в порядку? Дружина не скаржилася?

- Гроші я віднесла їй. Вона задоволена. Про дітей теж нічого не згадувала, - Роза поправила на директорі галстук.

- Ви - скарб.

- Стараюся, товаришу директор.

- Мабуть, і нас я заразив...
- Запалили, товаришу директор, запалили, - уточнила секретарка, згодом ділово додавши:
- Якщо повляється з органічних речовин, я вже знайду спосіб, як спекатися їх. Ваш час дорогий.
- Незамінима, - сказав Панкух, коли секретарка вийшла з кабінету.
- Заразто мила до тебе. Злі язики розтрущують про якісь стосунки між вами, - по-жартував я, та Панкух енергійно заперестував.
- Нітки!
Я почав кепкувати з нього:
- Кажу, що злі язики. Для них правда не основна. Людам вистачить зробити пастяк, і вже розкрутиться машинське колесо.
- Невже люди гадають, що я і вона...
- Донеслося до мене...
- Справа серйозна, - Панкух не заперечив, що я жартую, а я навмисне залишив його мучитися. - Заради інституту... Це могло б негативно впливати на мораль колективу. Розходиться про хай авторитет. Конче треба щось робити. Меню! Я дуже легко зараджу ділу. Втру носа моїм недоброзичливцям. Де ж там недоброзичливці! Це ж воно! Ярослав, я її викину. На її власні прохання!

Але не викинув. Роза мені розповіла про все. Директор посилався на авторитет інституту, обіцяв знайти їй хороше місце, кадрову характеристику хай сама собі напише. Доводив їй, як послужить загальній справі, мало не героїчно її назвав. Та Роза кинула йому в очі всі його обміани, пригадала брехні й інтриги. Накінцець був радий, що дала себе втихомирити підвищеною платією і обіцялкою, що йому ніколи, навіть уві сні, не спадє на думку викидати її з роботи. Пізніше в інституті на час запанував спокій. Панкух якимсь дивом вирвався і виходив з кабінету. Аж коли довше не показувався в інституті, пішли чутки, ніби він на лікуванні чи на спеціальних курсах. Я був заглиблений до власної праці і не цікавився ні директором, ні цілтками. Та одна подія схвилювала мене. Наближався ювілей виникнення інституту, і Панкух скликав нараду. Ознайомив нас з програмою свят, пастякнув, що очікує делегацію на високому рівні, і перейшов до пропозицій на відзначення. Присутні пробралися з дрімом, а через кілька хвилин схилилося до сварок. Раптом колега Лішка закричав:

- Тут нема чим дихати!
- Лише тому, бо ніхто не пропонує тебе на відзначення?
- Відкину вкля, - пастював Лішка.
- Колеги, витримайте! - втрутився у сварку Панкух, згодом таємничо висвітлив:
- Вікна воліємо не відкривати, щоб наворі не підслухували - розглядаємо делікатні справи.

Лішка закричав: "Подушмося!" І відкинув. До приміщення раптом увірвався втер, відкрилися двері, і виник протяг. То була справжня катастрофа: стільці повертало, декотрі поламалися, столи літали з рогу в ріг, а людьми кидало, як з газетними клантями під час бурі. Єдиний Панкух зів'яв перухомо сиди в кріслі, а рукою притримав перед собою стіл. Коли мене протяг пгтовхав повз нього, я заперечив, що директора держить впушене в підлогу коріння. Згодом всі дивувалися, як директор сильно держався на своєму місці. Таємницю знав лише я, але не видав його. Роза зашептала мені, що директор багатьох пгтовхнув до вікна, щоб випали. На пастя, обійшлося лише сивцями й болячками. Найгірше вийшов Лішка. Його обвивувалили з навмисного зриву підготовки достойного ходу свят. Директор прилюдно докоряв собі, чому раніше не викинув Лішку. Вже само прізвище говорить багато про характер Лішки. Роза прозрадила мені, що директор написав таку характеристику, що й правнуки будуть пам'ятати про його провину.

Ювілей пройшов на належному рівні. Правда, директор не дозволив виправити стільці, хай усім трохи пощипають сідниці. Для працівників інституту та їхніх сімей zorganizували художню програму. Директор в ній не брав участі, бо в своєму кабінеті

влаштував коктейль для делегації з генеральної дирекції. Зрозуміло, що найвищу нагороду отримав він сам. Я не був між відзначеними, навіть грошову нагороду не дістав. У Панкуха на те було логічне пояснення: "Розумієш ситуацію, в інституті всі знають, що ми колишні однокурники. Будуть зайві розмови. Може, навіть апогізмки".

Мене погостив кавою, але Розі наказав налити й чарку коньяку. Коли секретарка вийшла, попросив, щоб я подав йому з сейфу папку з дипломом. Спочатку насолоджувався ним, кілька разів уголос прочитав текст, нарешті признався:

- Я не чекав такої високої нагороди. Людина усвідомить собі, що робить, аж коли на неї інші збоку глянуть. Гарно говорили про мене. І об'єктивно.

Я мовчав. Панкух повернув мені папку з дипломом, а головою дав знак, щоб я знов замкнув його в сейф).

- Підійди, Ярославе, сюди, - покликав мене і поманив пальцем до себе. - Бачу, що я тут впустив сильне коріння.

Мені стало незручно, але я не хотів образити його.

- Хочеш щось сказати? - запримітив мою пияковість, потім підбальорив:

- Говори! Відверто...

- У тебе немає якихось проблем? Ти ж не можеш рухатися...

Панкух повчив мене: "В житті важливіше пустити коріння, аніж літати. Я не кажу, що не маю проблеми. Якраз хотів попросити тебе. Розходиться про горщик. Муну ним користатися. Я міг би попросити дружину, але з нею не комунікую. Уяви собі, задумала розвестися. Дурна гуска! Я хотів би бачити суддю, який би нас розлучив. Роза теж не встигає. В інституті є такі, що робили б це з насолодою, але я не хочу будь-кого втягувати в справу. Я ж директор.

Я погодився. Безголово. Аж згодом засумнівався. Я не був певен, чи правильно поступаю. В голові мені почало вертіти, чи не компрометую себе, чи то не під людську гідність. Правда, за те в мене були певні вигоди й пільги. Ну, вигоди. Кілька крок надбавки і час від часу кави. Але від мене не вимагалися якась виснажлива робота і я вірив, що все залишиться секретне. Я навіть власній дружині не довірився. Але якщо я запізнився винести з-під цього горщик, в кабінеті починало смердіти. Котрийсь з колег мусив виплюхати, чому регулярно ходжу до директора, і в інституті почали мені задрити. Дивилися на мене скоса, пізніше стали робити паклені і зненавиділи мене. Накінєць все вибухло. Люди з сусідніх домів спостерегли, що в нас полами висвічується в кабінеті директора, а Панкух весь час сидить за столом. Через кілька днів в інституті ні про що інше не говорили - лиш: директор сидить у кріслі, бо впустив коріння.

- Треба його розколикати, - почали відверто мудрувати.

- Нічого не вдієш - запустив коріння, - були безпорадними інші.

- Вирвім його! - відважилося кілька відразу.

- З корінням? - схолили їхні голови інші. - Не вдається!

- Чому б не вдасться?!

- Легко сказати: вирвім! Уявляєте, яку шкоду ми б заподіяли? Може, й підлога б провалилася.

Мене вони запримітили, аж коли підійшов цілком близько.

- Обережно! - закричав котрийсь. - Розступіться!

- Навіщо? - спитав я колег.

- Щоб нас не полив, - пояснили і розреготалися.

Тоді я не піс горщик, але й так повернувся і геть утік.

Їхній сміх до сьогодні переслідує мене, і я завжди почервонію від ганьби. В інституті я більше не показався, про директора теж не цікавився. Здається, його не треба було виривати з корінням, бо літо видається гаряче, а він без волости почав в'янути, а згодом цілком висох.

ТІНІ Й ШРАМИ

*"Etiam sanato vulnere
cicatrix manet."*¹

Стою перед дилемою, куди мені вибратись, бож до від'їзду поїзда ще так багато часу. Стою на перехресті вулиць, де машини рідко заїжджають. Стою, і мене зовсім не цікавлять усміхнені ляльки у вітрині напротинного магазину. Дивлюсь на свою тінь, і мені стає сумно-сумно з того, що вона ламається аж ген на східцях магазинчика. Стою на перехресті вулиць, і власна тінь починає мене дратувати. Я роблю крок, ніби вирішив, що мені вже не має чого тут блукати. Але я не сам. За мною вибралась ота поламана тінь... Та мені з нею не йти... Ще хтось скаже: ага, у нього й тінь не така, як у інших. Багато чого в мене такого, як у інших, а тут ще тінь придерлась. Стою на перехресті вулиць, куди майже не зазирають машини. І, слава богу, що не з'являються. Досить того, що тінь поламана, та ще й на неї можна паступити, переїхати її.

Я не сам. Навколо дальші тині. Вони почали рухатись швидше і нагадували весняну ріку, яка несе криги, й одна одну суне перед собою. Але тут все проходило мовчки, без отого крижаного шуму. Навіть не було треба чекати, поки все притихне. Тут же я побачив, що якась тінь наближається до моєї. Спершу я на неї не звертав уваги, бо й не було в цьому нічого особливого. Опритомнів я аж тоді, коли хтось доторкнувся мого плеча. Я дивився на тінь і бачив, як вона легесенько підходить до моєї. Оця легкість була і в дотику.

- Ти чого так тут стоїш? - у м'якому голосі відчувався страх. А може, він йшов з мене. .

- Говоріть зі мною на ви, я і так вас не знаю, - починаю важко-важкувато жартувати, але з усього того виходила одна пісенітниця.

- Не пригадуєш? - отой самий м'який голос.

- Я чув, як ваша тінь доторкнулась моєї. Це я точно знаю. Ви напевно дуже ніжна жінка.

Оця гра повільно починає втягувати мене у себе. І сам починаю вірити у те, що я щодаму й справді ніколи не бачив. А вона безпорадно стоїть. Це для мене нагода детальніше подивитись на неї. Її м'який голос пристав до її обличчя.

- Ми ж один одного колись насправді знали, - сказала вона так, ніби їй було соромно за колишнє знайомство, і жаль, що я нічогоісенько не вловлюю, лише збентежено стежу за своєю тінню, щоб хтось її не скривдив.

- Ми знали один одного? - запитую, і у моєму запитанні відчутно, що я хочу пояснення. Потім дивлюсь на свою тінь і приходжу до висновку, що їй також нелегко. Пробую перебити своє зацікавлення і вигукую: - Я все розкажу, тільки дивіться, чого їх тут стільки наїхало...

Дама зняковіла і запропонувала зайти у закуток, де б нас ніхто не тривожив. Але це мене ніяк не влаштувало. Свою тінь я держав, як песика на мотузку, а тут зникне, заблукає...

- Ви кажете, що ми один одного колись знали? - пробую нав'язати розмову, і сам відчуваю в голосі якась хвилювання. - Може, ви мене знали, але я...

М'який голосок хотів було щось зашебетати, але вийшло інакше... Дама знову збентежилася, на її блідому лиці появилася ледь помітний рум'янець.

- Ми навіть колись зустрічались... - пробувала продовжувати, - зустрічались, розмовляли. Певно, я вам тоді... - хотіла щось додати, але знову нічого не вийшло, лице вже зовсім зарожевіло.

- Ви зі мною, а я з вами? - знову збиваю її з пантелику.

¹ Навіть загоєні рани залишають шрами.

- Як? Ви нічого не пам'ятаєте? - вона не сказала вже гостро, не дбаючи, гасьба, або ці себе так вести.

Аж тепер я закримітив, що ми вже скоріше перейшли на ви, і нікому це не заважає. Я зрозумів, що тут може наша зустріч обірватися. Вона тільки дивилась на мене, дивилась прямо в очі, ніби хотіла вглядіти щось таке, що дало б відповідь на оте неперорозуміння. Але я беру себе в руки, пробую вдавати, що її провикливий погляд мене обминає, не доторкнувшись, зникає десь далеко на довгому тротуарі.

- Значить, це не ти? - дама боязко робить кілька непевних кроків до стіни будинку, і її тіль зникає.

- Я не знаю... Після... після аварії я мало кого впізнаю, пам'ятаю... - у паузах я й сам відчував певне напруження. Воно проникає моїм тілом, може, й лякає мою спінбесідницю.

- Яка аварія? Яке нещастя? Із-за неї все можна забути? - дивується дама і сама б рада парешті уникнути дальшої розмови. Вона ж зустрілась з кимось, хто її вже не знає, не пригадує ні приємного, ні гіркого...

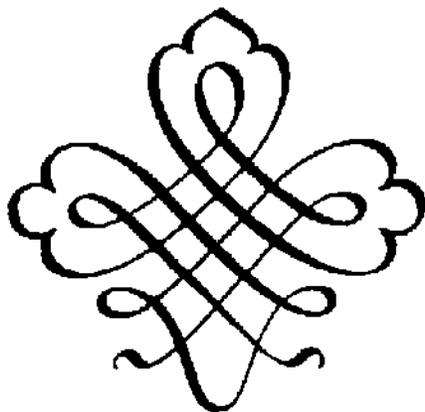
- Несь я був пошматований... - я це кажу спокійно, не хочеться когось залякувати, бо й самому помаленьку стає страшно. - Пошма - то - на - ний. - продовжую, - а потім мене злішили, - починаю насміхатись із самого себе. - Але голову... голову важко... Мало в ній залишилось... Давне не пам'ятаю, не можу пригадати...

Вона підійшла ближче до мене, тут я побачив, що вона плаче. Її тіль ломилась на стіні будинку.

Тут я її і залишив. Моя витягнена тіль піби на прощання ще більше виструнчилась - хотіла востанє побачити її неспокойне, стривожене лице і спльзи на трохи вже відпвілому обличчі. А може, тіль навмисно натягувалась, запам'ятовувала ці мєня, де уява і химерність помалу ставали дійсними, як в тумані народжується повий день. А день повільно трагився, оновився парюю зникаючого поїзда.

Я вже давно не пробую вранці висівувати перед дзеркалом, розтираючи білу шну на підборідді. Вже відійшов від отих життерадієних світанків, коли хочеться на радощах кричати, посвистувати на всю ванну.

Саме сьогодні я побачив там, близько серця, роз'ятрені рожені шрами по ранах. В цю мить вони здавались мені аж западго акуратними. Я дивився на них, та вони дедали більше рожевіли, пухли й рожевіли. І бачив я їх вперше...

Андрій Червеняк

ТЕОСОФІЯ: СМИСЛ ЛЮДИНИ - ЛЮДИНОБОГ

Роздумувати про Людинобога як можливість існування Людини в той час, коли девальвуються людські духовні цінності і підносяться цінності хліба, може здатися смішним донкіхотством. Навіть тоді, коли б це була правда, в інтересах самої людини треба бачити й інші можливості та перспективи, крім тих, які її дуже сильно тиснуть до землі. Бо було сказано: "Не лише хлібом єдиним..." Запаморочливу перспективу людини й людства свого часу вимodelювала теософія. Її основоположниця - мадам Блаватська, продовжувачі - Рудольф Штайнер, Анні Бесент та інші. Про що і про кого йдеться?

В 1991 році Сполучені Штати Америки, Росія та інші країни (особливо азійські) відзначили два круглі життєві ювілеї Й. Блаватської (1831-1991), про яку Ганді свого часу написав: "Я був би більш ніж спокійний, коли б міг хоча б доторкнутися окраїн шат мадам Блаватської". Блаватська походила з роду князів Довгоруких (один з них був засновником Москви). Вийшла заміж за віце-губернатора Блаватського (що надало їй можливість вільно їздити по світу). Три роки навчалася в Тибеті під керівництвом одного з Великих Учителів Гімалаїв. У 1875 році заснувала в Нью-Йорку Теософічне товариство, пізніше його центр перенесла в Індію, де в 1888 році видала англійською мовою майже дві тисячі сторінок компендіум теософії - "Таємна доктрина", метою якого було поєднати науку, релігію й філософію в таке єдине ціле, яке б дало людству універсальну орієнтацію в світі. Ідеї теософії (та з її ініціативи виникнувшої антропософії) в кінці дев'ятнадцятого століття започаткували один з наймогутніших напрямів російської і світової трансцендентальної філософії.

В нашій статті спробуємо реструктуалізувати та довести до логічних умовиводів деякі основні постулати теософії (її індивідуальні варіанти можуть стати предметом нашого зацікавлення пізніше) так, як їх будемо знаходити в антикваріатних виданнях.

Теософічне пояснення всесвіту

Історія Всесвіту починається, за теософією, Big-Bang (Великим тріском), який є справою рук божих (релігійна гіпотеза). Теософічна концепція є трансцендентальною, суть першопричини Всесвіту бачить за його межами (в Бог), і тому й усі інші "сутності та значення" еволюції буде шукати в трансцендентності. Наукова гіпотеза іманентна, причини виникнення Всесвіту бачить в ньому самому, в якійсь енергії, яка виникла в результаті гравітації космічного пороку та газів. Тео-

софічна й наукова концепції в цьому пункті відрізняються лише на перший погляд, в дійсності ж вони дуже подібні: обидві відсувають проблему першопричини до невідомо. Якби ми більше не поверталися до цієї "нешчасної" першопричини (яку не може довести ані наука, ані релігія), потім наука й теософія можуть крокувати разом по шляху так званої еволюції (теорія еволюції). Наука: всі вищі форми руху виникають з форм нижчих. Теософія: всі наступні форми розвитку є результатом пераинного руху. Обидві теорії в своїй основі є трансцендентальними, суть еволюції бачать у самопереверженні та у створенні умов для виникнення нового.

Метафізичний науковий іманентизм не витримує критики: за ним, неживий світ Всесвіту мав би існувати як врівноважена система мільярди років (сонячна система існує приблизно 4, 6 мільярдів років), поки в ньому знову не виникла б якась випадкова експансія, ерупція і трансформація. Його треба доповнити науковим трансценденталізмом, який рахує з таким станом через мільярд років, під час якого в лоні неживої природи довершаються органічні й логічні передумови для виникнення живої природи. Смісл неживої природи полягає в трансцендуванні до природи живої. Принципове значення має виникнення першої живої клітини (першопричини життя): послідовний іманентизм був би змушений сприймати її як якийсь біологічний Big-Bang, трансцендентизм сприймає її як результат довгого процесу фізично-хімічних перегрупувань, в кінцевому результаті яких появилася нуклеїнова кислота як передумова виникнення білків і життя. Логіка наукової та теософської трансценденції веде до спільних висновків: якщо неживий світ (Всесвіт) виник з причини, яка існувала ще до його існування (не так важливо, чи в ній самій або за її межами), то тепер він сам стає причиною (першопричиною), завдяки якій виникає новий світ - світ живий, органічний. Логіка трансценденції неживого світу у світ живий дає йому перспективу стати нерівноваженою (відкритою) системою, якою Всесвіт і неорганічний світ насправді стають.

Якщо таке уявлення еволюції Всесвіту і Природи адекватне і системне (причина - її трансценденція у Всесвіт і неживу природу - дальша трансценденція у природу живу), то після виникнення живої природи мусить з'явитися дальша ланка в еволюційному ланцюгу. Жива природа реагує на навколишній світ, приймає його або відкидає - живе. Проте її глибинний смисл прямує до трансценденції - до виникнення чогось такого, що б означало нову, вищу якість біологічної та тваринної свідомості - до виникнення самоусвідомлення. В еволюційному ланцюгу з'являється Homo sapiens. Залишимо осторонь питання еволюції гомоїдних видів до людини - архантропів, першоантропів і т. п. (чим займається наука) або проблему простого розуміння створення людини Богом (це створення можна сприймати також метафорично, як закодування передумов виникнення людини під час Big-Bang або виникнення живої клітини) і візьмімо людину як таку, як продукт універсального закону космічної еволюції та трансценденції. Вона (дотепер) є найвищим ступенем в еволюції Всесвіту. Є творцем своєї людської історії, якість якої тут не будемо розглядати. Проте одне залишається ясним: перспективи людини й людства прямо пропорціональні усвідомленню своєї (космічної і природної) передісторії, сліпі вулички - це результат її ігнорування.

Теософічне розуміння людини

Людина не лише продукт соціального середовища (абсолютизація соціального детермінізму в позитивістів), але й продукт дії своїх природних генів (антропологічні концепції) та космічних зв'язків (теософічна домінанта). Блаватська у своїй "Таємній Доктрині" накреслює основні риси Космогонії та Еволюції чотирьох людських рас, які передували нашій п'ятій расі (четверта - атланти, третя - ламурчани, про другу та першу раси говорить лише побічно, оскільки в сучасній мові не знаходить еквіваленти на означення їх безтілесного стану). Первісна

людина була еманациєю Бога, його духовною суттю. Її матеріалізація почалася "згіршенням" ангелів (звергнуті ангели, тобто демони - це фактично люди), які дісталися на другий бік Божества (Демон як інверсія Бога). Легенда про злих ангелів є брамою мудрості до порозуміння людської самосвідомості, яка втратила гностичні зв'язки з божественною totoжністю (із всевидячим Богом), але зберегла зв'язки агностичні (передчуття та віра в Бога). Долею людини після втрати духовності (невагомості) та приреченості на матеріальність стала перманентна боротьба за повернення до втраченого невідомого. Блаватська постулює Бога як абсолютне Добро, яке мріє про нове злиття з людиною в людині, а людину як "блукуючого голландця" на шляху по новому злитті з Богом в Богу.

Біоенергетична та духовна сутність людини складається із семи шарів (недаремно в народі говориться, що хтось має сім життів): матеріальне тіло - ефірне тіло - ментальне тіло - монодічне тіло - вогненне тіло. Клінічна смерть означає кінець життя фізичного тіла, через дев'ять днів "вмирає" ефірне тіло, а через сорок днів - тіло астральне. Після смерті перших трьох тіл ментальне і монодічне тіла починають "переробляти" життєвий досвід (природний, соціальний і духовний) "небіжчика" та передавати його неповторну есенцію огненному тілу, яке знаходить новонародженого і перевіряє його дальшим вдосконаленням людини, прямоючою до Бога. Теософія наголошує на тому, що під час переходу людини з одного життя до другого зберігається ціла індивідуальність попередника. Людина приходить з місією випробування й вдосконалення якоїсь із сторінок свого неповторного й божественного доручення. Треба відкинути теорію, за якою людина наближається до божественної досконалості в категорії людства, тому що нехтує індивідуальною людиною як абсолютною вартістю, як Бога, який лише тимчасово відійшов від своєї божественної суті. Людина - це не людство, але конкретні Андрій і Марія, Петро й Петра, які живуть у Богу або шукають його. Такою є космічна місія, космічна еволюція, космічна суть людини.

Н. Бердяєв характеризував теософію як гностичний наївний реалізм, який намагається кристалізувати та антропологізувати людину як кінцеву мету еволюції Всесвіту. Він погоджувався з її упередженням щодо ширшого розуміння людини. "Соціологічна свідомість, - писав філософ, - відірвала людське суспільство від космічного життя й закрила його на поверхні вузького простору Землі". Проте він закидав теософії те, що вона (соціологічна свідомість) зробила з людини раба Всесвіту, в якому шукає її (людини) смисл, що створенням космічних детермінацій недооцінила природне в людині й народне в людстві.

Криза сучасної людини

Сучасні сцієнтизм і антропологізм (як іманентні системи мислення) проголосили людину вершиною творчості й метою всесвітньої та природної еволюції. На перший погляд, це майже правда. Якщо в живій природі відбувалося і відбувається перегрупування її елементів і створення передумов для виникнення трансценденції (виникнення живої клітини), якщо ми в живій природі були свідками виникнення й зникнення різних видів тварин і рослин та створення передумов для дальшої трансценденції (виникнення людини), після виникнення Homo sapiens закон еволюції ніби (шляхом трансценденції) зупинився. Людина як така, як вид, не міняється. Так, як у андертальця, і в сьогодинішньої людини працює лише вісім процентів клітин його мозку, так, як перша людина, і сьогоднішня (остання) потребує їсти, спати та множитися. Тому не дивно, що існує думка, за якою людиною тут, на землі, все починається і все кінчається, що суть людини є в ній самій, в її природній іманентності та соціальній реалізації.

Але колиску людства - Землю - чекає зникнення: а/ віддалене - смерть від високих або низьких температур у результаті стискування або розширення Всесвіту; б/ людство виробило надлишкову кількість енергії різного виду та відходів.

які загрожують екологічним колапсом. В результаті неконтрольованої експлуатації біосфери та гідросфери, а також їх забруднення різними видами тетрацидів, нашої Планети загрожує смерть від отруєння і задухи. Держави окремих країн інвестують в охорону життєвого середовища величезні засоби, але в порівнянні з його деградацією це лише іграшка. Наша планета опинилася в зоні фіналу.

Своє зникнення очікує й володар планети - людина. Одночасно із зменшенням біомаси зменшується також процент генетичного перспективної антропологічної верстви нашої планети. Найбільшу заслугу на цьому буде мати СНІД. В результаті природних і соціальних потрясінь і стресів люди часто шукають забуття в наркотиках (стають загальносвітовою проблемою), в пошуках ексцентричних духовних і соціальних виходів (окультизм, магія, тероризм), в оживленні легенд Сибілі та Апокаліпсису. "Кінець світу", здається, поблизу (сильніше рух еговістів), кінець людини сигналізує духовний нігілізм, тваринний егоїзм.

Мрія людини про трансценденцію

Коли б людина та світ були закритими (врівноваженими, іманентними) системами, в результаті дії другого закону термодинаміки в них мала б підвищуватися ентропія, що призвело б до деградації їх біологічної та антропологічної основи. Але людина та світ є відкритими системами (неврівноваженими, трансцендентними), а тому мусять мати якийсь вихід з положення, якусь перспективу. Філософ, науковець і віруючий (ідеальна модель теософічного синтезу) Пригодин під час вручення йому в 1978 році Нобелівської премії за фізику проголосив: "На певному ступені еволюції системи (коли вже далеко від рівноваги) її дальшу долю вирішує випадкова флуктуація, яка швидко наростає, а вся макроскопічна система здобуває нову, комп'ютером не передбачену якість". Не виключено, що така ситуація (флуктуація, порушення гомеостазу) виникає якраз в якості сучасного світу й людини.

Антропоцентричні концепції людини (людина як вершина творіння, вершина еволюції життя на нашій планеті) виявилися метафізичними та догматичними. Вони допускали планетарну еволюцію (Великий тріск - неживий світ - живий світ *Homo sapiens*), але на людині зупинилися - стали її апологетами - почали їй нагнорювати, що вона є фінальним продуктом планетарного розвитку, кінцем у ланцюгу космічної еволюції. Аналогії: діалектик Гегель допускав діалектичний розвиток суспільства, але Бісмаркову Німеччину вважав кінцевою метою суспільного розвитку; радянські марксисты - це ж саме по відношенню до радянського комунізму). Помилка! Якщо людина є продуктом трансцендентного розвитку, то вона теж підлягає трансценденції. Отже, мусить розвиватися далі. Людина також мусить стати кільцем у ланцюгу планетарної еволюції, вона мусить стати ґрунтом, з якого (або на якому) виросте, виникне досконаліша система космічних закономірностей, які ми тут накреслили в загальних рисах.

Проблема людської трансценденції, мабуть, така давня, як сама людина, й має велику кількість різновидів:

а/ В анімістичний, міфологічний період існувало уявлення про нове народження (повернення) людини з країни Великого Мисливця (Вічних ловищ), Пастуха (Вічних пасовищ), прапредків (Родинної гостини). Аналогію повернення бачили в гадюці (заміна шкіри), місяці (повнолуння і новолуння), сонці (передвечірній захід і ранковий схід) і т. п. Міфологічне мислення передбачало присутність мертвих і предків між живими у вигляді незримих сил і виднів, в яких вбачало своїх прихильників, охоронців і помічників.

б/ Релігійне мислення передбачає трансценденцію людини як перманентну коїнонію - в самовіддані Богу тут, на Землі, за що людину знову чекає зустріч з Ним на тому світі. Одні думають, що на Страшному суді відбудеться зустріч

безсмертних душ, інші твердять, що душа мусить предстати перед Господом в одязі (в якійсь формі людського тіла).

в/ Східними релігіями було створено різноманітні форми реінкарнації - людина повертається на цей жорстокий світ до того часу, поки її людська сутність не позбавиться (в різних формах життя) своїх негативних рис та не одержить атрибуту божества (приборкання почуттів та набуття божественної духовності). Людська карма керується законом причини і наслідку: в житті (земному й вічному) тебе чекає те, що собі заслужив.

Майже у всіх моделях людської трансценденції людина сприймається як надособиста духовна істота. Чим більше позбудеться свого індивідуально-людського, тим ближче підійде до сйива духовного. Це марево перемоги або поразки людини? Теософія бачить у цьому поразку - індивідуальна людина зникає, щоб переміг надособистий і неособистий принцип. Бог як загальне. Проте Бог - це не лише загальний принцип, він також одиничне, неповторне явище. На кожную людину він наклав печатю одиничності й неповторності. Шлях до трансценденції мусить враховувати єдність загального та одиничного. Бога і Людини як двох сторін однієї й тієї ж сутності.

Теософські перспективи людини

Закон космічної еволюції (трансценденції) виявився як універсальний закон розвитку. Це означає, що Homo sapiens існує тільки як ланка в універсальному еволюційному ланцюгу. Саме тут виникають перші запитання: І. Як би мала виглядати ця вища (постлюдська чи надлюдська) форма ланцюга розвитку? Коли це відбудеться?

Людина і людство у своєму історичному розвитку все більше і більше наближаються до (божественної) досконалості: вони майже всезнаючи (проникли до пізнання ядра атома, до закономірностей мікрочастин фізичного й природного світу), всюдисущі і всевидячі (завдяки космічним супутникам і модерній передачі інформації можемо бути свідками будь-якого явища в мікро-, макро- й мега-світі). Можна передбачати, що космічна еволюція людини буде трансцендентуватися на базі свідомості, самосвідомості, абсолютизації пізнання, тобто в напрямі до всезнаючого Бога (людина стане Людинобогом). Принципова різниця між Богом і Людиною, яка здається нездоланною, зводиться, по-перше, до божественної духовності - людської тілесності; по-друге, до божественної вічності й людської смертності.

Про можливості людської духовності ми можемо здогадуватися посередництвом посланців Бога на Землі - Христа, Будди, Крішні, Мухаммеда та ін. Вони жили людським життям, але передчуття (віра) власної божественної сутності вело їх до "чудодійних" перемог духа над матерією. Про можливості перемоги над смертю (і якщо це буде лише перемога над страхом від смерті) нам дещо підказали герої романів Достоєвського - Іпполіт Терент'єв (з роману "Ідіот") та Шатов (з роману "Біси"). Вони маніфестували тугу людини за безсмертністю, про яку так багато роздумували якраз російські велетні: "Застерігаю Вас, - писав Достоєвський, - що ми тут, тобто я і Соловійов, віримо у воскресіння реально, дослівно, особисто, як і в те, що здійсниться воно тут, на Землі". Ця віра й становить теоретичну основу теософії та антропософії як єдності релігійних, наукових і філософських аргументів.

Релігійні аргументи: Бог створив людину за своєю подобою, обдарував її своєю духовною і креативною енергією, яку, однак, "доручив" менажменту матеріального світу. Але матеріальні обручі духовності в людини - це лише тимчасове явище. Як трансцендуюча, нерівноважена, відкрита система людина мріє подолати матеріальність свого буття й ототожнитися з духовністю свого деміурга (деякі святи, аскети, йоги, шамани досягають таких результатів, які ніби су-

перечать законам матеріального світу). Це не дається силою волі, віри, але й концентрацією великої кількості духовної енергії (автосугестії, магії, телепатії, екстазу, про які ми дуже мало знаємо), в результаті чого відбувається дематеріалізація матерії й матеріалізується дух.

На основі цього східні релігії створили цілу систему деізації людини, яка доведе шляхом відривання й мук досягти божественного стану (нірвани) і божественної свідомості (видіння, пророцтво, парасихологічні деліричні стани). При цьому інтенсифікація та деізація свідомості не відбуваються за рахунок послаблення та умертвіння тіла, але навпаки, чим сильніший дух, тим витривалішим стає людське тіло. Це шлях (один з можливих) повернення людини до своєї сутності. Людське тіло в результаті іманентно-трансцендентних сил поступово набуває іншої якості, якості Людинобога. Проміжною ланкою між людиною і Богом стала Боголюдина (Христос), яка намітила певну можливість перетворення людини й людства в Людинобога. Можливо, що в цей процес деізації людини включаться ще й інші, сьогодні ще невідомі сили й закономірності, але їх основне спрямування визначене єдністю явища (людина) і суті (Бога), які прямують до своєї втраченої первісної тотожності.

Наукові аргументи: На шляху до нового пізнання (не лише часткового, але й абсолютного) велике значення в ХХ ст. набувають т. зв. шалені ідеї. До них належать також роздуми (ідеї, теорії, мрії) про дематеріалізацію людини.

Припустимо, що генетичний код людини й людства не походить із Землі (іманентний розвиток), але із Всесвіту (трансцендентний розвиток). Земля є безконечною (неврівноваженою відкритою системою завдяки своїй приналежності до Всесвіту). Але таким самим є і Всесвіт (пультуюча модель Космосу), в якій міститься багато "початків і кінців". Отже, наукове пізнання повинно поступово залишати свою колыску - Землю й виходити на шлях наукових мрій у Всесвіт... Наука майже проникла до суті людського (біологічного, фізіологічного, психологічного, інтелектуального) життя в його матеріальній формі. Але й весь час щось уникає - таємничість духа, смерті, безсмертя. Якщо хоче їх зрозуміти, то мусить вийти із своєї системи координат й шукати нові точки опору для моделювання нової парадигми наукового мислення як в найближчій, так і в найвіддаленішій околиці Космосу.

Чи може людина звільнитися від свого тіла, так, щоб зберегла всі (або більшість) особливості своєї неповторної індивідуальності? Відповідь на це запитання треба шукати у відповіді на запитання (дві відповіді й два запитання), від чого залежить свідомість, людська свідомість - від якості речовини або від характеру своєї структури? Якщо доведемо, що для людської свідомості визначальною є не речовина, але структура свідомості, то можемо собі уявити життя людини у відкритому Космосі як незалежне від нових матеріалів, але від космічних структур. Фізичну індивідуальність уявляємо як мислячу істоту, яка могла б існувати за законами міжзоряних "чорних хмар" (дрібних густих зерен стійкої до колапсу речовини), аналогічних до "чорних дір" Космосу, в яких панують інші закономірності існування матерії та енергії, як на Землі. Така людина оволоділа б часово-просторовою структурою Всесвіту (антин'ютонівською), дісталася б за його межі й перетворилася б на безсмертну істоту.

Російський астроном Шкловський проголосив, що колыскою людини є Земля, але людина не може вічно жити в колысці. Вона мусить поставитися на власні ноги - потім, мовляв, виникне нова цивілізація, суперцивілізація третього типу. Про "нову людину" в "новому світі" мріяв французький науковець Тейлгард де Кардіне. Деякі науковці припускають виникнення нової людини як "кіборга" (поєднання кібернетики з органічною речовиною). Про нові світи й нових людей вже довгий час роздумує теорія роботів, література science fiction і т. п.

Філософські аргументи: Антиномія матеріальне - духовне супроводить історію людини й людства як щось вічне, незмінне. На неї покладаються т. зв. матеріа-

лісти й т. зв. ідеалісти, але й т. зв. еkleктики, кількість яких дедалі збільшується (еклектиками їх нарекли якраз дві перші групи). Спроби подолати цей вічний антагонізм почали множитися під час розпаду класичної науки та виникнення т. зв. модерного наукового мислення в кінці XIX і на початку XX ст. Відома полеміка Мах - Ленін, в якій перший доводив (на основі експериментів у фізиці), що матерія зникає, в той час як другий твердив, що матерія не зникає, - є визнанням того, що уявні антиномії матерія - дух, атом - енергія набувають нових вимірів. Яких?

Вже було багато написано про експеримент Ейнштейна під час другої світової війни. Створивши експериментальну ситуацію - концентрацію незвичайного електромагнітного поля -, науковець досягнув того, що експериментальний об'єкт (пароплав з матросами) на деякий час зник (начебто дематеріалізувався). Після закінчення експерименту пароплав "повернувся", але не з усіма пасажирами, а деякі з тих, що повернулися, пізніше так само назавжди зникли. Говориться, що Ейнштейн злякався одержаних результатів, які в руках недосконалої людини й людства (ще шаленіла війна) могли означати велику небезпеку, а тому їх знищив. Можливо, що ця легенда прикрашена фантазією журналістів, не дивлячись на це, мусимо пояснити деякі проблеми: куди і як зникли матроси з експериментального пароплава? Якою є їх дальша екзистенція? Чи відбулась в їх випадку переміна біологічної речовини, а також біологічної та духовної енергії на якусь іншу речовину та енергію? Виявляється, що відношення матерія - дух набуває нового значення та смислу. Класична антиномія матерія - дух невимірно змінюється на філософську тріаду матерія - енергія - дух. Можливо, що в результаті експерименту, в результаті виникнення нових видів енергії, які лише чекають на своє виникнення, може настати мутація людського генотипу й виникнення нового виду *Homo-Homo energeticus* (?). Поки що знаємо лише способи трансформації матерії у енергію, проте не знаємо способів трансформації як фізичної енергії, так і енергії біологічної та психічної у енергію духовну. Не виключено, що наші потомки це будуть знати: що доведуть здійснити взаємопереходи між матерією - енергією - духом; що людина буде вічною. Картезіансько-н'ютонівська матеріальна модель світу повністю поступиться модерній (лобачевсько-ейнштейнівській) моделі, нематеріальній, в якій вирішальну роль буде мати не поняття матерія, але поняття енергія, форма, модель, процес. Світ і людина як духовні процеси космічної еволюції.

Виявляється, що релігія, наука та філософія мають у своєму розпорядженні явища, які свідчать про те, що людина опинилася перед можливістю трансформації (дематеріалізації або спірітуалізації) своєї традиційної людськості. Чи не початок це чогось абсолютно нового в історії людини?

Смисл людини - Людинобог

На шляху до абсолюту (насамперед гностичного) людина наблизилася до Бога. На цьому нічого не міняє той факт, що в площині етичного абсолюту довела бути також його зворотною стороною. біблійним протиполюсом - абсолютним Злом. Дехто з цього робить висновок, що Бог мертвий (Ніцше), що Богом стає людина (атеїстичний матеріалізм), яка доведе перемогти світове зло (безуспішний експеримент на сході Європи). Теософія в цьому всьому бачить праосновний смисл трансценденції людини (*Homo sapiens*) у Людинобога (*Homo deitas*). Сучасні проблеми екосфери, біосфери та гідросфери (т. зв. екологічні кризи) сигналізують про можливість на Землі не лише вічної зими, не лише охолодження зірок Сонячної системи, але й зникнення антропосфери. Людина, яку Бог створив за своєю подобою, або до якої Всесвіт закодував смисл своєї сутності, мусить шукати вихід з можливого колапсу Землі. В цих пошуках їй допомагають

її ж творці, які людину притягують до себе, прирікають її на повернення до них самих.

Найбільшою перешкодою на цьому шляху є людська (жива) матеріальність, яка приречена на зникнення - людина смертельна, Бог і Всесвіт - вічні. Наукові, релігійні та філософські роздуми, які ми тут навели, свідчать про те, що з людською матеріальністю щось діється. Теософія передчуває (але не лише вона - про це говорять філософія реґенніс, парапсихологія, фонатологія, наука про смерть та інші) таке майбутнє людини коли виникнуть нові форми її репродукції (можливо й позастаттеві, першообраз яких нам подає рослинний і тваринний світ). Повернення людини до Створителя, правдоподібно, повторило б на вищому витку спіралі зворотний розвиток космічної еволюції - від (*Homo sapiens*) до Космосу та Бога. Зникла б влада природи над людиною - людина стала б безсмертною. Достоевський, Соловйов та Фьодоров передбачали, що смерть втратить владу також над усіма людьми усіх часів, які б повернулися до вічного життя в своїй трансформованій матеріальності, тобто індивідуальній неповторності. Вчення йогів про карму жорстоке - базується на справедливості: людина одержить у новому світі таку форму життя (рослинного, тваринного й людського), яку заслужить своїм життям на Землі. Християнське вчення філантропічне - базується на любові: людина одержить у новому житті набагато більше, ніж заслугує, якщо її освітить любов до Бога й свого ближнього. Цю візію вічного життя у раю намалював Достоевський в епілозі роману "Брати Карамазови" - діти поховали свого приятеля Ілюшечку й запитують в Альоші, чи ще з ним колись зустрінуться. Альоша піднесено з екстазом переконав їх, що так, що настане час, коли всі люди зустрінуться й порозповідають один одному свої індивідуальні життєві долі, які стануть складовою частиною їх вічного життя.

Коли це буде?

Блаватська думає, що через сто років; Достоевський твердить, що через сто тисяч років; Соловйов і Фьодоров були переконані, що дуже швидко. Сибіла пише, що 2000 рік принесе людству великі потрясіння (2000 років після народження Боголюдини нібито почнеться закінчення людства), але корінні зміни з людиною і людством настануть аж в 2100 році.

Наукове мислення не таке нетерпляче й роздумує в набагато ширших космічних категоріях. За науковими розрахунками, Всесвіт існує 15 мільярдів років. Сонячна система - 4,6 мільярдів років, життя (одноклітинне) - 3 мільярди років, але *Homo sapiens* - лише 5 мільйонів років. Якби ми уявили, що 15 мільярдів років (існування Всесвіту) дорівнює одному дню, то дійшли б висновку, що людина живе на нашій Планеті лише півхвилини. Це надзвичайно короткий час для того, щоб в середині еволюційного етапу могли виникнути передумови для виникнення нової якості всесвітньої трансценденції. Проте це не означає, що *Homo sapiens* не прямує до неї!

Він прямує до неї у своїх мріях, планах, утопіях. З філософії впливають висновки, які пропонують вітху, надію й перспективу. Вимагається лише одне: щоб людина своєю духовною активністю вносила свою частку в перемогу позитивних людських дій та ідеалів, які б зміцнювали духовну енергію народної й людської біології. Каміні мудрості мадам Блаватської є заповітом для самоодення: "Живи в усіх променях, якими сяє веселка. Годі зрозумієш весь світ... Вершина наших мук нам пророкує далекі радощі... Орел не ловить мух, але вони і йому надочувають... Мир всьому існуючому!"

P.S. Ми усвідомлюємо, що цей роздум з наукової точки зору "не чистий", але на нашу думку, він не суперечить науці: на наукове не мусить бути завжди анти-науковим.

Переклад із словацької А. Кундрак.

Як журавлі з вирію

*"Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі в вирій."*

(Богдан Лепкий: "Журавлі")

Урочиста трибуна Всесвітнього форуму українців у Києві.

Про що ж думає і якби спокійної десь українськвітій письменник Іван Чеселій?

Україна і її столиця - Київ від 21 до 24 серпня цього року вітали українців усього світу. У ці дні тут відбувався Всесвітній форум українців. У палаці культури "Україна" зійшло понад 1 200 делегатів та 414 акредитованих журналістів. У роботі конгресу брали участь і заступники Союзу русинів-українців Чехо-Словаччини. У складі чехо-словацької делегації були й українські письменники Словаччини.

Головна доповідь Івана Дзюби "Україна на шляху державотворення" викликала серед присутніх неабияке зацікавлення. Йшлося про аналіз сучасної політичної обстановки на Україні. У виступах

представників західної діаспори неоднократно прозвучало що західна діаспора хоче допомогти але вона вимагає запоруки, гарантії, що їхня допомога насправді піде на користь Україні. На конгресі багато говорилось про життя українців у республіках колишнього Радянського Союзу.

Питання історії та сучасного розвитку України були предметом роботи секцій. Тут же були порушені економічні та соціальні питання, проблематика освіти, культури, науки.

Урочисте відзначення першої річниці проголошення незалежності України розпочалось у Києві покладенням вінків

Під час святкування першої річниці Дня незалежності України нерідко можна було зустріти на площах і на Хрещатику письменників. На знімку зліва Анатолій Глушак з Одеси, Петро Осадчук та Анатолій Качан з Києва.

до пам'ятника Т. Г. Шевченка. З нагоди національного свята у соборі св. Софії відправлялось урочисте богослужіння. В цей же день відбулась урочиста церемонія відкриття Києво-Могилянської академії. Делегати конгресу, гості Києва не обминули й нову експозицію у Національному історичному музеї. Хто завітає у цей день на Андріївській узвіз, напевно довго буде згадувати на імprovізовані виставки художників. Святкування першої річниці Дня незалежності України закінчилося народним віче на Софіївській площі, де виступали політичні й державні діячі України, представники різних політичних партій та делегати конгресу з діаспори.

Під час Всесвітнього форуму українців в Києві мимохіть пригадався вірш Богдана Лепкого "Журавлі". Так, українці повернулись до рідної неньки - України, так, як вертаються журавлі з вирію. Прийшли, прилетіли, щоб допомогти Україні у час, коли зводиться на власні крила.

Текст і фото (ія)

"РУСИНСЬКА" ТЕМАТИКА НА ВСЕСВІТНЬОМУ ФОРУМІ УКРАЇНЦІВ

На Всесвітньому форумі українців, який проходив від 21 по 24 серпня ц. р. у Києві, поза офіційною програмою відбулося чимало непланованих акцій, що виникли з реальної потреби зустрітись й обговорити актуальні питання сьогодення. Одною з них була і зустріч закарпатських делегатів та гостей форуму в актовому залі Інституту літератури Академії наук України 24 серпня, в якій взяло участь 52 людей з України, але й із Канади, США, Франції, Югославії та Чехо-Словаччини. Присутнім був і перший заступник представника президента України Сергій Устич.

Учасники "Закарпатського форуму", яким керував доктор філологічних наук Олекса Мишанич, обговорили різні питання, пов'язані, головним чином, з сучасними подіями в Карпатському регіоні. Проф. Юрій Балега розглянув діяльність Української Народної Ради Закарпаття, заснованої 10 березня ц. р. Про роботу закарпатоукраїнських організацій в США розповів Василь Мар-

Частина учасників "закарпатського форуму", який відбувся в Інституті літератури АН України. Другий зліва з правого боку столу голова Ради Союзу русинів-українців Чехо-Словаччини Віктор Коваль. Фото М. Мушника

кусь, в Канаді - Юрій Гвоздулич та Теодор Сидор, в Західній Європі - Кирило Митрович, в Югославії - Юліан Тамаш та Симон Сакач, в Угорщині - Омелян Русин. Актуальні проблеми життя русинів-українців у Чехо-Словаччині розглянули у своїх ви-

ступях голова СРУЧС Віктор Коваль та автор цих рядків. Цінними були виступи письменників Івана Чендея та Федора Зубанича, лікарів Степана Біляка та Оксани Ганич, мовознавців Василя Німчука та Павла Чучки, краєзнавця Павла Федака тощо.

Зворушливим був зокрема виступ голови Закарпатоукраїнського товариства політв'язнів і репресованих Василя Рогача, брата і сестру якого німецькі фашисти розстріляли 1942 р. у Києві за те, що вони боролися за самостійну Україну, а його за ту саму "провину" 1946 р. більшовики засудили на вісім років таборів суворого режиму.

Центральною темою "Закарпатського форуму" була тема "русинства", яке, як констатували виступаючі, перестало бути етнічним чи національним явищем і перетворилося у явище політичного характеру. На Закарпатті "політичний русинізм" - справа вузького кола авантюристів, що мають підтримку певного кола колишньої партійної, державної номенклатури та деяких закордонних установ і організацій.

Говорилися теж про державоправові та політичні питання на Закарпатті. Учасники зустрічі однозначно висловилися за існування Закарпаття в рамках незалежної демократичної Української держави і засудили всякі спроби відриву Закарпаття від України. Засудили теж сучасну релігійну боротьбу на Закарпатті і закликали віруючих до толерантності і співпраці, зокрема між греко-католицькою та православною церквами.

В зустрічі брали участь і деякі прихильники політичного русинізму, однак в дискусії вони не виступали.

"Закарпатський форум" був дуже актуальною і цінною зустріччю вихідців із Закарпаття, що нині живуть в різних країнах, із своїми кривними братами й сестрами на рідних землях. Всі вони однозначно привітали створення самостійної Української держави, поза якою існування Закарпаття для них немислиме. Про це свідчить і резолюція, прийнята учасниками форуму, яку нижче публікуємо.

23-го серпня в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології Академії наук України в рамках Всесвітнього форуму українців відбулося засідання секції народознавства, в роботі якої взяло участь понад п'ятдесят вчених з різних країн.

І на цьому "форумі народознавців" обговорювалося питання "русинства". Учасники ствердили, що Карпатський регіон є надзвичайно багатою скарбницею народної культури, яку слід всебічно вивчати і пропагувати, як складову частину загальноукраїнської культури. Спроби розділити цю культуру на "українську" і "русинську", а населення - на "русинів" і "українців" учасники секції однозначно засудили.

В зв'язку з тим було прийнято звернення до Президента, Верховної Ради та Уряду України, в якому є і такий пункт: "Всесвітній форум українців звертається до Президента Верховної Ради України та представника Президента в Закарпатській області з вимогою припинити на Закарпатті антиукраїнську діяльність проімперських сил, спрямовану до розколу української нації на українців і русинів, а також проти територіальної цілості Української держави".

М. М.

ЗАЯВА

учасників "Закарпатського форуму" в рамках Всесвітнього форуму українців, що відбувся 21 - 24 серпня 1992 р. у м. Києві

Зібрані в Києві 24 серпня 1992 р. делегати та гості Всесвітнього форуму українців, уродженці Закарпаття та українці-русини інших країн, пов'язані з рідним краєм предків, обговорили нинішню ситуацію на Закарпатті та долю карпатоукраїнського населення поза Україною. Приймаємо такі ствердження та схвалюємо такі пропозиції з метою їх реалізації через наші організації та установи.

1. Вітаємо першу річницю проголошення незалежності України як велике свято всього українського народу, що дочекався здійснення віковинної мрії про свою державну незалежність. Відзначаємо, що невід'ємною частиною незалежної України є і наша вужча батьківщина - Закарпаття, яке зробило гідний внесок у визвольну боротьбу та національно-державні змагання України. Ми переконані, що доля Закарпаття раз і назавжди вирішена в рамках демократичної, незалежної і соборної України.

2. Підтримуємо усі конструктивні сили та заходи державного керівництва і народу, спрямовані на побудову здорового суспільства, заможного господарства та демократичної системи, у якій будуть поважатися права людини і народів.

3. Приймаємо закордонну політику українського уряду, яка відкидає всякі територіальні претензії сусідніх держав до України та не висуває таких претензій до сусідів.

4. Зараховуємо національні меншини України, а зокрема і Закарпаття, до державотворчого поняття народу України, за якими народ-господар визнає рівні права та можливість розвитку їх культури і мови та з якими бажаємо будувати нашу спільну державу - Україну.

5. Вимагаємо від уряду України турботи і захисту українських (руських) меншин у сусідніх країнах, зокрема в Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії та країнах колишньої Югославії, де живуть наші одноплемінники, хоріння яких зв'язане із Закарпаттям.

6. Засуджуємо новочасне політичне русинство, інспіроване ворожими Україні елементами у старій більшовицькій та імперській структурі і підтримуване ревізійністськими колами колишніх володарів Закарпаття. На цьому кон'юнктурному явищі спекулюють місцеві амбітні одиниці з рецидивами реакційного русофільства мадярофільства, доходючи до крайніх виявів українофобії.

7. Відзначаємо факт, що з цими антинародними і антидержавними силами співпрацюють деякі кола національних меншин на Закарпатті, вносячи цим фермент у можливі міжнаціональні конфлікти. Ми вправі очікувати, що 22 % національних меншин будуть респектувати право 78 % українського населення, народу-господаря цієї землі.

8. Вітаємо утворення Української Народної Ради Закарпаття, яка відроджує світлі традиції Першої Центральної Української (Руської) Народної Ради Підкарпатської Русі, що у 1919 - 1939 рр. була центральним координаційним органом українського життя Закарпаття. Очікуємо, що УНРЗ - об'єднання демократичних громадсько-політичних організацій - відіграє позитивну роль в організації та розвитку всіх творчих сил Закарпаття для його розбудови і всебічного розвитку. Очікуємо, що національні меншини Закарпаття знайдуть спільну платформу співпраці з УНРЗ. Закликаємо закарпатських українців-русинів в інших країнах співпрацювати з УНРЗ, а керівництво Ради всіляко співпрацювати і допомагати нашим діаспорним країанам.

9. Важливою є співпраця та систематичні зв'язки в галузі культури, науки, освіти, художньої самодіяльності. Закарпаття повинно взяти ініціативу та вести перед у зміцненні культурних зв'язків із закордонними країнами. Очікуємо нових творчих ініціатив та планової діяльності в цьому напрямі від закарпатського обласного товариства "Україна". Вітаємо ініціативу проведення другої міжнародної наукової конференції в Ужгороді "Культура українських Карпат: традиції і сучасність" у серпні 1993 р. Слід звернути більшу увагу на регіональні карпатознавчі дослідження і публікації.

10. Вважаємо доцільним підготувати і видати збірник "Закарпатська Україна" у якому зібрати основні джерела з історії краю, що задокументовують його українську ментальність і боротьбу за українську державність.

11. З турботою оцінюємо релігійне становище на Закарпатті, підходимо до нього з позицій міжрелігійної толерантності, повної свободи релігії і сумління. Вважаємо, що закарпатські православні повинні підтримати незалежницьку лінію в українському православ'ї, звільнитися з-під московської зверхності і створити власну автокефалію. Разом з тим, греко-католики, серед яких на Закарпатті українці станов-

лять 95 %, повинні включитися в єдину помісну українську Греко-Католицьку Церкву, очолену патріархатом, відкидаючи тенденції до церковного сепаратизму.

12. Теперішню політичну й економічну ситуацію вважаємо переходною і такою, що не відповідає сьгоднішнім інтересам краю. Всі творчі сили Закарпаття повинні прагнути до її оздоровлення й оволення в дусі демократії і на принципах правової держави, яку будуємо і маємо респектувати. Треба сконцентрувати всі поступові і демократичні сили Закарпаття, насамперед українські, щоб шляхом демократичних виборів і розумних коаліцій Закарпаття мало кращих і більш відповідальних представників у парламенті України, в обласній і місцевих радах та державній адміністрації. Народ Закарпаття заслуговує, щоб мати таких речників, які поведуть його до кращого життя і працюватимуть для кращого суспільства.

13. На Всесвітньому форумі українців, як і в інших виступах керівників України не згадується боротьба українців Закарпаття за Українську державу, хоча всьому світу відомо, що в 1938 - 1939 рр. закарпатці створили українську державу - Карпатську Україну, мали свого президента А. Волошина, закатованого КДБ в московських тюрмах. Ми просимо Президента і Уряд України, всіх культурних і громадських діячів України враховувати у своїх виступах ці загальновідомі факти, як також потреби і проблеми діаспори з нашого краю.

Юрій Балєга, Юрій Бадзьо, Олекса Мишаним, Василь Маркусь, Кирило Митрович, Теодор Сидор та 46 дальших підписів. За чехословацьких українців "Заяву" підписали Віктор Коваль та Микола Мушинка.

О. Рудловчак

ЗАПОВІТ ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА

54 роки мав Олександр Духнович, коли написав свій заповіт. Копія цього заповіту збереглася у колишньому луганському міському архіві, який зараз належить Державному окружному архіву. Цей документ до цього часу не публікувався і не був введений у науковий обіг. Хоча би в науковій літературі нам не прийшлося з ним зустрітись. Тому вважаємо доцільним його опублікувати. Щоправда, в заповіті Духновича відбиті передусім його родинні емоції, проте вони, як також інші дані testamentу докреслюють гуманні риси особистості Будителя, створюють образ родини Духновичів у період написання заповіту і додатків до нього. Ці точні дані про рідню Духновича мають певне значення для дослідників, бо саме у цій сфері введено ряд неточностей у науковий обіг. Деякі з них торкнулись і моїх робіт.

Найбільш широку картину родини Духновичів подав обізнаний дослідник

Духновича Николай Бєскід у своїй роботі "Духновичі", яка вийшла в Америці (Гомстед, Па, 1934). Проте немало даних цієї роботи помилкові. Зараз, за даними testamentу, можна деякі з них виправити.

II. Бєскід правильно твердить, що пережили Духновича дві наймолодші його сестри. Цей дослідник називає їх: Анна і Терезія. Духнович же у своєму testamentі згадує Софію та, як і Бєскід, Терезію. Може, Софія мала два імені, що було частим явищем у нас, і Бєскід знав лише одне з них. Проте дані помилки у Бєскіда не дуже підтверджують таке пояснення. Бєскід твердить, що Терезія була дружиною Федора Баранковича. А правда така, як свідчить про це testament, що дружиною Федора Баранковича (1817 - 1883), священника села Андрийова на Моквиці, була не Терезія, а Софія. Терезія же, за даними заповіту, була дружиною Мироніяча. Отже, дві племінниці Духновича, Марія і Анна, були дівчатами не Терезії, як це наводить Бєскід, а Софії. За testamentом можна сушити, що у Мироніяча були два сини. Бєскід же твердить, що з них двох наймолодших сестер Духновича лише одна мала дітей. Друга була бездітною. Як другого зятя Духновича Бєскід наводить Йосифа Давидовича. Прізвище Давидович у

тестамента не знаходимо. Зараз у світлі заповіді не може бути сумнівів щодо найближчої рідні Духовича у часі написання testamentу: дві сестри - Софія Баранкович і Терезія Мирошнай, дві племінниці - Марія і Анна Баранкович, яких виховав Духович у себе в Пряшіві, два племінники - Михайло і Андрій Мирошнай. Невідомо, чому ближчими були для нього діти Баранкович, ніж діти Мирошнай і чому поміняв згодом Духович у додатках до заповіді свої розпорядження щодо цих двох племінників.

Проте вищезгаданими не вичернується перелік найближчої рідні Духовича у часі написання testamentу. Був у той час в Духовича ще дальший племінник - син його старшої сестри Зузани, Георгій Невицький - молодший. Виховала його мати Духовича, тому що Зузана померла у 1829 році. Після смерті батька - Георгія Невицького - старшого (1854), Духович був цьому племіннику за батька. Отже, і цей племінник - реально постать родини Духовичів, про нього знаходимо у науковій літературі точні дані. Дивно, однак, чому не згадує Духович цього племінника у testamentі, знаходимо його лише у додатках, адже Духович з Невицькими був у дружніх зносинах, любов до них Духович носив у серці до гробової дошки. Відсутність цього племінника у заповіді можна, мабуть, пояснити тим, що він у даний час був вже забезпеченим матеріально, будучи юристом, маючи добру службу, не потребував допомоги Духовича. Може, сам відмовився від спадщини з боку вуйка. Згодом, у 1859 році, він одружився, у 1864 році, коли Духович, вже у тяжкій, передсмертній хворобі, писав другий додаток до testamentу. Георгій Невицький вже мав сина Олександра, названого так на честь Духовича. Цього малого Олександра, внука любимої сестри, Духович увів у склад своїх спадкоємців через посередництво другого додатку. Зробив, очевидно, ще більше, ніж наведено в цьому додатку. Виконавець заповіді Георгій Шоттес у своїх нотатках про його реалізацію згадує про окрему оцілку книжку, яку залишив Духович на прізвисько малого Олександра.

Знаменно, що нащадки цієї галузі сім'ї Духовичів, чи топліше - Невицьких, живуть на Закарпатті, з гордістю визнають

свою спорідненість з Будителем, збирали і збирають відомості про своїх пращурів.

Про Федора Баранковича є відомості у нєматизмах Пряшівської єпархії, але про Мирошнай не вдалося знайти даних.

Характерно для Духовича, що він у своєму заповіді пам'ятав також про своїх улюблених коней, які возили його по розбитих шляхах Снина, Шарина. Землінина, особливо по Маковиці, намагався забезпечити для них чесного і порядного хазяїна. Знаменно й те, що Духович справді бажав лежати в землі, на шпитарі, але був готовий відкоритися церковній регулі, за якою місцем його вічного відпочинку стала теша, холодна крипта під Пряшівським кафедральним храмом, куди немає доступу для його папувальників, які б з радістю поклали квітку на могилу будителя. Цікаво, що єпископ Гагалець, який пережив Духовича на десять років, лежить на пряшівському шпитарі, а не в крипті.

Духович оголосив свій заповіт восени 1857 року. Напрошується питання, що спонукало його в розквіт життєвих сил написати testament? Адже майже в той день, коли він поставив дату на свій заповіт (18 жовтня 1857 року), пошта принесла йому ситальний вишук "Народної педагогії" з Львова: у листі від 22 жовтня Духович підтвердив Якову Головацькому, який здійснив не випадно, отримання квіти, писав йому, що постійно зайнятий різними справами. Покаржився при тому: "В мене лише одна рука шпире, а вона вже не достатня. Віден і вночі труждаюся для нещасних, і нема та нема радості". Можна гадати, що це "тема та нема радості", те, що справи народні котилися у прірву, те, що мінючий абсолютизм тримав за горло, те, що майбутність губилася в імлі, все це родило безнадю. А ледути тілесні вже давно мучили Будителя. Без падіння життя було важко людині, для якої жити означало боротьбу і бачити перед собою перспективи боротьби і роботи. Цього зараз не було і здавалось, що й не буде. Думка про смерть постукала у хагу Будителя. Що ця думка сприймалася серйозно, про це свідчить той факт, що Духович приступив до ліквідування своєї бібліотеки, своєї радості, як виразився у листі до свого друга: став готувати для здачі в безпечне місце свої рукописи. "Фундаційний акт".

тобто акт дарування частини бібліотеки Краснобрідському монастирю, датований 1/13 червня 1859 року, а Комісія Львівського Народного дому підтвердила отримання рукописів, книжок та інших предметів у листі від 26 серпня/7 вересня 1859 року. Кінчалась суворі, темні 50-і роки, коли уряд приступив навіть до скасування азбуки, і Духновичу здавалось, що близько вже й кінця його життя. Тому, чекаючи гостю з кошою, написав заповіт і впорядкував інші життєві справи.

Во ім'я триєдиного Бога. Амінь.

“Людина не знає свого дня” (Еккл. 9), а також: “Пам'ятай, що смерть не запізнюється” (Еккл. 14), а також: “Гувайте, бо не знаєте, в якій годині Господь ваш прийде” (Мат. 24). Виходячи із цього певного принципу:

Я, Олександр, син Василя і внак Дмитрія Духновича, народжений дня 24 квітня 1803 року на парафії Тополя в Землянському комітаті королівства Угорщини, тепер капілік Пряшівської кафедральної церкви, в цей час, дякуючи Всевишньому Богу, як душевно, так і тілесно здоровий, а втім, тому що дні мого життя вже підраховані і жодна людина не знаходиться далеко від кінця, а роки швидко проходять, стосовно свого скромного майна роблю такий заповіт:

I. Я, власне, бажав би, щоб моє тіло, зайвий тваринний роздвоїлося, було поховане в землі, на спільному цвинтарі, однак, в цьому хай буде воля Пана Колег моїх, які нехай поховать мене, де будуть вважати за найкраще, та без всякої пишності, дуже просто, як звикли хоронити бідних людей, тому що я завжди несправді зайві урочистості.

II. На похорон збираю собі певну суму, яка знаходиться на окремій опадній книжці, таким чином, якщо залишиться щось після загальноприйнятих звичаїв, нехай поступить в єпархіяльні фонди, яким я зобов'язаний заповісти; у протилежному разі, якщо б цього не вистачило, тоді панюнна Консульторія, взявши ласкаво до уваги мої старання в адміністрації, нехай зводити справедливо виділити з мого надбавля. Капітульний фонд, здається, я вже задовільнив.

Але смерть барилася, обставини змінилися, у 1862 році, в zenіті своєї громадської активності, будівничої та національно-будителівської діяльності Духнович написав перший додаток до свого заповіту, а перед смертю, у 1864 році - другий. Тестамент і додатки до нього були написані латинською мовою. Друкуємо їх нижче у перекладі ужгородського дослідника і перекладача доцента Юрія Михайловича Сака.

* * *

III. Ніхто нехай не сторожить бездушне тіло і після похорону нехай не влаштується ніяка гостина, краще нехай буде видано, на превеликий жаль приятеля, замість гостини, 20 флорентів дякам Кафедральної Церкви, жебракам же 10 флорентів. Дзвонити вистарчить по четвертій годині три рази в день. Пани Колеги, Брати (члени) та друзі нехай поховать мене дуже скромно.

IV. Пан пряшівський греко-католицький Парох, якого я широ прошу, нехай буде виконавцем цього заповіту, однак, якщо б він був відсутній або відмовився виконати цей останній обов'язок, тоді його заступник або помічник, якому за цю службу заповідано і дарую хламиду (короткий плащ) з червоними смугами, одну шмиду, одне церковне пасльо, одну шапку та одну вихову митру з золотими бинтами.

V. Із мого заощадження нехай буде вибрано 50 флорентів для постійної фундації при кафедральному храмі, із цієї основної суми, прошу, щоб за мною щорічно відправлялась одна Б(ожественна) Літургія.

Виконавши так загальноприйняті звичаї, своїм певним майном розпоряджаюсь так:

По-перше: Не маю золота і срібла, але що маю і що я придбав, спадкоємцями цього є:

a/ у рівних долях Марія та Анна Баранковичі, дочки моєї сестри Софії Духнович, замужньої за Федором Баранковичем, або якщо б яка з них за Божим велінням мене смертю випередила, нехай спадкоємницею буде друга, яка залишиться в живих, або їх мати чи батько;

б/ Михайло Мירוшнай, син моєї сестри Терезії, або, власне, його батько чи мати;

ц/ та особа, яка востаннє буде біля мене як домогосподарка і виконуватиме останні служби біля умираючого. - Нехай ти будеш спадкоємцями невеликого майна в такий спосіб:

По-друге: Щоб Михайло Мירוшнай, або його батько чи мати, дістав, крім речей, переданих виконавцеві заповіту, - весь мій еспірний і перший озяг, тобто все те, що стосується покриття теля, зараховуючи сюди халати та стрічки (макрони рупшики).

По-третє: Домогосподарка, або то буде родичка, або чужа, яка буде мене обслуговувати в день стражданія, нехай дістане кухню, комору з продуктами та все, що знайдеться в коморі з харчових припасів, все це з однією посудною виною, якщо буде, і якщо тільки сама захоче, із цього добровільно дасть моїм племінницям.

Та сама особа дістає мої подушки. Нехай їй будуть витані, згідно її власного вибору, одна срібна ложка, одна виделка і ніж, столовий обрус, три чашки з двома мисечками і шість салфеток, нехай забере собі також один портрет із тих, що висять на стіні, який вона любила.

По-четверте: Все інше надбання нехай поділять між собою порівню мої племінниці, Марія та Анна Баранковичі, або, як було сказано, яка залишиться в живих. Я, власне, бажав би, щоб поділили між собою по-дружньому, без суперечок, наскільки можна, цю скромну еспірину, а якщо це неможливо, тоді нехай поділять між ними Пап Віколавцеві testamentу, згідно свого найкращого розсуду, або жеребкуванням, щоб нічого не продавалось, з аукциону, і ці племінниці повинні бути задоволені таким розподілом, щоб моє благословення залишилось на них.

Одначе я прошу і умоляю моїх племінниць, щоб пам'ятали мене після смерті, як і я пам'ятаю їх в цьому житті, приймаючи їх під свою ласку, щоб їх виховати у страху перед Господом; нехай пам'ятають мою науку, нехай живуть у страху перед Господом, завжди поважаючи чесноту і людяність, бо "не бідний той, хто Бога любить і боїться Його!". - Зокрема нехай пам'ятають тих осіб, які були готові мені помагати у найбільшій потребі, нехай

гідно і справедливо з ними розраховуються, бо ж ті є найкращі друзі, які роблять помираючому останній почет. Насправді, нехай дуже поважають доброту своєї виховательки Аннеси Трібуні, бо так, що відвідувати будуть її у старості, якщо залишиться у живих, або, після її смерті, священними моєттвами, бо її воли зобов'язані своїм моральним існуванням більше, ніж рідній матері.

Такий мій заповіт, ніколи я добре заповів, я бажав якнайкраще заповісти, пробачте, дорогі спадкоємці, що вам від мене більше не дісталось, ви ж знаєте, що я нічого даремно не розтратив, будьте ним задоволені, тому що я більше не мав і не залишаво вам більше, крім свого благовисловення, яким Господь Бог вас дуже щедро наділять.

І, розподіливши так свій земний дім, на коштинах моєго Бога Творця і Спасителя, щоб зволни прийняти моє бісну душу і був доброзичливим та милосердним у той судний день, коли прийде судити людський рід у небесному світі, Господи Боже, змилосердися над моєю душею в день Суду.

Нарешті уклібно прошу свого Пана Настоятеля!, також моїх шановних Колег Капеланів і весь шановний євельський і чернечий Клір обидвох Стархві, і всіх служителів та помічників церкви, друзів життя, щоб пожалували мене і мою хворобу. Покірно прошу вас, браття і друзі життя, пошліть крикучу молитву, і якщо маєте щось проти мене недоброго, пробачте мені і Отцю, Небесний хай пробачить вам ваші гріхи. Змилосердяться наді мною, мої приятелі. Я вже стою перед третім судилом, віддаючи звіт за свої провини, і скоріше чи пізніше її ви прийдете судити, вірю, тут же ми побачимось вічнати. Хай дасть милосервня Батько, щоб ми стояли разом на правому боці, щоб нікого з нас він не помстиві нашою. Бувайте здорові, найкращі брати і колеги. Бог який дає нагороду, хай вам виши ородить за всі ваші доброты, які ви дали мені у цьому житті; востаннє підую вас, хай завжди буде з вами Божа ласка - прощайте, прощайте, прощайте! - любіть мене і після смерті, нікдуйтеся про моїх племінниць і близьких, і Бог вам щиро віддячить при воскресінні життя. Аминь.

Я написав і підписав. У Прішєві, дня вісімнадцятого місяця жовтня року Господа тисяча вісімсот п'ятдесят сьомого, Олександр Духнович, в. р., прішєвський канонік.

Хай буде благословенне ім'я Господа віднині і довіку.

Додаток до попереднього заповіту.

У зв'язку з тим, що обставили трохи змінилися, я вважаю за доцільне змінити окремі пункти цього заповіту, а саме, так:

1. Другий пункт заповіту так зміється:

"Щоб один, там же згаданий, вивів це Михайло, але Андрій Митрошай, дик у Біловожі, або його дружина, а Михайло тільки у гоку шпалку, якщо б ді одиця несподівано померли. Однак, з цього виду свіданням являються дві і одиця, наприклад, реверенді та дімаря, як нехай будуть віддані свідкованим племінницям Марії та Анні Баранкович, або їх батькам.

2. Під третім пунктом розуміється тільки Агнеса Трібуш, яка і цілком пошкоджена, а дуже бідна; цей заповіт стосується тільки її, а якщо б вона відійшла і, випадково, померла, би інші домогосподарка, ця візьме тільки свій вирібток з доброзичливості племінниця. - До цього відноситься також шпалка горюда та поли, які належать також Агнесі Трібуш так, щоб поділялися племінницям.

3. Виконавцем заповіту залишається Парох, або його помічник, одначе, якщо тут буде з тої на одній приїжді Пан Антоній Рубій, у такому випадку прошу якомусь виконавцем заповіту; нехай він візьме собі на пам'ять одну картину, яку захоче.

Я написав цей додаток до заповіту дня 17 лютого 1862 року, Олександр Духнович, в. р., прішєвський канонік.

Ми, нижче підписані, доцільно зібрані виконавцями цього Паном Олександром Духновичем, каноніком, щоб підписати це писемо, в якому він од одержав остаточно волю, отже, ми свідками цього дня, як зібрані з цього метою свідки, разом присутні, охоче підписали це писемо, як закінчий заповіт. У Прішєві дня 23-го лютого 1862 р.

Антоній Рубій, в. р., секретар апеляційного суду і помісний ординарний нотаріус Шарієвського комітату; Степан Ковалюк, в. р., ординарний адвокат Шарієвського комітату; Йосип Белецій, в. р., присяжний Шарієвського комітату; Віктор Ладомірський, в. р., офіційний архіваріус Прішєвської єпархії; Емілій Янович, в. р., лікар-ветеринар; Йосип Ройкович, в. р.; Франціск Душек, в. р., збирач податків.

Віродно підтверджую, що ця копія співпадає з своїм оригіналом в усіх пунктах і доцільних.

У Прішєві, дня 14-го грудня 1867 р.
Петро Ширинла, консісторський нотаріус.

Малий додаток до заповіту, укладеного в 1857 та 1862 рр.

1. Заповіт з додатком у першій редакції залишається дійсним, за винятком:

2. Щодо коней та екшажа, про які не було ніякого заповіту, розпоряджаюсь так: щоб мої коні, в яких я мав вітку, були продані на чесне місце, так само віз і хомут; гроші, виручені за це, нехай будуть поділені на три рівні частини, з яких дві частини нехай дістануть дві племінниці-свідковані, Марія та Анна Баранкович, а одну тобто третю ринку частину, нехай прийме мій племінник, Олександр Певницький, сін Георгій Певницький; однак ця частина буде покладена на опіку, кудижко як основна сума, що послужить дої сина, а іно з тим, як про це його батько розпорядиться. Однак, якби Георгій Певницький, тепер суддя, явля в Собранні, побажав, йому самому можна буде коней залишити для себе, а племінницям виплатити їх частини, задоволяючи також свого сина.

3. На мою думку, в заповіті моя домогосподарка Агнеса Трібуш має всю комору з предуктами; оскільки не за нею повністю зберігається все, що стосується кухні та столу, належить їй, своїм синам віднести і живі тварини, які належать до кухні, наприклад, порося та, відгодюючи тут і все, що заходиться в город.

4. Фундації ж такі:

1. Згідно заповітного розподілу для каїтуального фонду - 50 флоренів, а одну Боже-спесну Літургію

2. Цивільним за гроби - двадцять флоренів.

3. Фонду вдови, - десять флоренів.

4. Для фонду семінарії - п'ять флоренів.

5. Для фонду вівродстудійників - вісім флоренів.

6. Кафедралий церкві я вже передо шість убрانی, а церкві з бідного доцільно я направив ба і го убрانی. Зрештою, здається мені, що у заповіті було залишено для бідних вісім флоренів, у гоку розуміється думкою, для якого поєднувати все, що залишилося з суми на похорон.

У Прішєві, дня 23-го лютого 1864 р.

О. Духнович, в. р., перелік нами всіма, разом присутніми свідками: Михайло Молчаній, в. р., Йосип Рубій, в. р., Йосип Желваї, в. р., Віктор Ладомірський, в. р., Іван Гірняк, в. р.

Віродно підтверджую, що ця копія в усьому точно відповідає своєму оригіналові.

У Прішєві, дня 14-го грудня 1867 р. Петро Ширинла, юр. нотаріус консісторії.

ДОСТОЙНИЙ ПАМ'ЯТНИК ДОЧКИ БАТЬКОВІ

Дванадцятий том "Творів" В. Гренджі-Донського¹

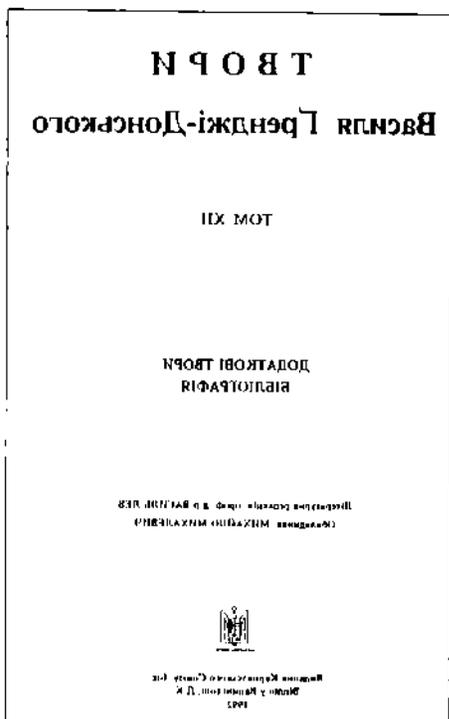
Дванадцять томів "Творів" Василя Гренджі-Донського (1897-1947), це мабуть, найвизначніше видання закарпатоукраїнської літератури за всю її історію. Ніхто із закарпатоукраїнських письменників від найдавніших часів до сучасності не мав такої великої кількості томів збірного видання своїх творів. Та справа тут не лише у кількості, але, перш за все, у якості видання та його актуальності для сучасних умов, коли здійснилися або здійснюються ідеали, за які Гренджа-Донський ціле життя боровся.

Василя Гренджу-Донського без перебільшення можна назвати найвизначнішим письменником Закарпаття. Він був і поетом, і прозаїком, і драматургом, і публіцистом, і літературним критиком, і фольклористом, і громадським діячем. А в кожній з цих ділянок за ним залишилася помітний слід, який і досі чекає на свого дослідника.

Вже на початку 20-их років він перейшов від "карпаторусинізму" на українські позиції і фонетичний правопис. Характерно, що свою публіцистичну кар'єру на Закарпатті він розпочав як редактор г. "Русин" (1920) і закінчив редактором г. "Українське слово" (1938). Він був першим закарпатським письменником, який нав'язав безпосередні стосунки з журналами і видавництвами Східної України, де опублікував свої кращі поетичні збірки. Отаким чином, його літературна творчість вийшла за рамки Закарпаття і стала надбанням загальноукраїнської літератури. Українською літературною мовою та фонетичним правописом він видавав і літературно-громадський журнали "Наша земля" та "Слово" (останній як літературний додаток "Українського слова"). В. Гренджа-Донський стояв біля коліски Карпатської України, за що зазнав неабияких переслідувань і репресій з боку угорської влади. Від 1940 року аж до смерті у 1974 р. життя В. Гренджі-

Донського було пов'язане з Братиславою.

Нова комуністична влада Чехо-Словаччини (за вказівкою з Москви) вороже поставилася до В. Гренджі-Донського, незважаючи на те, що із соціального боку основна його літературна спадщина 20-30 років була "пролетарською". Гренджі-Донському не могли вибачити виразну національну спрямованість його діяльності та літературної творчості, яка аж ніяк не відповідала канонам "пролетарського інтернаціоналізму". У прашаській українській пресі його було названо буржуазним націоналістом, який ніби "втік перед владою робітничого класу із Радянської України, знайшов своє місце (в Братиславі - М. М.), де була йому дана можливість надалі розвивати єдність українського трудового народу зі словацьким трудовим народом"

1 Твори Василя Гренджі-Донського. Том XII. Додатковий творів. Бібліографія. Зібрання і впорядкувала Зірка Гренджа-Донська. Літературна редакція: проф. д-р Василь Лев. Видання Карпатського Союзу, Вашингтон, 1992. 562 стор.

(“Дружно вперед. 1982, ч. 9, с. 3). Після такої характеристики (в якій не важко спостерегти почерк радянського НКВД) Гренджу-Донського на довгий час було вилучено з літературного процесу чехословацьких українців, до якого він повністю вступив лише накоротко в другій половині 60-их років.

Ще гірше поставилися до нього на рідній Закарпатській Україні. Там творчість В. Гренджі-Донського дочекалася загального визнання лише після його смерті, в період перебудови і гласності, а перший одностомник його вибраних творів появився в Ужгороді лише у 1991 році, заслугою його земляка О. Мишанича. В тому ж 1991 р. в Ужгороді було урочисто відкрито меморіальну дошку на будинку де жив і працював В. Гренджа-Донський.

На отакому фоні 12 томів “Творів” В. Гренджі-Донського, виданих в США, - справжнє чудо. І це “чудо” здійснив не колектив співробітників якогось наукового інституту, а одна людина - рідна дочка В. Гренджі-Донського Зірка, в основному, на свої власні кошти та на пожертви вузького кола людей, зокрема вашингтонського відділу Карпатського союзу, який є видавцем “Творів”. По суті, упорядниця сама збирала пожертви на видання, зробила вибір матеріалів, власноручно набрала на друкарській машині всі твори свого батька (крім тих, що перевидано фотодруком), сама провела складну коректуру, сама покрила всі кошти друку і прекрасної оправи (в штучній шкірі) сама розіслала видання у визначні бібліотеки, установи та нечисленним індивідуальним передплатникам. Про якийсь прибуток від видання не може бути й мови тим більше, що воно виходить дуже низьким тиражем - 400 примірників. Отже, 12-томник вже зараз - бібліографічна рідкість.

А все ж таки без колективу співробітників у діяспорі та в Україні сама упорядниця навряд чи би справилася з таким складним завданням. У вступі до 12 тому вона поименно наводить 40 людей, які безкорисно допомагали їй здійснити свій замір, що є і справді героїчним вчинком і проявом справжньої любові дочки до свого батька.

Слід підкреслити, що у 12-томник потрапили лише художньо зрілі твори, які

не втратили своєї ваги і по сей день. Художньо слабі твори (зокрема із браτισлавського післявоєнного періоду, коли поет, намагаючись пробитися на сторінки преси, писав у дусі модного тоді “соціалістичного реалізму”) у видання не потрапили.

12-ий том “Творів” В. Гренджі-Донського мав бути завершальним, але як довідуємось із вступу, на ньому видання не припиниться, бо появляються все нові й нові матеріали, які буде опубліковано в дальших томах (при наявності відповідних коштів).

Зміст 12-го тому розподілено до трьох розділів. В першому подано т. зв. **“додаткові твори”**, тобто твори, виявлені вже після виходу у світ томів з відповідними матеріалами. А є їх не мало: 95 поезій, чотири оповідання, 49 публіцистичних статей, три доповіді та 47 статей про автора та рецензій на його твори. Ці матеріали охоплюють більшу половину книжки (300 сторінок). Упорядковано їх за хронологічним принципом.

З поезій найцікавішою є поема **“Князь Латорець”** з 1922 р. - прототип пізнішої поеми “Князь Лаборець”. Дуже цінними є революційно-патріотичні вірші, публіковані у пресі 20-их років, в яких автор закликає до визволення України з московських кайданів. У вірші “Наш прапор” (прочитаному на Маланчиному вечорі в Ужгороді 1925 р.) він закликає український народ згуртуватися під синьо-жовтим прапором:

За прапор наш ми страдали,
Проливали свою кров.
І тепер би ми віддали
Синьо-жовту хоругву?
Ні! Ніколи! Скорше вмерти,
Ніж віддати наш прапор!
Це значило б: все то стерти,
За що бились з давніх пор.
Це значило б: знов упасти
У неволю, в рабський світ.

Тим, які б хотили об'єднати Україну з Росією у “могутній Радянській державі” під прапором комунізму або колишньої монархії, поет з гнівом відповідає:

Що?! З Москви... Червоний? Білий?
Або давній триколюр?
Божевільно! То недоля,
То насильство і терор!
Там ворони очі клюють.

Гниють трупи у багні.

О, нещасний мій народі.

Чи ти встанеш, або ні?!

До нового світла ставлять поета і вірші, присвячені Т. Г. Масарикові, А. Волошину, Ю. Брацдайку, Зореславу, Вітезславу Незвалу.

Не можна без хвилювання читати вірша-заповіту, написаного у тичівській в'язниці 21 березня 1939 р. Очікуючи виroku смерті, поет звертався до коханої дружини отаким тестаментом:

Коли наспіє вістка та,

Що я вже не живу,

Сховай мій тризуб золотий

І шапку січову.

Мою могилу відшукай

І на хресті прибий,

Та знай: за справу згинув я.

За мною сліз не лий!

Коли могили не знайдеш,

Спали все на вогні

І попіл тризуба святий

До Тиси вкинь мені...

А ось як відгукнувся В. Гренджа-Донський на смерть Сталіна 1953 р.:

Не нам сьогодні сумувати.

Нема за ким, нема чого.

Носив ягнята вовк зубатий.

Нарешті понесли його.

Помер, туди йому й дорога.

Плачу не чуть нізвідкіля...

Хіба ж гукнем за ним з порога:

"Нехай тобою б'є земля!" -

Гукнем за ним от це лишень:

"Нехай земля трясє тобою

Бодай дванадцять раз за день!..."

Треба було мати неабияку громадську мужність, щоб в Братиславі - столиці "соціалістичної" Словаччини, в часі найбільшого славословлення "вождя світового пролетаріату", коли в усьому т. зв. "соціалістичному таборі" було виголошено загальний траур, а в пресі друкувалися і по радію передавалися сотні жалібних віршів, поем, кантат і симфоній - написати отакі слова.

Таж якби цього вірша виявили органи безпеки, автора чекало би неминуче багаторічне ув'язнення, з якого він навряд чи б повернувся. Більше того, в часі смерті Сталіна значна частина (якщо не більшість) населення і під впливом за-

гальної психози і пропаганди справді вірила, що Сталін, який переміг Гітлера, виведе народи у "щасливе майбутнє". Гренджа-Донський, будучи добре обізнаний з радянською дійсністю, не мав такої віри. Він знав, що сталінський лад повинен бути засуджений і вільну Україну можна побудувати лише на розвалинах комуністичної імперії. В цьому відношенні він випередив і Хрущова, і Горбачова, і Кравчука. Його вірш "Помер" є, здається єдиним "анти-сталінським" віршем в тогочасній українській літературі Чехо-Словаччини.

Та пильному оку органів державної безпеки його погляди не уникли. Саме тоді йому було заборонено друкуватися в пражській українській пресі. На цю заборону поет відповів:

На пражський Парнас мене вже не пускають.

Це партія так?... З ідеологічних?...

Та ні! Це пражівчани¹ того не бажать.

Я ж конкуренція!.. Чи не комічно?

В 1969 р. поет вперше в житті побував у столиці України. На цю подію він відгукнувся віршем "Золотоверхій Києві", в якому висловив своє захоплення історичними пам'ятками цього міста. Біля пам'ятника Богдану Хмельницькому йому

Пригадалися Україні рани.

Яка не раз горіла у вогні...

Більшість нововиявлених віршів Гренджі-Донського взята з рукописної спадщини поета. У 12-ому томі вони друкуються вперше, проливають нове світло на його поетичний доробок. Нові твори опубліковано і в підрозділі "Поезія для дітей".

Всі чотири оповідання (с. 71-116) в підрозділі "Проза" відносяться до 20-30-их років. Це, в основному, автобіографічні оповідання, написані на основі реальних фактів. Три з них друкувалися в рідкісних виданнях 30-их років четверте "Марія Підверецька" - повністю публікується вперше.

Мабуть, найціннішим підрозділом першої частини є "Публіцистика" (с. 130-212). Це статті, публіковані на сторінках "Свободи", "Русина", "Українського слова", "Слова" та "Нової сво-

¹ Під "пражівчанами" поет розумів парліянтів верхівку м. Праги.

боди" - від 1922 по 1939 рік. Переважають статті на політичні теми, в яких автор критикує уряд Чехо-Словаччини за невиконання основних пунктів Сен-Жерменського та інших міжнародних договорів по відношенні до Закарпатської України, виступає проти реакційного москвофільства, порушує економічні, соціальні, національні та релігійні питання. І, перш за все, пише про мовну боротьбу. Ці статті актуальні і в наш час, коли після 50-70-річної перерви, ці питання знов виступають на порядок дня, як ніби зовсім нові питання, спричинені "радянською дійсністю".

Особливо цікавими є статті про різні збори, конгреси, мітинги в містах і селах Закарпаття та прийняті на них резолюції, петиції та звернення, автором яких був часто сам Гренджа-Донський. Наприклад, в резолюції Конгресу народної молоді Підкарпаття від 7 липня 1929 р., в якому брало участь майже дві тисячі делегатів із всіх сіл і міст Закарпаття є і такі пункти:

- *З'їзд народовецької молоді взиває членів Краєного заступництва, щоби в бюджеті на наступний рік була вложена сума 2 500 000 Кч на заснування нашого університету в Ужгороді;*

- *Жадаємо, щоби влада перенесла Українську господарську академію з Подебрад до Ужгороду і тим причинилася до розвитку нашої культури та допомогла нашим студентам, котрі через матеріальне положення не можуть студіювати в історичних землях;*

- *Жадаємо, щоби усі уряди і школи на Підкарпатті респектували наш народний гімн і наш синьо-жовтий прапор;*

- *Підкарпатська українська національно свідомо молоді як найостріше протестує проти двояких-ірояких граматик і задля зліквідування хаосу вимагає, щоби замість уживаних правописів заведено фонетику так у школах, як і в урядах (с. 147-148).*

В резолюції установчих зборів краєвої організації Українського соціалістичного вчителства із 7 листопада 1932 р. читаємо:

- *Збори вимагають, щоби нас не називали неправильно назвою "русин" чи "карпаторос", але щоби називали нас нашою правильною назвою великого українського народу;*

- *Збори вимагають заведення до всіх урядів на території автономного Підкарпаття нашої рідної української мови (с. 155).*

В репортажі про маніфестаційні збори в справі шкільних книг (червень 1937 р.), що в них взяло участь 1 700 делегатів, В. Гренджа-Донський писав про "хаос, який панує у нашому шкільництві", вказав "на потребу заведення єдності, одностайності до наших шкіл, що можна досягнути лише так, коли викладовою мовою стане виключно українська мова" (с. 189). "Ця мова, - писав він, - є нашим найдорожчим національним скарбом і ми не можемо терпіти її усунення і калічення в наших школах" (с. 189).

Із публіцистичних статей В. Гренджа-Донського довідуємось, що він вже у 20-30 роках подав урядові ЧСР конкретні проекти на організацію скотарських кооперативів на Верховині, заснування сільськогосподарської фахової школи, туристичних організацій, професійного українського театру на Закарпатті та театральної школи, української радіостудії в Ужгороді. Вже тоді він організував літні табори Пласту, боровся за заснування Спілки українських письменників та журналістів Підкарпаття тощо.

Дуже цінними є його статті про діяльність "Просвіти", рецензії на вистави Земського театру Підкарпатської Русі, звіти про святкування річниці народження Т. Г. Шевченка, сольветки про окремих діячів Закарпаття (А. Волошина, М. Брацайка, С. Черкасенка, Марію Корцуб, Андрія Кістя та інших).

В 12 томі подано і передрук "Автобіографії" В. Гренджа-Донського із збірки "Тернові квіти полонин" (Харків 1928) та архівні спогади "На чужині" з 1952 р. з підзаголовком "Гіркий хліб". До останнього матеріалу редакція долучила примітку: "Невідомо, з якої нагоди і для кого був цей спогад написаний" (с. 225). Відповідь на це пиізання дає дата написання спогаду - 1952 р.

У вересні 1952 ро. в ж. "Дружно вперед" появилася стаття І. Габалія "Буржуазний націоналізм - лютий ворог українського народу", в якій серед найлютіших "буржуазних націоналістів" було названо й ім'я В. Гренджа-Донсько-

го. Ця стаття мала для нього фатальні наслідки. Захищаючи себе перед необгрунтованим обвинуваченням, він написав відкликання на різні адреси, навіть на ЦК Компартії та Генеральний консулят СРСР у Братиславі. Спогад "Гіркий хліб" був адресований його закарпатським друзям, які дивилися на Чехо-Словаччину як на оазу демократії, а деякі з них хотіли переселитися туди, щоб працювати на українській національній ниві.

Завершується перший розділ статті про В. Гренджу-Донського та рецензіями на його творчість. Нагадаємо, що перша стаття "Новий руський поет" (с. 232-233) підписана криптонімом "Ф. Т." (1923) належить Франтішку Тихому. Статтю "Відчит Гренджі-Донського в Ужгороді" (с. 235), підписану криптонімом "К. З." написав Корнель Заклинський. Дуже цінною є рецензія Є. Маланюка на його "Тернові квіти полонин" (с. 237-240). Є тут і передрук з "Дуклі" (1964, № 4) рецензії М. Неврлого першого пражівського збірника творів В. Гренджі-Донського "Шляхом терновим" (с. 248-252) і передрук вступу С. Гостиняка до його "Моїх спогадів", опублікованих в "Науковому збірнику МУК у Свиднику" (1990, т. 15, кн. 2) (самі спогади опубліковано в 8 та 10 томах "Творів"). Однак основу цього підрозділу становлять статті про В. Гренджу-Донського, публіковані в закарпатоукраїнських газетах 1990-91 рр.: "Закарпатська правда" (6 статей), "Ленінська правда" (2), "Радянська Верховина" (10) та "Новини Закарпаття" (2).

Другий розділ дванадцятого тому (с. 297-524) охоплює **Бібліографію творів В. Гренджі-Донського і статей про нього**. Уклала її Зірка Гренджа-Донська за допомогою цілого ряду кореспондентів, з-поміж яких укладачка виділяє Юрія Шерегія та Івана Комлошія. Бібліографія, що охоплює **1293 позиції**, зроблена на високому професійному рівні. Це перша і поки що єдина бібліографія багатогранної спадщини Гренджі-Донського. В ній вперше розкрито численні криптоніми та псевдоніми письменника (В. Г. Г-Д, ВГДон, Гедеон, Олекса Березенко, Дядя Вася, Довбня, Брат Орел, Мороз Морозович, Осип Рокосівський, Гринь Данил-

ко, Васюта Міжгірський, Верховинський та Шувар Березенко).

Матеріали в ній подано за хронологічним принципом. В першій частині - всі досі виявлені його твори (поезія, проза, публіцистика, надруковані твори), в другій - переклади, в третій - матеріали про його творчість. Подано тут репродукції обкладинок майже всіх його книжкових видань та часописів.

Дуже ретельно опрацювала укладачка покажчики до бібліографії свого батька.

В першому вона подала **поазбучний покажчик** усіх відомих творів Гренджі-Донського з наведеним їх жанру, числа у бібліографії, тому і сторінки публікації у "Творах". Тут же подано і назви неопублікованих творів. В другому покажчику - за таким же принципом подано **літературу про життя і творчість письменника**. Третій - представляє **тематичний покажчик** творів, опублікованих у 12-ох томах рецензованого видання. (Шкода, що й тут не подані томи та сторінки). Далі - поазбучний список **48 окремих книжок** письменника та **12 книжок, виданих у співзвортстві** (з бібліографічними номерами), та поазбучний покажчик **творів не друкованих у 12-томнику**. Йдеться, в основному, про чужомовні твори (здебільшого угорською та словацькою мовами), переклади, забулені або досі не виявлені твори, але і агітаційно-пропагандні статті, вірші та оповідання, писані у післявоєнний період в дусі "соціалістичного реалізму" - своєрідна данина письменника добі, в якій йому доводилось жити і працювати. Зрозуміла річ, що упорядниці ці малохудожні твори не залучила до збірного видання та добре зробила, що навела їх у бібліографії. Бібліографію не можна вважати ні повною, ні вичерпною. Бракують в ній численні твори, публіковані в періодичній пресі. Та все ж таки для майбутнього дослідника багатогранної спадщини найвизначнішого українського письменника Закарпаття це - дорогоцінний матеріал.

Виданням 12-ох томів зібраних творів Василя Гренджі-Донського Зірка Гренджа-Донська побудувала достойний пам'ятник своєму батькові, який був для неї ідеалом любові до батьківщини, працьовитості, добра і справедливості.

Вона не успадкувала від батька ні землі, ні будинків, ні рухомого майна, ні грошей, бо він ніколи нічого такого не мав. Зате успадкувала щось більше, ніж матеріальні блага: добре виховання, чесність, мораль, три десятки виданих книжок і масу рукописів. Книжки її батька давно стали бібліографічною рідкістю. Ще більшою рідкістю стали його твори друкovanі у періодичній пресі. І зовсім не доступні для широкого читача були рукописи. Вона вирішила зібрати все це в одне видання і свій задум довела до успішного кінця.

Дальший крок мав би бути за Україною.

Те, що Зірка Гренджа-Донська видала у 400 примірниках, потрібно на Україні перевидати масовим тиражем, щоб його твори стали загальнодоступними. Вони і справді мають що сказати і сучасному читачеві. І зробити це треба якомога скоріше. Через п'ять років - 1997 буде сто років від народження найвизначнішого письменника Закарпатської України. До того часу, крім перевидання його творів, потрібно було би видати монографію про його життя і творчість, зняти про нього документальний кінофільм, побудувати йому пам'ятник і т. п. Рецензований 12-томник, зокрема опублікована бібліографія, у великій мірі улегшують отаку роботу.

Микола Мушинка

“ГОДИНА ДЛЯ ПРАЦІ НАСТАЛА”

Ще кілька років тому я, твердо віднесена можновладцями до категорії “невійзних”, не могла собі навіть уявити, що приїду до Канади і зможу побути тут досить довго. Це кваплячись, без туристського поспіху увійти в будні і свята української громади в Едмонтоні, взяти участь в академічному і науковому житті славістичного відділу Албертського університету і Канадського Інституту українських студій. Так сталося, і я щаслива з того.

За ці три місяці я прочитала кілька лекцій - про Василя Стуса в сучасному українському контексті, про поезику Шевченка та її значення для сьогоденної української поезії, про значення українських шістдесятників у справі будівництва незалежної України. Прочитала також англійською мовою доповіді про жінок в Україні (“Ukraine: Women in Poetry, women in politics”) і про видатну канадську письменницю індіанського походження Полін Джонсон. Брала участь у роботі різних семінарів на факультеті, з інтересом знайомилася з аспірантськими рефератами, присвяченими важливим проблемам української літератури. Виступала на Шевченківському концерті в Едмонтоні, перед представниками української громади Ванкувера й Калгарі. Працювала в бібліотеці Албертського університету, знайшла досить багато цікавих для мене книг - адже ми тільки сьогодні по-справжньому відкри-

ваємо себе художній і науковий доробок діаспори. А це дає змогу поглянути на нашу культуру по-новому, як на цілісне явище, незважаючи на історично зумовлену трагічну розірваність єдиного національного організму, яку наші вороги намагалися роз'ятрувати й поглиблювати.

Спілкувалася з різними людьми, знаходила в них, незважаючи на відбиток, який інші, непорівнянні з нашими, умови життя наклали на їхню ментальність, спосіб буття, мову, - щось дуже близьке, рідне, до болю знайоме. Відчула, наскільки **життєво важливе** для них те, що діється тепер в Україні, наскільки поділяють вони наші змагання й здобутки, радощі осягнень і гіркі поразки.

Погляд з відстані, “з-за калабані” (так в роки жорстокої ізоляції ми жартівливо називали ту другу далеку “заокеанську Україну”) допомагає побачити наші проблеми мовби збоку, більш опукло, зіставити різні погляди, не поляризуючи їх, а навпаки, шукаючи точок зіткнення. Усвідомлюєш це, про що б не йшлося, - про українських дисидентів та їхню роль у сьогоденному державному будівництві України; про “перетравлювання” й первосміслення нашої спадщини за 70 радянських років - її не закреслити розчерком пера, бо то наше життя, в тому частка нашої душі, сплески надій, зблиски таланту, зерна правди. Про жіночі проблеми, які в Україні так відрізняються

від того, що хвилі наших сестер на Заході, і зводиться часто до елементарних (тільки на перший погляд) зусиль, спрямованих на відродження своєї людської і національної сутності, своєї істинно жіночої подоби, деформованої десятиліттями тотального тиску й півлечії. Про питання освіти, адже, як це не парадоксально, ми на нашій "рідній чужині" (слова Стуса) сьогодні часто зустрічаємося з тією ж болючою проблемою, що й наші земляки на Заході, - як зберегти мовний організм нації, його майбутнє - дітей - в ішномовному середовищі (чи то англійська чи російська мова...). Про питання правосистії. Перебуваючи тут, особливо чітко відчула, що воли не зводяться виключно до усталених мовних норм, що з тим пов'язані певні ментальність, ідейна настанова, інерція традиції, і декретивно зміняти ці норми в один чи другий бік - неможливо, не заторкнувши певних пластів свідомості, певного побутового і понятійного досвіду. Очевидно, в принципі мають право на існування обидва різновиди нашої єдиної мови. Та потрібен і якийсь синтез їх - очинення від неорганічних, накинених мові елементів і водночас збереження аромату автентичності, мисленого кодору, живого дихання мови.

Нова консолідація зусиль, співвирра на якійно вищому рівні - такі нашісні завдання вбачаються мені на сьогоднішньому етапі. Період захопленого взаємовідкриття, романтичний "медовий місяць", період взаємної ідеалізації минає. Своєї проблеми, свої болючі точки є не тільки в нас, а й тут, і найдочкулініша з них - те, що багато людей з наймолодших українських генерацій не знають рідної мови, втрачають свою національну ідентичність. Тільки конкретна й розгалужена співвирра "двох України" вплине пові сили, етимувватиме позитивні процеси національного будівництва і національного самозбереження як на материнській землі, так і тут, в діаспорі.

Менше слів, патріотичних декларацій, доведеться очевидного, більше плідної роботи - в усіх галузях, на всіх рівнях, із залученням найпрагездатніших інтелектуальних сил. "Патріотизм багачко скрив, а робітників поє не чути". - скаржився свого часу Навіло Грабовський. Гостро потребуємо саме **робітників**. Одним із втілень такого колективного

"робітника" є Канадський інститут українських студій. Важко переоцінити значення цього інституту у наведенні мостів між Україною і Канадою і, пірше, між Україною й англomовним світом. Великі зусилля докладаються до того, щоб ознайомити світ з усім тим кращим, що є в Україні, з її потенційними можливостями, розбити імідж другорядності, що насаджувався й культивувався роками й десятиліттями, показати те неповторне, що Україна внесла і може внести до духовної скарбниці людства, і водночас - її відкритість до позитивного досвіду людства. Воїстину - "і чужому наукається, й свого не пуряється". Щоб ветаговити широкі контакти з цікавими людьми, які скинули з себе шацар Homo soveticus, відали від розумової скрутості і здавали гідно репрезентувати Україну у світі, де ще й досі її знають мало, а якщо й знають, то часто у викривленому несправдливому ракурсі. Велике значення має спільна участь у колективних наукових і освітніх програмах, у виданні спеціальних монографій, довідкових джерел, найкращих сторінок української наукової спадщини, зокрема й у перекладах на англійську мову. Свята справа, влекана Інститутом, - то створення нових, складених за новітньою методикою підручників української мови для дітей, які народилися й живуть далеко від України і батьки яких також належать до вже не першого покоління, родженого не в Україні. І тут конче потрібна тісніше співвирра з українськими колегами, що сьогодні також стає перед потребою створення нових підручників, які б були не тільки методично й правдиво досконаліші, а головне, відали від імперської ідеології і вузькокласової свідомості, базувалися б на загальнолюдських ідеалах і цінностях.

Щоразу, коли я тут, в Едмонтоні, буваю в церкві, мене особливо хвилює те, що кожна вішрва кінчається молитвою "Боже великий, єдиний, нам Україну храни". Молитвою, яку ми поєми відали співати зовсім недавно. А тут щм величчм і зворушливим гімном у всіх українських церквах протягом десятиліть зверталися наші брати і сестри до Бога, виливаючи в цих словах свої найзаконітніші надії і сподівання. І я усвідомила, що духовна енергія, акумулюючись, стала одним із чинників, які допомогли Україні

здобути незалежність. Сьогодні навіть найзавзятіші матеріалісти в нас схиляються до думки, що духовна енергія тисячі тисяч людей, сконцентрована і спрямована до однієї мети, здатна матеріалізуватися і реально сприяти досягненню цієї мети...

Отже, конкретна практична серйозна співпраця, максимум об'єднаних зусиль - тільки так зможемо реалізувати той унікальний шанс, який дає нам територія, і побудувати спільно наш повний Український Дім.

Квітень 1992 Едмонтон

Михайлина Коцюбинська

Микола Дуйчак

ПРО ЩО ГОВОРЯТЬ МІКРОТОПОНІМИ

(На матеріалі сіл Пряшівщини)

Відповідь на поставлене питання дає нам аналіз 15 816 мікротопонімів, які ми особисто зібрали в 306 українських селах Східної Словаччини (Пряшівщини).

Мікротопоніми або, як їх народ називає, "хотарні назви" - це власні назви, які служать на позначення малих чи навіть дрібних географічних об'єктів. Як власні назви, мікротопоніми позбавлені змісту, але цей зміст зберігають апелятивні закладки в їх основі. Лексико-семантичний аналіз зібраних мікротопонімів показав, що на становленні 15 816 різних найменувань взяло участь близько 4 000 словотворчих основ. З наведеної кількості найчислотнішими є основи апелятивні (701). Мікротопоніми, в основу яких закладено апелятивну лексику, утворюють такі лексико-семантичні групи:

а/ Мікротопоніми, утворені від назв рельєфу та пов'язаних з ними позивів (Бачно, Берез, Бердо, Бешквид, Болотина, Брід, Вел'ча, Вер'х, Гора, Горб, Гребін, Дебр'а, Дж'бар, Дол(ина), Жол'б, Загорода, Зарча, Звездо, Кам'я, Корыто, Пок'к, Прот'сок, Луг, Лука, Магура, Милчів, Мочар, Род'г'т, Росочан, Став, Сграштура, Солотвина, Хотар', Хан'ча, Чуба, Ш'юб, разом 185 основ).

б/ Мікротопоніми, утворені від назв тварин (звирів, птахів, комах, земноводних) (Баран'ів, Боручина, Ганховец, Вовча, Гьврановец, Жаб'є, Звирчик, Зоузі'н, Медведівка, Прудник, Раків, Сороків, Мухів Парок і т.д.).

в/ Мікротопоніми, утворені від назв рослин (дерев, кущів, злакових, овочевих, коршків) (Березка, Бучки, Вел'ха, Грабы, Глопта, Дубы, Смерекы, Паф'ярчик, Маленік, Бобоньскы, Бришани, Виленка, Гороховице, Паршкы, Жылтінге, Коноплаткы, Маховиці, Прос'анка, Пшестрчєска, Татарчєско, Хмел'ви'а, Ягодніска, Капуєт'анкы, Біла Трава, Галшичєско).

г/ Мікротопоніми, утворені від апелятивних основ, пов'язаних з родом діяльності чи професією людини, її соціальним станом та стійною приналежністю (Бел'варьска, Горарове, Сел'єско, Гад'вєскый / Павєскый Луг, Дзвонар'єско, Дрітар'ві'а, Даковы Землі, Жебраче, Жыл'тар'єско, Кмет'ова Долина, Г'вєного Заг'н, Мелників Кут, Млипарів Пок'к, Пошви'чина, Шовцін'а, Волоховы, Жыл'ова, Г'ацке, Мазуровой, Маг'ар'єско, Пок'лакова, Русин'ів, Угрин'ів, Ци'анєльскый Вер'х).

д/ Мікротопоніми, утворені від назв, пов'язаних з процесом: заселення (Судж'інок), підготовки ґрунту для вирубування (Чер'г'ж, Пас'ка, Черш'а), спалювання зрубаних дерев (Згар', Ж'гар', Погар', Пожар', Погор'ла, Черешина, Чер'га), прокопування "агарина" (Копанец' (), Копанина, Копанці' (), Копан'), корчування пнів та провідування пнів (Орган, Чистєшина, В.П. Чист'ар'ка), удобрювання ґрунту (Г'ш'ошина).

е/ Мікротопоніми, утворені від апелятивів, що вказують на існування різних форм власності на землю в минулому і в нашій діі (Вєске "єйльєкє", Вушій "єсп'ацій", Г'романке, Пєрацке "кол'осєне", Пал'єке "лошцицьке", Урбар'єско, Церк'вины Землі).

ж/ Мікротопоніми, утворені від апелятивів, що пов'язані з розвитком феодального суспільства (Град'ок, Зам'є, кашті' (поміщицька садиба), Майір "поміщицьке гое-

подарство»), тваринництва (Возорог, Кошариска, Стога, Табори), водного господарства (Ган', Греб'га, Яз, Млиниг'а, Рыбник), випалювання деревного вугілля, вапна, поташу і цегли (Коло М'єгох, Тыхір, Ваненя Пешы, Поташг'а, Цегел'г'а), виробництва скла (Гута, Гутиско), транспорту (Міетки, Мостика, Фурманці), релігійних понять (За Буж'г'ов, Пил'а Креста, Над Церков'г'ов, Вітварик, Жыл'івський Цигир').

з/ Мікротопоніми, утворені від назв мір (Гоша, лашы, Пруты, Сашы, Нутришы, Морты), від назв, що вказували, в який спосіб дістаналися власницькі землі (Орек, Жеребки, Л'юсы, Парцелачкы, Сес'їга), від назв, що вказують на частину від цілого (Д'їшиг'а, Вісем Ос'мін, Окрайок, Перйайі, Фалатки, Часткы, Чвертї, Кляч, Кут, Палаты, Парйай, Смугы, Підімок, Фундушы, Заміркы, Поміркы, Фал'ч).

й/ Мікротопоніми, утворені від апелятивів, що пов'язані з лісництвом (Яагерг'а, Кол'айка, Стара Пила), з добуванням і обробкою камешо і руд (Бал'га, Гамра), з бджільництвом (Борт', Пчулик), з пивоварінням (Бровар', Хмільник), з військовою справою (Декупты, За Касарг'ов, Три Оконгы).

й/ Поза цими групами лишається декілька розрізаних топонем, які також вказують на споруди, але якихось чітких тематичних груп не утворюють, наприклад: Дубари'а, Паркан', Сьшари'а, Суши'а і т. п.

В етимологічному відношенні абсолютна кількість аналізованих топонем, закладених у мікротопоніми, мотивована місцевою українською апелятивною лексекою і свідчить про тісний і безпосередній зв'язок місцевих українських говірок у минулому із закарипатськими говірками української мови, який, на жаль, зник повністю відсутній. Кількість топонем, які не мають опори в місцевій українській лексиці, відносно невелика. Їх наявність зумовлена конкретними історичними умовами розвитку даного краю.

Другу групу основ, від яких утворено мікротопоніми найменування, становлять власні особові імена, прізвища та прізвиська (всього 2935 мікротопонімів). З наведеної кількості в 2 050 випадках антропоніми виступають у сполученні з апелятивами переважно рельєфного значення (Адамів Кут, Васил'ів Грун, Вороб'їова Долина...).

Переважна більшість імен, закладених у мікротопоніми українських сіл Східної Словащини, належить до іменника християнського календаря. Іменних основ, які б свідчили про зникливі часи, у місцевих мікротопонімах дуже мало, та й виявити кожне з них заважає те, що вони нерідко співзвучні з місцевими українськими апелятивами (пор. Коханів (п-ська Кохан) Берез, Милец'ова (антр. Милец') Розточка, Чеканова (п-ща Чекан) Пама і т. д.).

Серед календарних імен кількісну перевагу мають імена східного обряду: **Адам-ів** Потік, **Андрій-ів** Лаз, **Васил'-ув** Вортан, **Гаврил-ова** Яама, **Гнат-ова** Долинка, **Гриц-ів** Яарок, **Давид-ова**, **Данко-ва** Лука, **Демко-ва** Куцикы, **Денис-овец**, **Дем'ян**, **Дмитро-ва** Лука, **Іван-ова** Долина, **Іл'ко-ва** Яама, **Яакуб-ец**, **Йурко-ва** Табла, **Йурчк-ова** Студентка, **Клим-ів** Лаз, **Кост'-ів** Горбок, **Куз'ма-нувський** Потучок, **Ленко-ва**, **Лукач-ова** Дебр'я, **Максим-овец**, **Марко-вы** Д'їры, **Мигал'-ова** Стран', **Мікул'-ів** Кутик, **Мыкыт'-ув** Берез, **Міколай-ів** Верх, **Олексо-ва** Березина, **Осиф-овы** Гр'яды, **Павло-ва** Дебра, **Павлик-ова** Лука, **Панас-ейув** Вершок, **Пап'ко-ва** Студг'а, **Петро-вы** Стежкы, **Пилип-івка**, **Роман-ув** Жолуб, **Савко-ва** Под'янка, **Семен-ів**, **Симко-ва** Кычурка, **Степ'о-вой**, **Тарас-ова**, **Федор-ова** Пас'їка, **Хомаг'**, хоч час від часу трапляються й імена католицького календаря. Серед неукраїнських власних імен (з точки зору найближчої етимології) найчисленнішу групу становлять імена словянські (Яанко, Йошко, Мартін, Михає, Ондрей, Ферко, Франц), польські (Яанек, Яашк, Яас'о, Яасик, Яанко, Яуж'о, Яуско), німецькі (Імрих, Міхел'), чеські (Гонзо, Лойзо) та імена мігранти (Д'яц, Майко, Мера).

Поряд із іменами християнського календаря, досить помітну групу в мікротопонімії українських сіл Східної Словащини становлять єврейські імена та прізвища (Абін', Абрам, Геринко, Яанкел', Йудко, Кайым, Лейба, Г'їл'к, Мошолойба, Рідрик, Сендер, Срул').

Сучасні мікротопоніми українських сіл Східної Словаччини, як і записи ХІХ ст., у багатьох випадках не дозволяють установити, котрий із них походить від прізвища, а котрий від прізвиська. Відомо, що юридична стабілізація прізвищ на досліджуваній території відбулася тільки в кінці ХVІІІ ст., а мікротопоніми, утворені від них, у значній своїй частині є давнішими. Однак у зв'язку з тим, що відрізнити відпрізвищеві мікротопоніми від непрізвиських неможливо, то розглядаємо їх разом.

Прізвища та прізвиська, закладені в основу місцевих мікротопонімів, подібно як апелятиви, у основній їх масі є українськими й визначаються виразними східно-слов'янськими фонетичними й морфологічними рисами. Наприклад: **Блých-ів** Лаз, **Волошын-чага**, **Головач-ова** Рубан', **Господ-ова** Яма, **Дзвіник-ова** Дебр'а, **Д'ак-ова** Пшвина, **Касич-ова** Яма, **Л'ах-ів** Потік, **Мороз-івчак**, **Мужык-ів** Пот'ік, **Повар'-ова** Ротушка, **Русин-ова** Земля, **Синиц'-ова** Долина, **Сорох-ова** Пол'анка, **Співач-ів** Верх, **Суд'-ова** Лука, **Хавтур-ова** Яма, **Хохол'-овец**, **Чум-ова** Пол'анка та ряд інших.

У структурному відношенні прізвища і прізвиська, які послужили базою для виникнення сучасних мікротопонімів, здебільшого повторюють ті ж самі словотвірні типи прізвищ і прізвиस्क, які взагалі характеризують українську антропонімну картатського регіону.

Лексичною базою при творенні третьої великої групи мікротопонімних найменувань служили ойконіми, тобто назви населених пунктів.

Серед усіх класів місцевих мікротопонімів, утворених від ойконімів, найбагатший клас становлять назви протічних вод, зокрема потоків і невеликих річок. Наприклад, **Выравка** (ойк. **Вырава**), **Якубийанка** (ойк. **Якубийаны**), **Липівка** (ойк. **Липова**), **Бодруджастік** (ойк. **Бодруджал**), **Выладж'ок** (ойк. **Вылагы**), **Довгунец'** (ойк. **Довгун'**), **Миківка** (ойк. **Микова**) **Вода**, **Кайч'анський** (ойк. **Рус'ка Кайч'а**) **Пот'ік**, **Обручанський** (ойк. **Обручис**) **Ярар** і т. д.

До мікротопонімів, утворених від ойконімів, відносяться і назви у вигляді прийменникових конструкцій, зокрема конструкція родового відмінка з прийменником *от*, первісна функція якого була вказувати на місце витoku: **Од Вариховец'** (ойк. **Варихинці**), **Од Йшувна** (ойк. **Йшовец**).

Не меншу групу серед відойконімних утворень на території українських сіл Східної Словаччини-Прийшчинини становлять назви дельток полів, лісів, лук, пасовищ та інших географічних мікрооб'єктів типу **Борівський** (ойк. **Борів**) **Верх**, **Волувський** (ойк. **Воловий**) **Луг**, **Лабірський** (ойк. **Лаборец**) **Бескыд**, **Чагівська** (ойк. **Чагів**) **Кычара**.

Як бачимо, відойконімні прикметники у даного типу назв виступають в ролі означень до стрижневих компонентів, якими є місцеві географічні поменни.

Однак у ряді випадків такі стрижневі компоненти на сьогодні вже втрачені, а функцію пом'якшувального елемента перебрав прикметник: **Берест'івське** (ойк. **Берест'ів**), **Л'тівське** (ойк. **Л'тівів**), **Чабишське** (ойк. **Чабишы**).

Майже всі географічні об'єкти, названі наведеними мікротопонімами, знаходяться не на території тих сіл, від назв яких вони утворені, а за їх межами, здебільшого у сусідньому селі. Наприклад, об'єкт, який має назву **Берест'івське**, лежить не в катастрі села **Берест'ів**, а в катастрі села **Радван'**.

Своєрідний виняток із цього правила становлять лише декілька суфіксальних утворень, основами для яких послужили ті ж ойконіми, на території яких функціонують ці суфіксальні деривати. Наприклад: **Віславкы** (ойк. **Віслава**), **Габур'кы** (ойк. **Габур'**), **Куримокы** (ойк. **Куримка**), **Полаткы** (ойк. **Полата**).

Наведені типи відойконімних мікротопонімів мають те значення, що вони дають можливість виділити номінативні розмовно-побутові форми переважної більшості назв якраз тих населених пунктів, які охоплені ним дослідженням, а також подібних від них прикметникових утворень, які до тепер не були предметом спеціального вивчення.

Лексико-семантичний аналіз мікротопонімів українських сіл Східної Словаччини, Пришшчинини говорить про те, що їх творцем є місцеве українське населення, яке наперекір усім прагненням урядів його словакізувати, їх пиванням памагається зберегти свою ідентичність.

СЕЛО З НАЗВОЮ “МЕДЖЫБРІД’А”

Мабуть, мало людей знає, де воно знаходиться. Його десять дворниц стоять на шпіві й прилеглих схилах долини ріки Попрада. Попради в цей чарівний куток природи можна автобусом із Старої Любовні в Мишкок над Попрадом, а звіден пішки пішеть кілометрів у Меджибріддя, бо колишній давно збудована, а нині вже розбита асфальтова дорога так і не дочекалась того, щоб по ній був проїхав перед кожними виборками обіцяний автобус. Добратись до Меджибріддя можна і з другого боку, а саме Сулища, по течії Попрада, де також треба пройти 6 км віддалі, правда, вже лише польовою дорогою. Збудувати шосейну дорогу вздовж Попрада, як це мають зроблено з другого боку полянки, і сполучити Сулиш, Заведдя, Крентжелівку, Меджибріддя, Каче, Мишкок із Старою Любовіною попереднім державним властивим так і не вдалось. Їх негуманна політика зробила цю долину безлюдною.

В Меджибрідді нині постійно проживає 30 чоловік, переважно похилого віку. Відсутність транспорту та школи заставила 42 молодих людей залишити рідне село. Розїхались вони в 22 села та міста Словаччини та 7 міста Чехії. Найбільше з них живе в Любовні. Саме вони є опорою для більшості старших віком людей - забезпечують їм лікарську допомогу, привозять покупки, бо місцева приватна крамничка працює лише 2 дні на тиждні.

В шкільній хроніці, яку в 1936 році почав писати місцевий учитель, говориться, що село адміністративно завжди належало до Мишкока п.11, що лежить воно 480 м над рівнем моря, має 18 дерев'яних хатин, і що живуть в ньому словаки і русини. Релігія є показником національної приналежності, хоч в загальному, зауважує хронікар, людям бракує відмови національне переконання. Не і не дивно, бо останнє є відбиттям конкретних умов. Меджибріддяни про себе говорять: “Зьме русини-грекокатолики, жьєме на Словенску та зьме словаки, а суш'їток маме полякы (села Каче, Мишкок) та такы зьме”.

Національне переконання, як відомо, повинно бути постійно вищевдане і поглиблюване. Реалізатором цієї вимоги завжди були школа і церква.

Меджибріддя до 1936 року було без школи. До того часу дітей приходив учити приватний предметі 2 рази тижнево Ф. Юс, правдоподібно дяк, з Великого Сулища. В 1936 році Міністерство шкільництва і народної освіти дало згоду на відкриття однокласної школи, яка знаходилась у хаті селянина Петра Петрицька. Була це “státna slovenská ľudová škola s vyučovacím jazykom esl.” (див. печатка № 1). Навчання не було легке. Один з перших учителів прошого шкіль: “Спочатку я не міг зуміти ми договоритись. Розповідав їм про “таєку”, вони мене не розуміли. Лише після намалювання її на дошці, я дізнався, що вони не називають “коп” (правильна місцева вимова кьот), на запит говорять “тежка”. Взгалі багато їхніх слів не співпадають з нашими, тобто словацькими. Отже, місцевих русинів почнали вчити другою мовою. “Щоб порозуміти, що діти говорять, я змушений був навчити їхню мову”, - пише інший учитель, яку він характеризує як наріччя, утворене з елементів єписької діалекту, польської та російської мов.

В 1937/38 навч. році в 2-класній меджибрідській школі навчалось 35 учнів (з того 10 першокласників), в 1938/39 навч. році - 40 учнів (з того 7 першокласників) і т. д. Треба додати, що меджибрідську школу відвідували також діти із Заведдя.

У червні 1945 року громадяни села пропонують прибувним представникам шкільного управління знову викладової мови із словацької на російську. Про це свідчать і печатка № 2, виготовлена Рефератом українських шкіл в Братиславі. Понібрибувши учителька Е. Поніварська шкільну хроніку починає писати російською мовою. Знайомившись з батьками своїх майбутніх учнів, і вона заприлігала їх шизький рівень національного самосвідомлення.

В 1946/47 навч. році в Меджибрідді починають з будівлею дерев'яного барака

№ 1 в 1941 р.

№ 2 в 1950 р.

№ 3 в 1958 р.

№ 4 в 1972 р.

для школи. У 1953 році в хроніці з'являється перший запис українською мовою, з якого доводиться, що новий навчальний рік почався з 23 школярами і що вчителями школи були Василь Кузьм'як та Аврелія Хира, род. Десятник. Отже, школа перейшла на українську викладачу мову і мала назву, як свідчить печатка № 3. "Початкова школа в Медзибрзді".

З записів в хроніці видно, що культурно-освітня робота почала проводитись на рідній мові. При святкуванні визначних подій учні декламують і українські вірші, співать і мислив народні пісні, чого не було за часів існування словацької школи. Почалась робота на пробудження національної свідомості. Праця ця робота скоро була припинена, бо 1.9.1962 року під тиском антиукраїнських сил на Словацькій було змінено викладачу мову із української на словацьку. Школу адміністративно було підпорядковано під дирекцію школи в Мишкоу п.П. (див. печатка № 4). Про рівень навчання говорить хоча би те, що в одному приміщенні разом вчилиось 8 класів (1 клас - 2 учнів, 2 кл. - 1 уч., 3 кл. - 2 уч., 4 кл. - 2 уч., 5 кл. - 4 учні, 6 кл. - 4 учні, 7 кл. - 3 уч., 8 кл. - 5 уч.). Інше через три роки було відкрито двокласну школу. В 70 роках було з'ясовано користуватися новою муровану будовою школи. Але медзибрздебським дітям прийшлося в ній вчитись дуже мало. В 1975 році, коли в хроніці зроблено в останній раз, школу було повністю закрито, а діти переведено в 6 км віддалений Мишкоу п.П., де цього року основили школу крім решти учениць. У Медзибрзді більше дітей немає, бо немає там молодих шлюбів. Виникає на школі "Dom dětí a mládeže ubytovna" говорить, що школу перетворено на житловий корпус для дітей і молоді, куди під час канікул їх привозять відпочивати.

У розмові з учителями міншанської школи, між якими є і представники русинів-українців, нас здивувало те, що деякі з них не знають навіть того, що в Медзибрзді живуть свої, наші люди, які є носіями говірки з особливостями, характерними для південно-західних говірок української мови.

Щодо релігійного життя, то 71-річний дідусь Адам Дудяк про цього говорить ось так: "Ми в Медзибрздію маємо дем таку бх3 метри капличку, збудовану в 1912 році, де баби на хмігт молиги майови і октоброви побожости. Дакоти пабоженекы зме паіраги під Суліни, де зме ходили до церкви. Але з приходом православіи на Суліни православного єпископа не прийали, а мы сме зачати ходити до костела на Мишкоу. Діти шатки крещени на Мишкоу. В костелы на молиме по-католицьки, а дома по-своейому. Сповідати хорых тиж ходить міншанекый клєбан. На Суліни ходиме ден на Великдень пішатити паскы. Суліньскый грекокатолицький пан бы на о нас маси венєт стариты".

Отже, не будуть зайвими повторені слова, що інтелігенція без почуття відповідальності є трагедією народу.

Гадіємо, що увагу читача привернуть і побутуючі хотарні "макротопоніміяни" назви, а саме: Борезувина, Вершкы, Верх, Гривкывка, Долбіна, Долбішкы, Драша, Жовобкы, ЗДы, Копариска, Кут, Мвакя, Медвелька, Німеріско, Пашеке, Подовжына, Палына, Рывыні, Розтока, Селівкы, убыч, Чертїж, Чершля, Шчыб та привіща Грїжяк, Дудяк, Загора, Кузьм'як, Петрьляк, Тырпак, Віецорек і Дутош онтували до СРСР, але вернулись, живуть в Яблонци й Ружомберку. Віримо, що наведени описи є ширшим матеріалом при вивченні етнічних питань регіону Сішпа.

Микола Дуйчак

УНІКАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНІСТИКИ

Василь Латта. Атлас українських говорів Східної Словаччини. Наукове і картографічне опрацювання Зузана Ганудель, Івор Ріпка, Мирослав Сополига.

Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1991. - 552 с.

У кінці 1991 р. вийшла з друку унікальна праця, на яку 26 років з нетерпінням чекала не тільки українська, але й вся славістична громадськість - "Атлас українських говорів Східної Словаччини". Автором його є визначний чехо-словацький україніст-славіст Василь Латта, який помер у розквіті творчих сил на сорок четвертому році життя ще в 1965 р. Наукова біографія В. Латти була короткою - всього понад десять років, за які завдяки своїм незвичайним здібностям, дивовижній працездатності і активності, він встиг зробити дуже багато, чим здобув собі визнання провідного чехо-словацького україніста-славіста.

Основним лінгвістичним зацікавленням ученого була діалектологія, зокрема українські говори Східної Словаччини, у дослідженні яких він якнайширше застосував лінгвогеографічний метод, виробив свій власний спосіб інтерпретації діалектного матеріалу з широким залученням історичних, етнографічних та інших даних. Майже від початку своєї наукової діяльності (з 1954 р. до останніх днів життя) В. Латта працював над лінгвістичним атласом українських говорів Східної Словаччини, працював до самозречення, не тільки нагромаджував особисто зібраний матеріал, але й паралельно опрацьовував його, про що свідчить низка ґрунтовних статей (понад двадцять), опублікованих у вітчизняних і зарубіжних виданнях¹. Крім того, багато його наукових досліджень залишилась у незакінченому стані, в рукописах. Серед них і "Атлас українських говорів Східної Словаччини", перший том якого був в основному завершений, але не був ще підготовлений автором до друку. Як пишуть згодом у передмові упорядники цієї праці "деякі карти взагалі не були готові, а дальші, як і коментарі чи інший супровідний матеріал, необхідно було упорядкувати, дотворити атлас за рукописними примітками автора і, нарешті, підготувати до друку чистовик згідно з картографічними та поліграфічними вимогами²".

Взагалі історія рукопису цього атласу, його шлях до читача були складними і далеко не однозначними. Через те і пролежав він 26 років після смерті автора, аж поки в 1987 р. Музей української культури у Свиднику у співпраці з Інститутом мовознавства ім. Л. Штура в Братиславі та Науково-дослідним відділенням Кафедри української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика в Кошицях дістали можливість довершити цю працю.

Творча група упорядників в особі Мирослава Сополиги, директора МУК у Свиднику, проф. Івора Ріпки з Братислави і особливо доц. Зузани Ганудель з Пряшева, яка найдовше і найсистематичніше працювала над атласом, здійснила величезну роботу і саме завдяки їй Атлас побачив світ і був неоціненним подарунком до недожитого 70-річного ювілею Василя Латти, який з гідністю відзначила наукова громадськість Словаччини у листопаді 1991 р.

Концепцію свого атласу В. Латта виношував довго, ґрунтовно вивчав усе, чого на той час досягла європейська лінгвістична географія, шукав своїх шляхів визначення типу регіонального атласу, враховуючи специфіку досліджуваних говорів - їх архаїчність, надзвичайну здиференційованість, своєрідне географічне положення - на стику діалектів трьох слов'янських мов - української, словацької, польської, а також неслов'янських - угорської, румунської, німецької. Концепція атласу, його теоретич-

1 Основні праці В. Латти, опубліковані в різних виданнях, перекладані в "Наукових записках" Культурного Союзу Українських Трудатих, 8-9, Пряшів 1979-1981, присвячених 60-річчю ученого.

2 Атлас українських говорів Східної Словаччини... Від упорядників, с. 5.

ні засади і принципи побудови детально викладені у двох окремих публікаціях¹ і особливо у Вступі до самого Атласу².

У теоретичних розвідках В. Латти чітко розрізняється кілька типів лінгвістичних атласів - **загальнонаціональний**, який має на меті виявити на картах і спеціальних допоміжних матеріалах сучасний стан важливих з точки зору системи мови діалектних явищ, їх географічне поширення на всій діалектній території загальнонаціональної мови, **обласний** діалектологічний атлас, який повинен приділяти особливу увагу відображенню протиставлених явищ, і **зональний** атлас як окремий вид обласного атласу, який "призначений детально відображати диференційні ознаки сусідніх говорів споріднених мов у межах етнічних і лінгвістичних кордонів".

Атлас українських говорів Східної Словаччини автор називає зональним, основним завданням якого є "подати якнайповніше відбиття географічного поширення діалектних фактів, важливих для всебічної характеристики системи досліджуваних українських говорів, які виявляються у взаємному протиставленні місцевих діалектних відмінностей, далі - у протиставленні останніх до відповідних явищ сусідніх українських говорів, як і до явищ загальноукраїнської, а в порівняльних планах часто і до явищ сусідніх словацької і польської мов" (ст. 11). Вироблена автором концепція Атласу, повністю відповідала специфіці обстежуваних ним говорів та була успішно і справді оригінально реалізована. Саме про цей атлас (ще в рукописному вигляді) відомий словацький діалектолог, проф. Й. Штольц сказав: "Все ж таки це рідкісний труд. Його вклад настільки позитивний і визначний, що у майбутньому в усіх дослідженнях мали б бути використані його методологічні і фактичні результати"³.

"Атлас українських говорів Східної Словаччини" (далі АУГСх, Сл) складається із "Вступу" (ст. 7-22), 392 лінгвістичних карт, 4 допоміжні карти; коментарів до карт (ст. 30-59) і науководопоміжного апарату (ст. 23-29). Значну вартість мають також некартографовані матеріали (ст. 475-499), подані упорядниками на основі матеріалів В. Латти, які, завдяки точній локалізації, теж відбивають картину територіального поширення лексичних явищ.

"Вступ" до Атласу - це не просто виклад теоретичних засад і принципів картографування, застосованих у цій праці; це справді наукова розвідка, що подає коротку історико-географічну довідку про територію українських говорів Східної Словаччини, характеризує їх найважливіші риси, які дозволяють незаперечно стверджувати, що вони є "окраїнними українськими говорами, які в порівнянні із загальноукраїнськими мовними відмінностями зберігають своєрідні архаїчні та інші особливості, ... однак, повністю зберігають загальні риси, якими визначається їх спільність з українськими діалектними системами і відмінність від мовних систем сусідніх східнославацьких і горальських говорів" (ст. 10).

Василь Латта цілком об'єктивно висвітлює функціонування на досліджуваній території назв **руснак**, **русин**, **рутен** і новішої **українець**, кожна з яких у різні періоди була більш чи менш поширеною, але завжди стосується населення, яке є незаперечною і генетичною гілкою українського народу. Слушними є зауваження дослідника стосовно назви **лемки**, **лемаки**, прикм. **лемківський**, які він називає "довільним етнографічним неoterміном", не власним "живій мові місцевих українців і межа, яка визначає їх діалект, не відповідає поширенню свого етимону - слова **лем**, що зустрічається у значенні **лиш** на схід аж до долини ріки Боржави" (ст. 9).

1 К вопросу диалектологических атласов областного типа. - Jazykovedný časopis, ročník XIV, 1963, s 20 - 29; Принципи картографування і побудова атласу українських говорів Східної Словаччини. - Українська діалектологія і географія. Республіканський міжвід. збірник. Серія "Шляхи монографії". К., 1966, ст. 76-85.

2 Атлас українських говорів..., ст. 7-22.

3 J. Štolc. Atlas ukrajinských nářečí na východnom Slovensku. - Slavica Slovaca, t. 13, č. 1. Bratislava, 1978, s. 86.

Особливої уваги заслуговує картографований фактичний матеріал, особисто зібраний автором у 267 нас. пунктах (разом із словацькими пунктами, обстеженими для порівняння, кількість досліджених сіл становить 311), що складає близько 92 % усіх україномовних на той час місцевостей досліджуваного регіону. Таку густоту мережі населених пунктів можна вважати максимальною, яка суттєво відрізняє АУГСХСЛ від усіх інших опублікованих лінгвістичних атласів.

Матеріал зібраний за спеціальною програмою, укладеною Василем Латтою, з урахуванням специфіки досліджуваних говорів і проблематики атласу. Програма складалася з 2264 питань і засвідчувала глибоку обізнаність автора з літературою не тільки про українські говори Східної Словаччини, але й сусідні - українські, польські і словацькі, що дало можливість всесторонньо обстежити говори даного регіону. Матеріал збирався понад 10 років (1951-1965) і мав стати основою двоомовного атласу, який охоплював би всі рівні мовної структури, включно з топонімією і мікротопонімією. Другого тому атласу як і багато інших своїх наукових задумів, Василь Латта вже не встиг реалізувати.

Щоб по-справжньому оцінити титанічну працю В. Латти при збиранні фактичного матеріалу варто наголосити, що дослідник не просто обстежив особисто говорки 311 нас. пунктів, а відповідно до завдання - дати уявлення про динаміку розвитку говорів у минулому і показати, як це виявляється в особливостях мови сучасних поколінь, він послідовно обстежує мову трьох поколінь - старшого, середнього і молодшого і таким чином, виходить за рамки статичного відображення досліджуваних говорів.

Фактичний матеріал атласу є цілком достовірний, оскільки він весь зібраний однією особою - автором атласу, що гарантувало абсолютну точність запису.

В. Латта цілком слушно писав: "Якщо від якості і об'єму програми залежить глибина і повнота представлених в атласі явищ, то методом картографування визначається ступінь наочності окремих явищ, наведених на картах (ст. 16)". Саме бажання полегшити читачеві сприймання картографованого матеріалу керувало дослідником при виборі методу і способу картографування.

Усі карти (за винятком зведених) виконані знаковим (пунктуаційним) методом, який забезпечує найточнішу картографічну проекцію не тільки основних, але й другорядних протиставлень мовних явищ. На переважній більшості лінгвістичних карт опублікованого атласу застосований саме цей метод.

Картографічні знаки складаються з комбінації геометричних фігур (основне протиставлення), чорного і білого кольору в середині фігури, ліній різної конфігурації (в середині фігур), рисками і знаками поза фігурами тощо. Деякі знаки є стабільними - на багатьох картах.

До складу Атласу входить три типи карт:

1/ чотири допоміжні, яких за задумом автора повинно бути дев'ять, однак у рукописі виявлено тільки дві, а інші дві по аналогії вигадали упорядники.

2/ Карти окремих мовних явищ (399), до складу яких входить 195 фонологічних і фонетичних, 123 морфологічні і 39 лексичних карт.

3/ Зведені карти ізоглос (38) - порівняльні або тематичні карти спільних мовних явищ, які дають можливість визначити членування українських говорів Східної Словаччини на фонетичному, граматичному і лексичному рівнях.

За змістом картографованих об'єктів карти Атласу поділяються на дві групи:

а/ монотематичні, яких є найбільше, що відображають географічне поширення лише одного мовного явища (напр. карти N6 "Поширення варіанта а'", N11 "Повноголосий варіант дієслівного префікса "пере-": N20 "Голосні на місці прдслів, "е у віддієслівному прикметнику горяча: N60 "Рефлекси етимологічного о в слові "спіл": N128 "Диспалаталізація р у слові верба, верх" та багатьох інших). Є в атласі синтетичні монотематичні карти типу "Зміни приголосних т', д' - к', г", (N145), а також зведені монотематичні карти, на яких на основі кількох слів-репрезентантів можна простежити межі нерівномірного географічного поширення окремих мовних явищ:

б/ політематичні карти, які засвідчують межі територіального поширення декількох мовних явищ на основі одного або кількох слів. Напр. на карті N18 "Вимова слова пам'ять" картографується реалізація кількох фонетичних і одна морфологічна особливість; на карті N46, темою якої є рефлекси праслов. сполуки *třet у слові хрест йдеться не тільки про саму сполуку, але й про особливості наголосу.

На зведених політематичних картах мовні явища зображені на основі кількох слів-репрезентантів за допомогою знаків або найчастіше - ізоглос.

Згідно із задумом автора кожна карта атласу повинна поданати якнайповнішу лінгвогеографічну інформацію про картографовані мовні явища. Але на картах має переважати експозиція матеріалу без надмірної інтерпретації і узагальнень, які мусять робити сам читач.

Значно полегшує користування атласом не тільки чітка легенда карти, але й наявність т. зв. ключа, який складається на початковому етапі після ґрунтовного обізнання з матеріалом і його відповідним осмисленням. За допомогою ключа визначається і градація різних ступенів протиставлень диференційних елементів.

Звертають на себе увагу дуже сумлінні коментарі до карт, які не тільки подають загальну порівняльно-історичну інформацію, але й містять загальну та спеціальну характеристику й теоретичне обґрунтування картографованого об'єкта, необхідні примітки, деякі лінгвогеографічні пояснення, відсилання до відповідної літератури. У коментарі наводяться посилання на інші споріднені карти атласу, на атласи сусідніх говірок або на матеріали окремих дослідників, якщо вони тематично пов'язані з тою чи іншою картою і містять нові дані про досліджувані говори. Дуже шкода, що до значної частини карт (124) коментарі відсутні, хоч, як видно із вступу автор передбачав коментування кожної карти. Не можна, звичайно, докоряти й упорядників, які свідомо не дотворили відсутні у рукописі коментарів, бо така праця значно ефективніша при безпосередній авторській участі.

Підводячи підсумки своєї праці над Атласом, В. Латта стверджує, що атлас відображає конкретний стан українських говірок у Східній Словаччині в кінці 50-их і на початку 60-х років XX ст. і виявляє їх розвиток протягом 50-60 років.

У цілому Атлас В. Латти містить надзвичайно цікавий і оригінальний, у багатьох випадках вперше введений у науковий обіг матеріал, незважаючи на те, що територія українських говірок Східної Словаччини у минулому була предметом зацікавлення багатьох славистів (О. Брох, Г. Геровський, В. Гнатюк, І. Панькевич, С. Цамбел, З. Штібер та ін.). Дослідник не просто ілюструє матеріалами свого атласу твердження своїх попередників. Він часто дискутує з ними, висловлює цілком оригінальні, глибоко аргументовані власні думки, завдяки властивій йому манері одночасного лінгвогеографічного зображення і наукового осмислення досліджуваних ним говірок. Цікавими, наприклад, є міркування дослідника про рефlekсацію праслов'янських сполук *torf, *tolt, *tert, *teft, які звичайно реалізуються через східнослов'янські повноголосні звукосполучення, від яких чітко треба відрізнити неповноголосні структури, що, звичайно, є лексичними запозиченнями з польської, словацької чи церковнослов'янської мов (к. N10, 361). Дані інших карт Атласу (напр. 105, 107, 110, 111) також виразно підтверджують рефlekсацію даних сполук *kv, *gv, *dj, *tj та ін.); що ж до відхилень, яких порівняно небагато - це теж на думку автора, пізніші лексичні слов'янізми і полонізми (kviet, kfiat, mieza...)¹.

Нові матеріали подають карти Атласу щодо висвітлення питання ікавізму в українських говорах Східної Словаччини; на них чітко вирисовується межа рефlekсації даних о, е в новозакритих складах у ряді слов'янських за походженням слів.

1 На матеріалах, зібраних до атласу, В. Латта написав і спеціальну статтю "Отражение восточнославянских рефлексивнекотрых общеславянских фонетических групп в украинских говорах Восточной Словакии", *Sbornik Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica*, t. XIII (1961), Bratislava, 1963, s. 83-93.

Надзвичайно цінні дані містять численні карти Атласу про систему наголосу в досліджуваних говорах. В. Латта у цьому плані корегує твердження попередніх дослідників (Й. Шемля, Г. Геровського, І. Панькевича), уточнюючи межу стабільного парокситонічного наголосу і подає критерії, які визначають приналежність говірки до тієї чи іншої акцентологічної системи, і, таким чином, проводить ізголоси стабільного і вільного наголосу, що розмежовують український діалектний регіон Східної Словаччини на два масиви - східний (з вільним наголосом) і західний (з постійним рухомих наголосом, який стабілізується на другому прикінцевому складі).

Однією з важливих проблем, яка хвилювала ученого протягом усього творчого життя, була українсько-словацька мовна межа, визначенню якої присвятили свої студії і дослідники попереднього періоду. Осмислюючи матеріали атласу, В. Латта пише також спеціальну працю¹, у якій докладніше у порівнянні із своїми попередниками - В. Гнатюком², Г. Геровським³, І. Панькевичем⁴, С. Томашівським⁵, С. Цамбелом⁶ визначає українсько-словацьку мовну межу на основі суто лінгвістичних критеріїв, залучаючи величезний фактичний матеріал (23 фонетичні, 20 морфологічних і близько 30 лексичних рис). Найявний у його розпорядженні матеріал дав підставу стверджувати, що "фонетичні і морфологічні ознаки завдяки своїй послідовності і системності є сталішим, важливішим і надійнішим критерієм, ніж ознаки лексичні". Цілком можливо, що якби В. Латта був повністю зібрав і опрацював лексичний матеріал, його висновки щодо "важливості" і "надійності" лексичного критерію були б дещо іншими.

Поміщена в Атласі карта NIV "Словацько-українська мовна межа" важлива своєю об'єктивністю: вона чітко відображає не тільки зону українських слів, якими дослідник уважав лише ті, "усе населення яких у своєму домашньому сімейному вжитку і між собою говорить по-українськи. Дані Атласу, як і інші праці такого плану (зокрема загальнонаціональні атласи української і словацької мов), переконливо засвідчують, наприклад, наукову неспроможність поглядів окремих представників неорусинізму (пор. діяльність товариства "Русинська оброда" чи ряд виступів професора Торонтського університету Павла Магоні та ін.), що наполегливо пропагують ідею "деукраїнізації русинів", які нібито є окремим народом, відмінним від українців у мові, релігії, побуті, і тим самим протиставляють русинів і українців, а також ставлять питання про кодифікацію т.зв. русинської літературної мови на антиукраїнській основі. Варто наголосити, що Василь Латта, який традиційно уважав себе русином до кінця життя, особисто назвав свою працю Атласом **українських говорів...** і цим уже все сказано.

В цілому публікація "Атласу українських говорів Східної Словаччини", на який так довго чекала мовознавча громадськість, є справді вагомою подією у славистиці. За багатством і новизною фактичного матеріалу, високим науковим рівнем його авторського опрацювання, а також сумлінністю і компетентністю доопрацювання і групою упорядників, цей Атлас є помітним внеском у теорію і практику слов'янської лінгвістичної географії.

Ярослава Закревська (Львів)

-
- 1 В. Латта, Словацько-українська мовна межа, Діалектологічний бюлетень, К., 1962, с. 15-20.
 - 2 В. Гнатюк, Русини Прикарпатської єпархії і їх говори, - ЗНТШ, т. XXXV-XXXVI, Львів, 1900.
 - 3 G. Gerovskij, Jazyk Podkarpatské Rusi, Československá vlastivěda (díl III. Jazyk, Praha, 1934, s. 460) - 482.
 - 4 І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, Прага, 1938.
 - 5 Ст. Томашівський, Етнографічна карта Угорської Русі, СПБ, 1906.
 - 6 Samo Szambel, Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov, d. I. Turč. Sv. Martin, 1906, s. 78.

ІСТОРИЧНИЙ ТВІР НЕ МОЖНА Б УДУВАТИ НА НЕПРАВДІ

З приводу поеми І. Гушача "Приречені"

В часописі Української республіканської історико-просвітницької організації "Меморіал" ім. Василя Стуса "Поклик сумління" (Львів, 1992, ч. 22, с. 3) опубліковано поему Івана Гушача "Приречені" з отакою авторською заміткою: "З достовірних джерел відомо, що в 1944 році під час Словацького повстання проти фашистів на бік повсталих та поспішаючих на допомогу їм радянських військ перейшов полк дивізії СС "Галичина". Полк штурмом взяв сильно укріплене ворогом місто, знищив кілька тисяч фашистів, а тих, що чудом залишилися у живих, привів у тил радянських військ. Наказ Москви був жахливий: фашистів у табори для полонених, а "довірливих галичан" розстріляли... Розстріляли весь полк".

Героєм поеми є галицький хлопець, син січового стрільця періоду УНР Петро Рубчак, який добровольцем вступив в СС "Галичину", пройшов вишколом в Австрії, де дійшов до звання полковника. Після тяжких боїв під Бродами він із своїм полком ("єдиним, який чудом уцілів") прорвався із радянського оточення й із "деморалізованою до дна" дивізією потрапив у Словаччину. В його полку виник антифашистський бунт. Солдати, які "ладні "дружбу" з фріцем змити кров'ю", просять свого командира повести їх до "москалів", щоб "проти німців з ними воювати". Командир полку "заридав" і... відмовився. Тоді полк очолив рядовий Остап Думчак, який (мабуть, посередництвом повстанців) нав'язав стосунки з частинами Радянської армії. Сам командир армії телефонував із-за Татр особисто Сталіну, що "галичани" повстали проти німців і "рвуться в бій". Сталін після певної мовчанки передав трубку Берію, а той, немов у народній казці, дає з Москви повстанцям нерішме

завдання: "Твердиню хай візьмуть!" Цю твердиню з "білими баштами", яку словацькі повстанці ніяк не могли здобути, твердиню, що під нею "гори трупів і гармат". Даючи отакий наказ, Берія був переконаний, що при штурмі всі "галичани" загинуть. Та полк СС "Галичина" під командуванням Остапа Думчака здобув неприсутню фортецю, захопивши в полон п'ять тисяч німців, серед яких був навіть генерал. "Раділи цим совіцькі генерали, пообіцяли навіть ордени", - пише автор.

Однак з Москви після цієї і справді казкової перемоги надійшов наказ: всіх "галичан" роззброїти і відправити в Сибір, де їх розстріляно. Отже, на відміну від казки, поема І. Гушача закінчується трагічно: "Досі Лена червоніє кров'ю їх", - закінчується поема.

Отакий основний зміст цієї поеми, побудований ніби на основі конкретних історичних фактів.

В дійсності поема Івана Гушача - фантазія. Про СС дивізію "Галичина" існує доволі поважна література (В. Кубійович, П. Шандрук, К. Паньківський, В.-Д. Гайке, В. Верига, Р. Крохмалюк), в якій зазначено майже кожен день діяльності дивізії. Про перехід цілого полку на бік словацьких повстанців немає в ній найменшої згадки. Не менша література, навіть окрема чотиритомна енциклопедія, існує про Словацьке національне повстання. Ані там ця подія не задокументована.

В авторській замітці та в самій поемі є цілий ряд явних винеслів. Вкажемо хоча б на деякі із них.

1. Автор пише про "достовірні джерела", на яких буде свою поему, однак з невідомих причин він не назвав жодне з них.

2. Ніде не наведено назву словацького міста - фортеці, яке взяв штурмом полк дивізії "Галичина". Із самої

поеми можна було би гадати, що йдеться про фортецю Стречно біля Жиліни, при мурах якої від 31 серпня 1944 р. і справді відбулися бої між повстанцями і німцями. В цих боях відзначилися французькі партизани, не "галичани".

3. Дивізія "Галичина" мала всього-навсього три піхотні полки та один артилерійський. На чолі жодного не був український полковник. Це було виключено, бо згідно з німецьким військовим уставом, офіцером в дивізії міг бути лише німець. Українець міг очолювати тільки найнижчу клітину - рій (відділ). На чолі всіх інших частин - чати, роти, батальйону, полку були німці. Отже в отаких умовах, здійснити "бунт" цілого полку і перейти на бік повстанців було немислимо.

4. Після поразки під Бродами 20-22 липня 1944 р. з 11 000 солдатів "Галичини", залишилось не повних 3 000. Отже, полки дивізії мали по пару сотень вояків. На бік повстанців перейшли лише одиниці. Після придушення Словачького національного повстання дивізія подалася далі на захід - в Австрію, де здалася в полон англійцям.

5. Виключено, щоб деморалізований і невішкolenий полк "Галичини" (до того ще під керівництвом рядового солдата) штурмом взяв у полон п'ять тисяч по зуби озброєних німецьких солдатів. Такої кількості німців не було на всій території, охопленій повстанням. А якби отаке чудо і сталося, полк ні в якому разі не міг привести отаку масу німців "у тил радянських військ", бо під час повстання і після його придушення всі шляхи сполучення у Словаччині контролювали німці. Радянська зброя і муніція діставалася повстанцям лише літаками. Коли Радянська армія після важких боїв на Дуклянському перевалі - в січні 1945 р. вступила на територію Словаччини, дивізія "Галичина" була вже на дорозі в Австрію.

Отже, вся історія з переходом полку СС "Галичина" на бік повстан-

ців та її героїчним штурмом - вигадана. Може вигадав її не автор, а хтось, хто "достовірно" розповів йому цю історію. А той "хтось", мабуть, переплутав СС дивізію "Галичина" з дивізією Російської визвольної армії генерала Андрія Власова. Власовці і справді під кінець війни в околиці чеської Праги повернули зброю проти німців, взяли у полон цілі німецькі частини і разом зі своєю здобичю здалися в полон американцям. Американці полонених німців післяли у свої табори, а Власова з його військом передали Радянській армії. В 1946 р. Власова, членів генерального штабу та основний склад офіцерів було розстріляно у Москві, решту солдатів відправлено у табори ГУЛАГА. Така заміна історичних артефактів однак не знімає з автора відповідальність за написання.

Про дивізію СС "Галичина", як і про УПА та інші українські військові формадії, до недавнього часу невілньо навіть було згадувати, а якщо так, то лише в лабільвому тоні. Зараз табу з цієї теми знято. Це однак не значить, що автор має право писати неправду. А в даному випадку І. Гуцак не лише написав явну неправду, але що неправду оформив у художній твір, чим (свідомо чи несвідомо) увів тисячі читачів в оману. Отаким чином він пішов тим самим шляхом, яким йшла вся т. зв. "українська радянська література", що кожну тему оперцюувала з позиції "класовості", "партійності" та "пролетарського інтернаціоналізму". Отже, "літературним домислам" (існував навіть отакий термін), які відповідали цим критеріям, межі не ставились.

В умовах вільної незалежної Української держави, побудованій на принципах плюралістету думок, головним критерієм всякого твору повинна бути його наукова і художня достовірність. Інакше ми опинимось там, де ми були до недавнього часу.

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

У ДЕНЬ РІЧНИЦІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Зустрічі з поезією бувають різні. Бо поезія, на нашу думку, - це мить, осягнута в художньому слові. Такими ж несподіваними бувають і зустрічі з поетами. Під час зустрічі з українським поетом Леонідом Талалаєм не звучали дифирамби на його творчість. Все пройшло дуже просто - так, як зустрічаються друзі, які знають один одного з прочитаного. В Києві ми з Леонідом Талалаєм зустрілись у святковий день річниці незалежності України. І ми якось зразу заговорили про творчість, про поезію. Це не була, так би мовити, академічна розмова, бо посередництвом поезії ми знову і знову вертались до моменту, коли Україна стала незалежною, суверенною державою.

Український поет Леонід Талалай (1941 р.) народився в селі Савинці Савинського району на Харківщині. Він автор збірок "Журавлиний леміш" (1967), "Вітрила тривог" (1969), "Осінні гнізда" (1971), "Не зупиняйся мить!" (1974), "Допоки твій час" (1979), "Високе багаття", "Вода в пригорщі" (1981), "Глибокий сад" (1983), "Наодинці з світом" (1986). У 1991 році у київському видавництві "Дніпро" вийшло вибране з його творчого доробку.

-нин-

Леонід Талалай

ОСІННЯ ЕЛЕГІЯ

Переболіло і минулось,
І стали важчими слова.
Лежить під спогадами юність,
Немов під інеш трава.

Пусті поля в тумані тануть,
І на осінньому вогні
Мої дерева палять пам'ять
І забуваються вві сні.

І на сучку в дубовій кроні,
Перелетівши сотню літ,
Підводить голову ворона
Аби поскар-р-ржитись на світ.

Та наливається до хрусту
Побіля берега ріки
Густими соками капуста,
В якій знайшли мене батьки.

І стільки таен найдорожчих
Вона приховує в листках!
А на стерниці теплий дощик
Танцює в жовтих чобітках.

ПОКИНУТЕ КЛАДОВИЩЕ

Мов не жили і не були...
І чебрецем і молочаєм
Могили мертві заросли,
І страху смерті вже немає.

Не пригадати, не знайти
Уже нікого і нікому,
І тільки де-не-де хрести
Лежать у відчаї німому.

Ніхто не згадує про них,
Сльозою пагорба не змочить
Не дотягтися до живих
І не приснитися на дощик.

Лише у тихий літній день,
Коли вони стоять травою,
Далекий правнук їх іде
До них з байдужою косою.

ПРИТЧА ПРО КАМІННЯ

*Постав хату з лободи...
Народна пісня*

Я чекав, щоб до мене гора
Підійшла по моєму хотінню,
Не гора підійшла, а лора,
Коли треба збирати каміння,
Я найбільший знайшов на межі
І присів, заколисаний лінню,
І дивлюся, як в стіни чужі
І моє закладають каміння.

ШЕВЧЕНКО НА УКРАЇНІ 1859 РОКУ

*І де я в світі заховаюсь?
Щодень пілати розтинають...
Т. Г. Шевченко*

Повернувся нарешті сюди
Він, розп'ятий не раз і не двічі,
Набирає в долоні води
І підносить її до обличчя.
І не може зробити ковтка,
Бо вода, найчистіша на світі,
Витіка, витіка, витіка
Крізь долоні гвіздками пробиті...

ЗУСТРІЧ НА ХРЕЩАТИКУ

Перша річниця незалежності України. Київ живе цим святом. Хрещатиком пливе хвиля народу. І саме тут я зустрівся з одеським поетом Олексієм Різниченком. Враження з усього, що відбувалось навколо нас, були настільки сильні, що ми знову і знову повертались до днів, коли відродження України розпочиналось. У кожного з нас був інший досвід. Поет Олексій Різниченко свою розповідь почав ось так: "Коли мене арештували вперше, це було у 1959 році, за розповсюдження антипартийних листівок, то там в закінченні була така фраза:

"Долой фашистскую диктатуру". Вона по-російськи була написана, тому що я й сам писав по-російськи. Але цікаво, що коли я сидів під слідством, то я в камері зрозумів, що я українець, що я повинен говорити і писати українською мовою. Я вирішив геть ламати життя. Я навіть в останньому слові сказав, що я все своє життя ламаю. Мені дали півтора року. Я приїждю в Мордовію, у 17-й табір, і там я зустрічаю тисячі наших людей. Основне населення таборів були українці. Ну, а я в морській формі заходжу із своїм подільником, і стали ми посеред табору, а навколо нас люди збираються. "Хто такий, чого ви сюди, за що?" Ми розповідаємо, я вже по-українськи намагаюсь говорити. За той рік, що я був у таборі, я багато чого навчився. Я зрозумів, що таке синьо-жовтий прапор, що таке тризуб. Я став повністю українцем. Потім я вступив на філфак Одеського університету і писав вже українською мовою, повністю перейшов на українську мову. У 1967 році в Одесі, в "Маяку" мала виходити моя книжка, та й у 1969 р. мала ще раз вийти, але не вийшла через мою судимість. У 1971 році мене знову арештували. Але вже за те, що я українець. Якщо ви читали журнал "Україна" за 1990 р., номери 37 та 38, там була моя стаття - "Я винен тим, що українець". У 1971 році мені дали п'ять з половиною років. Вийшов я у 1977 році. Це все я давно чекав. Тридцять два роки я чекав цього моменту. І тому відчуваю величезне піднесення, коли слухаю оці пісні, коли бачу нашу національну гвардію, коли бачу, як майорять по всьому Києві тризуби й синьо-жовті прапори. Це

Олексія Різниченко (вправо) у розмові з поетом Петром Осадчуком.

У 1971 році мене знову арештували. Але вже за те, що я українець. Якщо ви читали журнал "Україна" за 1990 р., номери 37 та 38, там була моя стаття - "Я винен тим, що українець". У 1971 році мені дали п'ять з половиною років. Вийшов я у 1977 році. Це все я давно чекав. Тридцять два роки я чекав цього моменту. І тому відчуваю величезне піднесення, коли слухаю оці пісні, коли бачу нашу національну гвардію, коли бачу, як майорять по всьому Києві тризуби й синьо-жовті прапори. Це

чудо ХХ століття. Правий Бржезінський, коли сказав, що три найбільших подій було у ХХ столітті - розвал Австро-Угорської монархії, війна з фашистами і визнання України незалежною державою. Така велика країна мирним шляхом стає на шлях незалежності, свободи. Я думаю, що вона може стати зразком для всіх республік, які виходять з тої імперії".

Олекса Різниченко народився 1937 року в селі Різниківка Донецької області. Закінчив театральнo-технічне училище та Одеський держуніверситет. Друкувався в газетах і журналах, "Озон" (1990) - перша збірка поета, з якої й вибрано віршовані твори - "На скелях Олекси Довбуша" та "Василеві Симоненку".

Іван Яцканин

Олекса Різниченко

НА СКЕЛЯХ ОЛЕКСИ ДОВБУША

Ти знов, Олексо, побував
у тайниках душі.
Ти знов її пограбував -
від надбудов, од уповань
нічого не лишив!
Розвіяв ти і потрощив,
хатинку на піску,
покраяв мури, вирвав щит
і пір'я вір обскуб,
і свіжі нарости речей,
і машкару оман
здер, як полуду із очей,
як марлю сохлу
з ран!

Мій дух болюче стрепенувсь,
над скелі знявся ці,
хребет розправив, що вже гнувсь
і в гнучкості заціп.
О що зробив, Олексо, ти -
мій дух розкріпостивсь,
він захмелів од висоти,
він волею упивсь!
І, з себе струшуючи прах,
рвонувся геть - увись
від цих дрібних благеньких благ
рвонувся... і завис.
Бо від вагань, зневір, недуг,
колишніх ран, зневаг,
космічних швидкостей мій дух
не осягнув - овва!
Земне тяжіння, мов рука,
мій дух не відпуска,
Воно зрива його униз -
до хат, до нір, до гнізд!

Що ж, я спущусь, Олексо, з гір
до хат, і гнізд, і нір.
І знов мій дух пооброста
д о с т а т к а м и гнізда.
Він задихатиметься знов
у клітці золотій,
не в змозі розірвать покров,
той кокон, шати ті,
І знов молитиметься він,
Карпат почувши дзвін:
"Прийди, Олексонько, сюди!
Розтроц і укради!"

ВАСИЛЕВІ СИМОНЕНКУ

Ти не помер, Твоє добро між нами,
Твій сміх, твій гнів та й сам ти між людьми,
Ченці чадять, і курять фіміями,
в литаври б'ють, словес плетуть дими,
мов чотки, твої вірші розминають
і слинять пальці, щоб перегорнуть,
Модерний ореольчик примірять
на свіжопроєктовану труну.

Вже не Василь ти - притча во язицех!
У святці вже записано тебе,
Дрібні й великі, богорівні й ниці
у спільники сусідяться тепер.

Прости, Василю, за святенні речі -
до богохульства часто розбира
від тих, що плачуть нишком на Чернечих
і п'юють з Дніпра лиш в закутках Дніпра.
Хоч хто, по правді, пив на середині?
Тарас - і той при березі стоїть,
А хто й діставсь, то лиш у домовині,
підштовхнутий когортами "своїх".
Й твою труну, Василю, на кадилах,
баграми пер, червоних олівців,
кілками, що живого щойно били,
виводять на середину ч е н ц і,
осанну п'ють, до небес здіймають
твоє ім'я, мов прапор у борні,
бездимно і бездітно дотлівають
в тобою розворушенім огні.
Де їх серця, що хтіли б прапорами
самі палахкотіти і вести?
Де ноги їх... поколоті тернами
на ще не уторованім путі?
Де руки їх, які робили б справу,
замість носити гасло чи портрет?

ІЗ РОДУ В РІД

ЛЮБОМИР АДАМУЩИН

Любомир Адамущин лише ступає на поетичну дорогу, йому 23 роки, тож майбутнє (творче та людське) ще перед ним. Найважче, мабуть, зробити перший крок... Те, що Любомир, котрий пише по-словацьки, робить його на сторінках україномовної "Дуклі" - не випадково. Друкуючи його твори, продовжуємо плідну традицію українсько-словацької взаємності й будемо її розвивати надалі. Але водночас друкуємо вірші Л. Адамущина і з тієї простої причини, що вони добрі.

Перекладач

* * *

Мов квіти поміж бур'янів -
сонця,
котрі чекають бурі,
На зворотнім боці
сльози тихо повертаються додому
до примружених очей.

Риби привітають дощ,
але женці на березі
сховають коси.

* * *

Я вже забув, як то воно сталося,
щось заскрипіло у годиннику
старому,
щось дожило - спинився.
Довгими незмірними рівнинами
простелилося життя,
мов обрус, перед нами:
мовчазне, незнане.

А на ньому небо і земля. Та люди
десь поспішали
так важко й болісно,
аж світ дуднів під їхніми ногами.

І лиш один, що босий був,
ходив до саду
і пізні яблука збирав перед зимою.

* * *

Виріс красунь-кущ
із пестощів твоїх та муки.

Аж навесні із нього листа пада,
Глянь, гнізда солов'їв
у верховітті обсіли круки,
а від любові залишилась
лиш балада.

* * *

Затупили ми жало твоє,
сокиро. Вже надвічі
голови стинаємо, а ти німа.

Ми, безпечні та малі,
самі не відаєм,
який то скарб відкрили.

* * *

Жити, тільки жити,
і дивитись,
як з-під коси трава росте
хвиляста...

Так ростемо і ми
задля чужого щастя
(в обіймах наших).

І добре так.
Спокійно позираєш
назустріч сонцю -
ген на захід

Із словацької переклав В. К.

ХУДОЖНИК МИХАЙЛО СІРИК

Хто побував на відкритті Музею модерного мистецтва родини Варгола у Меджилабірцях, мав можливість побачити понад п'ятдесят картин інсїтного художника Михайла Сірика (уродженець із села Чабалівці). Деякі з гостей заявляли, що оця виставка його робіт ніяк не кореспондує з експозицією Енди Варгола. З цим аж ніяк не можна погодитись.

Автори експозиції крім картин Енди Варгола закомпонували тут картини Михайла Сірика тому, що вони тематично дуже близькі часу, як його запам'ятали у рідному краї батьки художника світової слави - Енди Варгола. Твори Михайла Сірика тематично повертаються до рідного краю, до народних звичаїв, традицій. Це в першу чергу спогади про дитинство. Художник посередництвом своїх картин приходить до нас, як "доросла дитина" у доброму розумінні того слова. Сьогодні майже сімдесятирічний народний художник Михайло Сірик повертається у своє дитинство і малює. З такими картинами, як "Моя мати", "У нас дома, в Чабалівцях", "Пасха", "Похорон" він не може розпрощатись. Сам він каже, що життя складається із сумного і веселого, болючого і радісного, народження і смерті. Все те - то наше життя.

Зараз Михайло Сірик живе у Меджилабірцях. Тут він був одним з одноположників КПОМ. У 1988 році у тодішній Малій галереї мав свою першу персональну виставку. Це був імпульс до дальшої творчої наснаги. А результати появились. Картини народного художника Михайла Сірика знаходяться у різних галереях дома і закордоном. Нещодавно його чотири картини збагатили приватну збірку картин шанувальника мистецтва з Австрії.

Тут хочеться зауважити, що мистецтво Михайла Сірика не мало б бути поза увагою нашої громади, наших музеїв і установ.

Михайло Бицько

На фонд журналу "Дукля" дарували:

Володимир Федорчак, Кошиці - 300 крон

Михайло Качалуба, Швейцарія - 10 швейцарських франків.

Якщо і ви хочете допомогти літературному журналу "Дукля", то просимо грошову допомогу перераховувати на conto:

ČSFR

Všeobecná úverová banka Prešov

číslo účtu: 284-572/0200

Будемо Вам вдячні, імена жертводавців будемо публікувати на сторінках журналу.

На першій сторінці обкладинки картина народного художника Михайла Сірика (фото М. Бицько). На 2-й і 3-й сторінках твори київського художника Миколи Стратилата - "Петро Сагайдачний", "Василь Симоненко".

Ціна 8 Кчс

Індекс 49092